

Felső Magyar Országi

MINERVA.

FOLKÓ-ÍRÁS.

1825.

Opto tibi vultum multa et praeclara minantis.

Horatius.

1^{so} N e g y e d.

JANUÁRIUSZ, FEBRUÁRIUSZ, MÁRTZIUSZ.

A Felső Magyar Helytartó Tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,

ELLINGER ISTVÁN, CS. KIR. PRIV. KÖNYVNYOMTATÓ ÉS ÁROS' BETŰIVEL 'S KÖLTSÉGEIN.

KECSKEMÉT TH. VÁROS
KÖNYVTÁRA

Él Magyar, áll Buda még!

KISFALUDY KÁROLY.

h^o

36

ESZTEI
K Á R O L Y Á M B R O S
AUSZTRIÁNAK FŐ, MAGYAR ÉS CSEH ORSZÁGOKNAK
ÖRÖKÖS KIRÁLYI HERCZEGE,
ESZTERGOMI ÉRSEK, MAGYAR-ORSZÁGI PRIMÁS
SZÜL. MDCLXXXV. NOVEMB. II°, MEGHALT MDCCCIX. SEPT. II°.

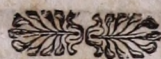
KECSKEMÉT TH. VÁROS
KÖNYVTÁRA

Elő - s z ó ,

az avúlni kezdő és a' nagyon újítgató írás-módról,
a' Magyar nyelvben.

Harmadik Magyar Folyó-írása idejét éri K A S S A. Mind egyiket más más kör-nyúlállás szülte. Hoszszas, nem czély-ütő, 's így helyén kívül lenne itt azokat em-líteni. — Több lépcsőkön ment azóta keresztül literaturánk, hol hágva, hol hátrál-va; azonban egészszében tekintvén nyelvünk' és literaturánk' mostani állapotját, hiú-ság nélkül elmondhatjuk: hogy mind amaz, mind ez bővüle, és több tekintetben tökéletesedék. Rövid idő alatt jó darab pályát futott-meg a' Magyar lélek. A' li-teratúrai buzgások és zajgások, az örök díszű Görögök' és Rómaiak' hol szerencsés hol szerencsétlen követése, a' most virágzó külföldiek' majd boldog, majd ismét mintegy majmolva mímelő boldogtalan utánozása; — az Avúlt 's Új köz't támad't harczok, — a' szoros grammatikusok visszszonos küzdései; — ezeknek a' csinosabb írókkal folytatott bajvívásai; — a' származtatók és kellőbb hangzásra ügyelők köz't villongó csaták; — egy szóval; a' mindennemű nyelvmívelési szélsőségek' és túlsá-gok' egymásra eresztett zajjainak össze ütközései, sok báj, sok fényt hozának lite-raturánkra, de némely csorbákat is ejtettek rajta.

A' nyelv eszköze minden literaturának. Annak kell hát akármellyik nemzetnél elébb jól elkészülnie, és válni több oldalúvá: ha vagy beszéd, vagy írás által, az es-meretek' 's elő adások' akár millyen nemében hatást gerjesztő 's ennél fogva köz hasz-not okozó, vagy szívet 's elmét nemesítő mester műveket, sűrűbben támadni óhaj-

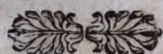

tunk; mert valamint nem egy nem két, nem egyforma, akár élességű, akár nagyságú vésőre és kalapácsra vala szüksége Fidiásznak és Kanovának; az Olimposzi nagy Isten, 's a' köztünk futkosva gyújtogató Istenke kép-szobrának lelkesítésére, a' leghidegebb, legkeményebb márványon keresztül, úgy az írott remek is az írás külön-külön nemei miatt egy minden oldalról felkészített, kidolgozott, megverdesett és megsimúlt nyelvre szorúlnak.

A' nyelv gyalúlgatók iránt tehát oly kevésbé illik vagy megvetéssel, vagy részvétlenséggel viseltetnünk, mint a' néző csövek' köszörülőjé aránt, mivel ezek' segdelmével nyiltanak-meg nekünk jobban az egek' temérdek birodalmai; földünkön pedig a' legpiczinyebb, leghitványabb férgekben és bogarakban, szintúgy pusztá szemekkel alig gyanítható csudái a' teremtésnek.

A' Magyar nyelv most már olyan eszköz, melly alkalmasint csinosult dolgozásokkal állhat elé az írás' minden nemeiben. Ezentúl a' nem egészen balúl gyártott szerszám önként fog engedni a' fenésnek, és mintegy maga magát fogja könnyű szerrel az írók' dolgozásai közben, még mind jobban-jobban kiköszörülgethetni. — Bátor, szép, és tüzes elmék törték-meg a' jeget, sajnálni kell őket, ha hellyel-hellyel a' jég alá vízbe buktanak; mert tanulánk példájokon, és az ottan-ottan érettünk kiállott megfecscsentetés, nem gúnyt, hanem inkább rész-vevő hálát érdemel mi tőlünk. — Ugyan mi lenne még nyelvünk és literaturánk 's haladhatott volna e szaporán illy rövid idő alatt, olly igen annyira? ha nem mert vala senki, a', hol vastag, hol darabos; majd ismét hártás jég-boréknak, félelem nélkül neki ereszkedni?

Minden nemzeti literaturát az írók és olvasók szülik, de nem csak szülik, hanem ezek táplálják, nevelik; amazok pedig gazdagítják, és hírét, nevét, szeretetét terjesztik. — A' külföldi literaturák ingerelhetik, de nem hozhatják eredeti fényre, akármelly hön' literaturáját. — Minden nyelvből a' nemzeti léleknek ki kell lehelleni, minden eredeti nyelv kivált, tulajdon béllyegű, az az: típusú; ez e' típusz pedig nem csak a' gondolatokban, érzeményekben, 's ezeknek (az ég 's lélek hajlat, ész, ajak, fül-tehetség, társasági rend és szertartások, intézetek, helyhezetek, erkölcsök, szokások szerint) bizonyos nemzeti szabást nyertt formájokban; hanem a' mennyiben ezek a' nyelv' szerkesztvényébe, a' szók és szóllásokba által mentek, a' nyelv' formájában is nyilatkoztatja-ki magát; minden nyelvnek tehát a' maga típusa szerint kell a' tökéletesség és szépség felé emelkedni;

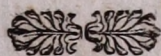

csak hogy ezt e' típuszt nem kell oly szoros értelemben venni, mint némellyek, kiknek állításaikat, nem igen lehet sem az ép gondolkozással és érzéssel, sem pedig a' nyelvek', különösen a' mi nyelvünk' históriájával megegyeztetni.

Hol keressük valamely nyelv' típuszát, haneha azoknál, kik születések óta azon beszéllenek? — De ezek köz't számosak a' beszédbeli külömbözések. — Annál jobb: mivel mind ezen külömbözések mellett is alkalmasint értvén egymást a' beszélők, a' jó ízlésű és ép érzésű írók könnyebben választhatják és simíthatják - ki azt az ejtést, azt a' kitélt, melly emez vagy amaz gondolat', vagy érzemény' ki nyilatkoztatására, nékiek ebben vagy abban az esetben legalkalmasabbnak látszik; avagy ne engedjünk e semmi hatalmat a' nyelvre, 's annak kifejtődzésére a' gondolkozva érző tehetségnek, a' midőn maga az idő annyit engedett a' pór-nép gyalultatlan természeti érzéseinek?

A' mindenkori gondolathoz, érzeményhez simúlt helyes elő adás' minden hathatósága, minden kecsé, a' kitételek' megválasztásában áll; más szót, más szóllást választ olykor a' hathatós író, mást a' választékos (scriptor elegans), sőt még a' szókat is másképp' következteti egymás után, a' csupán csinos író, másképp' a' valamivel több a' csinosnál. Különös Isteni ajándékkal jár egybe szövése, öszsze olvasztása a' Hathatósna, a' Választékossal. Fogytalanúl kellene minden írónak az egek-nél esenkedni, azon, ihlettetését vagy vezető, vagy kísérő, vagy védő érzetért; melly néki szüntelen sugalja: ne áldozd-fel egyikét a' másikának, vagy csak abban a' mértékben áldozd: a' mennyiben 's a' hol, és mikor a' tárgy' és írás' neme megkívánja. — Minden szó, minden kitétel, nem minden írás'-nemébe való; sőt azon egyben, emez, vagy amaz szó; eme vagy ama' szóllás, jobban illik ide, mint amoda, és megfordítva. Olykor legszebb a' legkeresetlenebb, szint' ez tellett némelykor legtöbb feje-törésében az írónak, és éppen annak elő adásán izzada talán leginkább homloka, 's rágcsálta ő legtovább dolgozása közben tollát, a' mi legkönnyebbnek látszik az olvasáskor.

De még más kútfejet is ösmér a' nyelv' tökéletesedése és szépülése, ha ide nem tudjuk is az író lelke' személyes ihletét, mely minden nevezetesebb könyv-szerző' részéről, nyelvére, 's elő adása módjára úgy eláradozik: hogy az, akármelly írás nemében, még ott' is, hol a' tárgy és dolog lelke az övéjével leginkább egybe forr,

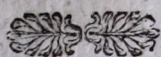
az utólsónak minden maga megtagadása mellett, az éles látás előtt magát egészen el nem fojthatja.

Ezer formát vehet-fel t. i. valamely gondolat' vagy érzemény' elő-adása. Ha ezen formák szépek, az az: segítik a' kitétel' akár világosságát és elevenességét, akár hathatóságát, akár helyesebb hangzatját, bizonyosan kölcsönözhetők, csak ne legyenek olly neműek, a' millyeknél itthon jelesebbekre találunk. — Így lopá-meg kivált az írók' segítségével, eggyik nyelv a' másikat tulajdonai kára nélkül. Nem éppen nagy szerencsétlenség az valamely nyelvre nézve: ha fejtődzése kora, más nyelvek' már nagyobb részint bevégezett kifejlése után esik. Ott lehet legjutalmasabban kölcsön venni, a' hol legtöbb a' pénz, legtöbb a' kölcsön adó; főképpen, ha magok a' kölcsön adók-is valaha kölcsön vevők valának; és látható: mint tudtak kölcsön-vevések által gazdagodni. Meglophatjuk mi mind a' meglopattakat, mind a' tolvajlókat; megtanúlhatjuk ezektől akár a' kölcsönözés', akár a' lopogatás' mesterségét — de mind ez, mind amaz, mesterség; — és nem kell mindent akár elidegeníteni, akár kölcsön kérni; hanem csak azt, a' mit megbírunk, a' mire valóságos szükségünk vagyon, vagy a' minek valódi hasznát vehetjük.

Az efféle kölcsönözésekhez és fosztogatásokhoz tehát nagyon bélátó elme kívánatik, felette biztos ízléssel; mert több szabadság engedtetik a' kötött beszédben, mint a' folyóban, és a' kötöttben is, semmi se bibésebb, mint azon égi ösvény' feltalálása, mellyen dagály, finnyáskodás és mesterkélés köz't, bátran vezesse a' szép természet a' felhevült költő' lobogva fellellező emelkedéseit. Ránczolák hiszem eleintén némely Arisztarkok Rómában sas orraikat Horátz' ezen kitételére: mellyben így szóll az Isteneknek feláldozandó borjúról:

„Fronte curvatos imitatus ignes
Tertium lunae referentis ortum
Qua notam duxit niveus videri,
Caetera fulvus.“

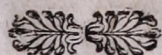
Ím' egynéhány görögcsélés (Hellenismus) egy csoportban, de mi szép a' kitétel! bizonyosan megbocsáták utóbb Flakkusznak e' gyönyörű halmozást, a' ránczos homlokú szemöldökösök. Azomban könnyű vala Horátz'nak még ott is nyerni bocsánatot, a' hol Puppiusz nem nyert volna, mert ezer meg ezer jeles és helyes gondo-

lat', érzemény', 's képzzettel és festelésekkel tudja, nem a' tanítvány, hanem a' mester megvásárolni meréseit. Nem javaslom én azért akárkinek az illetén szóllásokat nagyon csoportozni a' kötött beszédben, a' folyóban pedig még kevesebbé. — Lassan-lassan kell az olvasót az effélékhez szoktatni, egyéb'ként fére teszi a' könyvet, vagy elejti, vagy eldobja. —

Az olvasó Magyar Publikom, vagy tiszta magyarokból gyűl, vagy olyanokbul, kik más nyelveken is szóllanak, vagy végtére ollyakból, kik csak most kezdik megint egy időtől fogva a' Magyar nyelvet tanulni. — Az elsőkhöz meghökkennek, főképp' ha igen sűrűn fordulnak elő az idegen szóllások. Azok, kik sokat olvastak, mind a' régi, mind a' mostani nyelveken, nem igen sűrűn vannak még eddig elé elhintve a' két hazában, — a' kik pedig vagy most legelőször, vagy újra magyarosodnak, ha látják: a' bölcsőjök óta magyarul szóllók' megdöbbenését, nagyon elidegenednek, és mintegy kétségbe esnek egy oly nyelv' megtanulása felett, mellynek bár mi bájló, de nagyon sietve szaporított merészségei, még a' született, és mindenkor Magyar ajakú, Magyar fülű magyarokatis megbotránkoztatják. — Helyesen mondja Kvintilián a' szókról és szóllásokról — utánna pedig Garve a' módokról: hogy legbiztosabb a' régiebbek közül a' legújabbakat, a' legújabbak köz't pedig a' legrégi'bbeket választani.

Nincs annakokáért sehol semmiféle írónak nagyobb szüksége mértéket tartani a' nyelv' gyalulgatásában és szépítésében, mint a' Magyar könyv-szerzőnek a' két hazában, mert csak úgy fog (nyelvünk' 's literaturánk' sok egyéb akadályai mellett is) terjedni a' Magyar jó könyvek' olvasása, ha harmoniába fogják magokat helyheztenni az írók az olvasók' többségével; az olvasók pedig az írókéival. — Ez a' lélekbeli házasság az író és olvasó köz't, még több kíméllést kíván, mint a' valóságos, mivel elválaszthatóbb. — Felpattan, felbuzdúl némelykor a' férj, kitör hitves társa ellen férjfiúsága egész a' keménységig, ekkor a' mosolyogva szerető okos aszszony elé-áll, és egy ígéző pillanattal lecsilapítja kedves élete-párja' boszszankodásait. — Így kell cselekedni a' Magyar könyv-szerzőknek is. Lassan és halkal kell megszeliidíteni olvasóikat, nem rántva hanem vonszogatva a' helyesebbhez szoktatni; nem szilajon, nem nyersen rájuk tolni a' jobbat, a' szebbet; vagy neheztelni: ha azt nem mindjárt érzik; mert elvesztjük külömben az olvasók' önn' szeretete megbántása mellett, az irogatás' legnemesebb gyümölcseit. „Lassabban tovább mégy“ mond Horátz után Ka-

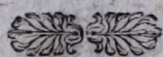
zinczy, Fáy pedig a' falatot a' szájj' nyílásához, és viszont mérsékelteni javasolja. Jobb kinyerni az engedelmet 's az olvasók' kegyelmét az iránt: hogy féltvén honni nyelvünk' vesztét, azt rövid idő alatt sietőbb, szaporább lépésekkel, bővebb, gazdagabb, csinosabb kifejlésre vezetni bátorzkodánk.

Megkell kérni némely olvasókat, emlékezzenek-meg: mennyi elavúlt szavaink és kitételeink vannak, mellyeknek kár vólt elveszniük; mellyek szintűgy újjak voltak valaha 's hajdan a' magok idejében, nagy virágzással 's ifiúsággal díszeskedtenek. Másokat emlékeztetni kell, hová verekedék a' Német nyelv Gotsed 's Gellert óta Sillerig és Göthéig, 's azt kérdeni tőlök: ugyan értené e akármellyik Német gavalér lapról-lapra Müllert vagy Grillparczert? ha Gellert' korától egész mostanig, vagy éppen semmit, vagy igen keveset olvasott volna németül a' jelenkori Német írók' munkájiból?

Találkoznak köztünk, kik tizenkét órának lefolyta alatt, reggel a' káplánnal és fiskálissal deákul, tisztartóikkal tótul, feleségökkel asztal felett németül, a' guvernanttal francziául, és csupán csak estve felé a' pesztonkával szóllanak magyarul. — Ebéd után pamlagra dülvén, szenderkedések és bókolasok között forgatgatják elnyújtózva Hébét vagy Aurórá, és mihelyt akármí (ha a' legjobb legmagyarabb legszokottabb) szóra és kitételre akadának, mellyet pesztonkájoktól még soha nem hallottak, elszunnyadnak. — Ki húll kezeikből a' könyv, 's mikor azután az étel-emésztés' végződésével álmokból felserkentek, nagy fennyen azt kiáltják: „tűrhetetlenek, érthetetlenek a' mostani Magyar írók!“ —

De ha némely Magyar olvasókat rajzolgatánk, lássunk némely Magyar írókhoz is: ha czélunk ezeknek is, amazoknak is egymáshoz közelítése 's egymással özsze békéltetése.

Két fő fogyatkozást bátorkodom megjegyezni némely Magyar íróinkban. — Ennél a' Régi, az Avúlt, és a' Szép 'csak egyet téssen, úgy igyekszik írni: mint Petthő Gergely. Nincs párja Pázmánynak és Faludinak. A' két Gyöngyösi minden néki. Előtte csak Haller a' Telemakus fordítója Író, és egyedül a' Magyar Árgenis, Könyv. Elfelejtí mind azt az időt, mellyben ezek a' külömben nagy érdemű írók virágzának, és a' mellyben ő sem nem virágzott, sem nem gyümölcsözött; mind pedig a' mostanit, mellyben ő él, ő ír. Meg nem gondolja mennyiek és mi külöm-

bőzők az írás' nemei, akár a' folyó, akár a' kötött beszéd' kerületeiben, mellyekben
ama nevezetes emberek jeles elméjüket soha nem gyakorlották;

non

Miratur veteres, nos, nostraque lividus odit.

minden lapján kitetszenek

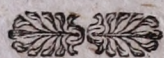
vestigia ruris.

A' gyakrabban megjelenő singes-rőfös szavak' csoportozóji, a' sok *vala* imádóji, a' puhább *sz* helyett az élesebb *s*, *as*, *es*, *is*, *os*, *us*, *ius*, végzeteknek a' Görög és Római származású ígékben és nevekben kedvellőji; a' szükségtelenül előforduló sok *k'*, a' véghetetlen *nak'* *nek'* barátjai, az özsze kötő *hogy* szótska' halmozóji; valamint azok, kik oly igen és oly igazán belé szerettek ezen szóllási foltotskába *való*; lehetnek ugyan született Magyarok; de talán elvétik, a' midőn úgy vélekednek; mintha az efféle zordonságok' és pongyolás függőlékekre ütötte volna takarosán pompás bélyegét, féketlenség nélkül szabad nyelvünk' hatalmas Gyénioszsza. Egynehanyan ellenben az újítgatások' oly heves követőji, hogy csak-nem elszáll az ő tollokkal a' Magyar lélek, és alig lehet sejteni a' mente' idegen szabásai alatt a' Magyar szép test-állást. — Majd minden kitélt, minden szóllás' formákat, külföldi leginkább pedig Német rámára vernek, olykor a' tudósabb Magyar előtt-is érthetetlen, nem nyelvünk' méhéből származó szókat költenek, és még ott is, a' hol nem szükséges, gyakorolván e' fattyú nemzést, nem mutatnak egyebet a' vad, vagy feszes szóknak némely mértéktelen koholóji, kurtítóji 's szebb honni szóllásink' elforgatói vagy felcserélőji, mint azt: hogy kivetkezének ugyan a' józan magyarság' érzéséből; de azért a' helyes ízlés' csinos köntösébe belé nem öltözködtek.

Est quiddam Tanaim inter socerumque Viselli.

Az a' tökéletesebb nyelv, mellyet a' külföld izgata ugyan, bővíte és simíta, de azért meg nem foszta eredetiségétől. — Kevés eredetisége vagyon pedig azon nyelvnek, melly majd minden más nyelv' minden formájit magára ruházza. — Lehet és kell is olykor, külső szót, külső szóllás formákat bévenni, ezt, még az óhoz oly szívesen ragaszkodó Eleink is tevék; de csak-nem minden külföldi szóllás formát

F. M. Or. Minerva 1 Negyed 1825.

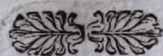

közinkbe lopni, a' nem kellőt, a' nem szépet; sőt olyat is olykor, a' millyennek még otthon sem igen nagy a' becse 's kelete; és pedig mind ezt olyan nyelvben mivelni, mint a' miénk; melly önként számtalan szép tulajdon formákkal kedveskedik és minden lépten kecsékkel tellyes sajátságaival az irót kínálgatja, az csak ugyan senkinek sem szolgálhat ditséretül a' nem részre-hajlólag ítélő' szemeiben. — A' szegények és megszorúlttak, nem pedig a' gazdagok költsönöznek úgy, hogy az egész költsönt vagyonjukba verjék.

Itt is tehát minden a' mértéktől, és ha így mernék szóllani a' *Hol-tul* és a' *Miképpen-tül* függ. A' ki a' jó ízlést, a' láng-elme börtönössének, nem pedig örző-angyalnak nézi, az ég' magossabb tájjain a' szédelgések, itt alant pedig a' sűrűbb sikamlások és bukások ellen, ójja magát a' nyelv' simításától és szépítgetésétől; de a' ki tud csinosítani és palléroztatni, vigye bátran elé nyelvünket, literaturánkat és ezen az úton, mind a' maga, mind hazája' disztét; mert a' mostanság író 's olvasó Magyar publikom szintűgy halandó, mint az ezt több századokkal megelőző. *Debemur morti nos nostraque*. Mindenik század' mind ítélőji, mind megítéltet'jei elébb ugyan a' már eltűntteket részre hajlatlanul megbírálni, utóbb azomban egymás után a' *Jövők'* törvényszékei' elibe haladván, érdemeikre szintűgy valamint vétkeikre nézve, a' következőknek igasságos megítélését rabok gyanánt elvárni, 's kiállani rendeltetének.

Okos, mértékletes és a' maga gyéniosszával megegyezhető kölcsön vételek nélkül nem érte még el semmiféle nyelv klaszszicizitászát. Ez régi igazság. A' *Socraticis chartis madens* Ksenofon, az Athénebeliekről beszélván, és a' kereskedési közösülések' következéseit emlegetvén, így szóll: „Minekutánna mindenek' nyelvét hallották volna; ebből ezt, amabból azt választák; 's a' Hellének ugyan inkább tulajdon „nyelvvel, szokásokkal és öltözettel élnek, az Athénebeliek pedig a' minden Hellének „és Barbárokéból össze keverttel“ *) A' mit a' magokat Autohtonoknak nevezők cselekvének, a' Görögök, az Athénebeliek, ugyan mernők é mi azt minden esetben, a' mi íróinkban kárhoztatni? főképpen minekutánna maga Arisztotelesz, poetikájában,

*) Ἐπειτα φωνήν τὴν πᾶσαν ἀκούοντες ἐξελέξαντο τοῦτο μὲν ἐκ τῆς, τοῦτο δὲ ἐκ τῆς, καὶ οἱ μὲν Ἕλληνες ἰδίᾳ μᾶλλον καὶ φωνῇ καὶ δίκῃ, καὶ σχήματι χρῶνται, Ἀθηναῖοι δὲ κεκρήμενη ἐξ ἀπαντων τῶν Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων.

*) valamely kivált költeménybe való kitétel' tökélyét így jeleli - ki: „légyen világos, de nem út-féli; (obvium) érthetően szokatlanabb szónak nevezi pedig az idegen származásút, a' metaforát, a' hosszítottat, vagy, a' mely kurtult, eggy-átaljában, mely nem mindennapi forgású; de hozzá veti: hogy egy merő ilyenekből szövött költemény, csupa találós meséket és barbárságokat szülne.

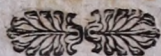
Decipimur specie recti valahányszor több gondot fordítunk a' köntösre, és annak színére, mint a' test-állásra; a' köntösön pedig inkább ügyelünk a' him-varrás' sujtás', paszománt' 's egyéb cziczomákra; mint a' ruha-nem' céljának megfelelő szabásra, és a' szövet', mellyből a' ruha varratik tömötségre, tartósságára. Nem kell darócz, de nem kell azért mindig és mindenhol patyolat. Hány nem szép leányt láttam én a' tündöklő gyémántok' és gyöngyök' terhe alatt még inkább rútulni?! 's ha az illendőség engedné, kedvem vala felkiáltani Ovíddal: mi szerencse: quod minima est haec pars corporis ipsa sui. Ha festesz, a' szó és szóllásod rá simúljon a' festendő képre — nem javaslandó azomban mindig festeni, vagy mindent Hollandiai módra ad ungvem kifesteni, 's mintegy körömre venni.

Aemilium circa ludum faber imus, et vngues
Exprimet, et molles imitabitur aere capillos,
Infelix operis summa est; quia ponere totum
Nesciet: hunc ego me, si quid componere curem,
Non magis esse velim, quam pravo vivere naso,
Spectandum nigris oculis, nigroque capillo.

Csak tartózkodva bizzunk minden első dolgozásunkhoz. Nagy mesterünket Horátzot, valamint a' Római hallású Kvintiliuszt és Métziuszt egyedül az elégitette - ki: *quod multa dies et multa litura coercuit*, — a' helyest eltalálni nem könnyű.

Sokfélék az előadás' szépségek az írás' minden nemeiben, nem útféli érzeni: mi, hová való és mikor? vannak mind férjfiás mind nyájaskodó; mind pedig gyermekes és negédes bájai az előadás' minden nemeinek, *ornamenta ambitiosa*. Ollyan az írás mód mint a' szép aszszonyok; azok ragadják-el a' legtöbb sziveket, kiknek ha-

*) κεφαλη κ'γ.

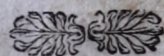

jai önként gyűrűk gyanánt fűrtökre omlanak. Ritkán tetszik a' tetszeni akaró, vagy a' tetszeni akarást szerencsésen eltitkolni nem tudó. Némelly hölgyek, úgymond Monteskió: lépni sem tudnak, mihelyt rájuk tekintesz, mert azt hiszik: hogy aprítani kell a' lépéseket, a' nézők' és csudálók' számára.

Remélli azoktól a' két Haza, kik ezen Folyó-írást dolgozásaikkal megtisztelik és felsegítendik: hogy nem fognak ölesek lépni, nem csúszogva vagy topogva kerengeni; de nem is fogják aprózni lépteiket, hanem akként igyekeznek majd haladni; a' mint a' környítmények, 's a' táj, a' hol járandanak, és kelendenek, megfogja kívánni.

Írásm Sz. Mihály't Szabolcsban, Deczember' 20-kán 1824.

GRÓF DESSEWFFY JÓSEF.

ESZTEI KÁROLY AMBRUS'

Ausztria', Magyar és Cseh Országok' örökös Királyi Herczege',
Esztergomi Érsek' és Magyar Országi Primásnak élete' Rajza.

A' jó meg nem érhet soha.

Szatthmáry.

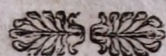
ESZTEI KÁROLY AMBRUS Fő Herczeg, FERDINAND' Ausztriai Fő Herczeg, MÁRIA THEREZIA és I^{so} FERENCZ, Római Császár' fija, II^{dik} JÓZSEF és II^{dik} LEOPOLD Császárok' testvérje; 's BEATRIX, az Esztei Fejedelmi-ház' utolsó csemetéjének egyik ferjfi magzatja, 1785^{ben} November' 2^{kán} Milánóban született.

Gyermeki esztendejiben sokat betegeskede, 's örök szenvedései 's a' halál' gyakori rettegése végre annyira megismérkedteték minden félelemmel, hogy utóljára semmitől meg nem rettent. Sokszor mondogatá rövid élete' folytában: gyermek koromban megtanultam halni; most már, csaknem férjfi, megijedni semmitől nem tudok.

Nem tudhattam-meg többet gyermeki esztendeiről, de ez is elég utóbbi élete' virtusainak megértésére. Ezt a' kiseded korában nyavalyáskodó Herczeget a' sors és környülmények Papnak, a' testi fájdalmakon vett győzedelmei pedig Vitéznek alkották. Nem hijjában vólt Császárok', Királyok' unokája, 's eredetét Tarquinius Priscusról hozható-le. Ha azon századok jutnak vala életének, mellyekben a' Fő-papság vezérkedett is, második Júliusz Pápa' nyomaiba léphetett volna idővel, ez a' Vallás, Erkölcs, Jórend, Király, és Haza eránt egyforma tűzzel égő jeles Fő-Herczeg.

A' Papi hivatalra szükséges elkészítéseket Zemplén Vármegyében a' Szerencsi várban 1805-ben vette, 's legelébb is nem annyira születésére, mint buzgóságára 's érdemeire nézve, jóval a' Cónoni kor előtt, a' Szent Szék' megegyezésével, a' Váczi Püspökség' Adminisztrátorává tétetvén; kevés idő múlva Esztergomi Érsekké 's Magyar Ország' Primássává méltó vala kineveztetni.

Nem kis díszek ékesítették Ő Herczegségét akár a' Püspöki, akár a' Primási rangban. A' fiatal Clerus' nevelése feküdt leginkább szívéen. Gyökerénél fogta a' dolgot, a' nép' jövőndő oktatóit jó rendbe szedni igyekeztén. Felmaradtak intézeteinek nyomai, mellyeken szívesen, sőt könnyebben is haladhatnak élő következői.

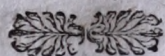
Püspök léttében gyakrabban vagy maga megjárta megyéjét, vagy mikor foglalatosságai hátrálták, másokkal megjáratta. Gyönyörűség volt olvasni útasításait, mellyeket küldöttjeinek, akár a' megyebeli Clerusra, akár a' nép' szükségeinek megtudására nézve adott, nem felejtődött-el illy alkalommal a' jó rend, és az erkölcsök' javulása, az elrejtett, vagy rejtekezni kénytelen mindenféle inség' és nyomorúság' megvígasztalása és felsegítése. Gondolható, vígasztalókká vált követjei mint fogattattak mindenhol; de ő azzal meg nem elégedett, hanem utóbbi orvosolhatóság végett szoros és igaz tudósításokat kívánt-meg írásban tőlök Apostoli útazásaiknak minden legkisebb tárgyai felett.

A' Primásság nem emelhette Fő-Papi virtusait, de szerezhete nekik nagyobb kört. Midőn 1808-ban Duna-áradáskor Buda Várossa' alsóbb részeiben, a' csoportonként kárvallottak' nagy száma, az adakozás' fejedelmi virtusát szükségké változtatná; a' Fejedelmi születésű 's szívű Herczeg, a' szánakozó Fő Páp, mint az egek' valamely küldöttje, minden mértéken felül gyakorlá bőkezűségét, 's szíve' buzgásában Királyi módon szórta a' segedelmeket. Figyelmetessé tétetvén, bár mi tágas erszénye' apadhatására; valóban Keresztényi és Evangyéliombeli ihletéssel ezt felelé: *Deus providebit*. Szívvel tellyes elragadtatáshoz illő, felséges mondás! — Innen lőn, hogy a' szegénység még lába' nyomait is csókolná; 's egykor valamelly szegény ember egy maroknyi port felszedne, 's mint-egygy ereklyéül haza vinne azon földből, mellyen a' nagy Jóltévőnek lába' nyomai látszottak. *)Ritka, de szép bizonyosága a' szíveket megindító lelkes kegyesség iránt kitörő hála'dásnak! **)

Mi vala várható, a' már egy város' nyomorúságain olly igen meginduló szívtől, ha hazánk forogna veszedelemben? — Elkövetkeztek a' csapásokkal tellyes idő szakaszok, béütött Ausztriába az ellenség, Magyar országot fenyegette, a' nem elég jókor tartatott Ország gyűlésén megkívánt és ajállott segedelmek, vagy nem állhattak-ki egészen hamarjában, vagy nem valának elégségesek. Kész volt Királyi Herczegeink' serénykedése. Ő Fő Herczega Nádorunk az alsóbb, Ő Fő Herczega a' Primás a' Felföldi Vármegyéket utazák-bé nagy sebessen, 's tüzelték mindenfelé a' Rendeket, az egész Monarchia', és annak legfőbb gyöngye', Magyar Hazánk' védelmére. Ekkor történt, hogy a' vitéz tűzű, de a' mellett hideg vérű, 's mély belátású ifjú Fő-Pap, egy nevezetes éltés emberünknek, ki a' Törvény-könyvet emlegeté, melly az Ország-gyűlésen kívül, tilt segedelem adásokat,

*) Egy nevezetes literátorunk, ki akként díszesíti most egynehány esztendő oltá munkáival Magyar Országot, valamint az előtt Erdélyt díszesítette, ezt e' szóllás-formát: csókolná, szedne, görögösnek, diákosnak tartja, és jobb szeretné a' kitéltt ezen igék' elmúlt formájában; de úgy tetszik a' Redactiónak, hogy azelőbeszélő stílusban, a' történet' írásiban fárasztó egyformaságot hoznának-bé a' jelentő módnak szüntelen perfectumai, 's a' mellett, az a' sok a k, e k, végzet még ártana is a' beszéd kellőbb folyásának. Ez a' görögös vagy rómais forma tehát, mellyet már régen elfogadtak több jó Iróink, nem látszik megvetőnek; legalább, ha vegyítve a' másikkal, és mértékletesen használtatik, mivel nehéz lenne okát adni: miért sértené a' Magyar nyelv' gyéniusszát? —

**) Lásd Mélt. Bélík József', mostani Szepesi Püspök', 1809-ben Esztergomi Kanonok', jeles Diáksággal írt Halotti-beszédjét. Nyomt. Budán, 1809.

felkapván előtte a' Corpus-Juris' két nehéz kötetjeit, és azokat az öregnek elibe tartván, ezt a' kérdést tenné; hát megverjük-e e' vastag könyvekkel Bonapártot? közvetlenül nem, felele nagy alázatossággal az öreg, — és felindulás helyett, a' mély értelmű mondáson elgondolkoda a' nagy lelkű Herczeg.

Házi életében szintúgy ragyogott, mint a' nyilvánvalóban, és a' köz szemeknek kitet'tben. Férjfiúság lehellett még házi virtusaiban is. Maga igaz szólló lévén, minden alkalommal megkülömböztette az igazán szóllókat, és nem nyerheté-meg magától, hogy *pessimus inimicorum genus*, akár a' mászó, akár a' finomabb hízkelkedőket meg ne vesse. Azt szokta vala mondani: „Ha hiba a' szembe való igaz mondás, én felette vétkes vagyok.“ — A' ki ég a' virtusért, gyűlölség nélkül a' bűnt nem nézheti; — nem kell hát csudálkozni: ha, megrögzött erkölcstelenségű embereket, nem csak eltilta magától, hanem palotájához még közelíteni sem engedett. Hasznos keménység, és tellyes jó példával! melly minden Prédikáziónál inkább kevesítené az erkölcsi romlottságot; ajtót nyitott azonban a' gyarlóknak, kiknek javulását remélhette; ezeket atyai módon dorgálta, kegyesen jobbitgatta, tekintetével segítette. Böven fizeté cselédjeit, de rendben tartotta egyszer'smind azt mondván az Apostollal: Mint fog Ekklezsiát igazgatni, ki otthon nem Úr? *) Napjait, imádság, országos foglalatosságok, nevelő, dolgozó, kór, és fog-házak' látogatása tölték-bé. A' templomokban óránként térdelt Istene előtt a' nap' külön-külön szakaszaiban; nem ájtatosságot mutogatni, nem példa-adásul, hanem szívbeli érzésből, 's éppen az által ada legsikeresebb példát az Isten-félésben 's imáadásban. Különös kegyességű jóságos tetteket is ragasztott az ájtatossághoz. Eggy ügyefogyott, hosszas betegség után haldokló aszszony Gyontatójának Ötet kérvén-ki, a' Herczeg azonnal hozzá futott; kihalgatta vétkei, 's bőven árasztotta reá, a' minél hosszabb, annál keservesebb élettől búcsúztató szentséges vigasztalásokat. **) Felette munka győző vala, 's fáradhatatlan; de minden egyébben mértékletes. Bár fiatal és nem gyenge test alkotású 's így bővebb eledelre szoruló, még sem vacsorált soha is, 's e' megtartóztatás egészségét és munka győzőhetőségét fenntartotta. A' lármás és időt lopó társalkodásokat nem kedvellette, a' fecsegésre, 's játékra kárhoztattakat annál kevesebbé.

Nyugvó óráiban, vagy lovagolt, vagy a' művészetek' szépségeivel táplálta szép lelkét. A' képfaragás' remekei', a' festett 's metszett képek', és a' régi pénzek', következőképpen a' művészi mestereknek is, nagy barátja lévén; nem csak szerette, hanem ismérte, érzette, és ítélgette egyszer'smind a' mesterműveket; szerzőjüket pedig ápolgatta. Tengereken onnan, szülötte földjéről, Olasz Országból hozta-el magával a' finomabb ízlést, a' Szépnek szeretetét, hazánkba; itt pedig köztünk nem hagyta megaludni

*) Quod si quis propriae domui praeesse non novit, quomodo Ecclesiam Dei curabit? Sz. Pál I-ső Lev. Timoth. III-dik Szakasz, 5-dik v.

**) Lásd a' fellyebb említett Halotti-beszédet.

keblében a' nemes hajlandóságot. Igazán ellehetett felőle mondani, a' mit Vellejus Paterculus Scipióról mond: „Nemo unquam elegantius intervalla negotiorum otio dispunxit.“

A' mi személyét illeti, senki sem sejtette volna, karcsú, 's a' közép termetet meghaladó testállásáról, és férjfiás képéről, gyermek korának nyavalykodásait. Rendre szedett arcza-vonásaiban, lélek 's szív uralkoda. Fekete hajat adott Néki a' természet, barna piros és vitézséget mutató ábrázathoz. Fekete láng szemeinek eleven nézése, jósággal vegyített bátorságot árult-el. Ajkaira érkezgető mosolyok mérsékeltek, ható és mély belátású tekintéseit. Nyíltszívűség szállt homlokára, 's komolyság simán sűrű szemöldökei körül. Nagyokat lépett és nem lassan. Keze' mozgólatai nemes hevet nyilatkoztattak-ki, tettetési alakosság nélkül.

Illyen volt Ambrus Károly Fő Herczeg Primásunk, érdemes, békés időkben az Ország' közjavát és dicsősségét igen magosra emelni, háborúkor pedig a' csatapiaczon, de csak igen későn, elhúlni, Királya' és Hazánk' oltalmában.

Másképp' rendelte az örök végzés! — Ispotályokat, sebesült katonákat látogatván, rá ragadt a' métely a' vigasztalást és segítséget hozóra, 's kevés idő alatt, minden orvosi segedelmek' ellenére, Tatán, még csak 24 esztendő lévén, 1809-ben, Szeptember' 2-ikán, élte virágjában elhala. Pizáni, Olasz híres képfaragó készített ő Fő Herczagségének Modenában emléket. A' mennyiben az, Lange Úr elhíresedett Bécsi pénz-véső, 's akadémiai tag által dolgozott Emlék-pénz után ösmeretes, a' boldogultat kő-koporsóban fekvé mutatja. Angyal emeli félre a' koporsó' fedelét, egyg felébresztő és ég felé tekintő más Angyal' ntésére, az el-hólt felkelni törekszik. Az Emlék-pénz' innetső oldalán körül-írás, a' tulsón alól-írás olvastatik. *)

Mikor fog, vólt Ambrus Károly Fő Herczeg Primásunk' és Esztergomi Érsekünknek dicsőítésére a' mostani Primás Herczeg által épülő roppant Esztergomi templomban a' szándékozott Emlék felállíttatni, és mássa leszsz é az a' Modenainak, vagy ez fog é által hozattatni? még nem tudható; de akármikor állíttassék-fel, és akármilyen legyen vésve a' kőre, nem fog lehetni sem a' márvány, sem a' Véset, szebb annál a' dicsősségnél és hálánál, mellyet az Istenben boldogult, minden Magyar szívekben hátra hagyott.

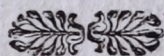
Dulházy Mihály.

*) Lásd Kulcsár Úr' Hasznos Mulatságait. 45-ik szám, 1-ső Fél-esztendő, 1824. Az említett Emlék-pénzről, és a' körül 's alól-írásokról szint'ott még ezeket mondja Kulcsár Úr:

Az ezüst Emlék-pénz 2. és 1/2 latot nyom, és általmérője két hüvelyknyi. Egyik felül mutatja a' korán kihalt Királyi Fő-Herczegnek jól eltalált mely-képét ezen körül-írással: „CAROLVS. AMBROS. ARCH. AVST. REG. HVNG. „ET BOH. PR. D. G. ARCHIEP. STRIG. REGN. HVNG. PRIMAS. NATVS. DIE. 11. NOVEMB. MDCCCLXXXV. OBIT. „DIE 11. SEPTEMB. MDCCCIX.“ A' másik felül látszik az Emlék maga, igen szép metszésben oly formán, mint fellyebb említettük, 's alól Ezekhiel Prófétából (XXXVII. 12. v.) e' szívet érdeklő sorok olvastatnak: „ECCE. EGO. APERIAM. TVMVLOS. VESTROS. ET. INDVCAM. VOS. IN. TERRAM. ISRAEL.“ —

FELSŐ MAGYAR ORSZÁGI
M I N E R V A.

Első Füzet.

Januárusz 1825.

1.

Minő indító okoknál fogva kell ösztönöztetnünk a' Tudományok'
mívelésére?

*Montesquieu' Beszéde, a' Tudományok' Bordeaux-i Akademiájában 1725. Novemb. 15-kén; egy
nem régen feltalált, nyomtatatlan' állott Kézirat után.*

A' nagy nemzetek és vad népek között abban áll a' különbség, hogy azok Tudományokat 's Mesterségeket űznek, ezek pedig Tudományt, Mesterséget nem ismernek. Talán a' legtöbb nemzetek a' magok léteket Mesterségek' űzésének köszönhetik. Ha minékünk e' részben America' vadjaihoz kellene hasonlítatnunk, úgy két három Európai nemzet elnyelte volna a' többit, 's egy győzedelmekhez szokott nép, mint az Irokézéké, dicsekedhetnék, hogy hetven nemzeteket felfaldosott.

De, elmellőzvé a' vad népeket, ha egy Cartésius száz esztendővel hamarabb ment volna Mechikóba *) és Peruba mint Cortez és Pizarro, és ha ő e' népeket arra tanította volna, hogy az ember, a' maga testi alkotása miatt már, nem élhet örökké; hogy az ő machinájok' rugó-tollai elkopnak, mint minden egyéb machináké; hogy a' természet' hatásai csak bizonyos törvények' következése, 's bizonyos mozdulatok' folytatása: úgy egy maroknyi emberrel sem Cortez nem dönté vala fel a' Mechicói országot, sem Pizarro a' Péruit.

Ki merné állítani: hogy ez a' pusztítás, a' legnagyobbika mind azoknak, mellyekről a' Történet emlékezik; egyenesen onnan ered, hogy e' népek a' Philosophiának egyik tanítását nem ismerték? Pedig a' dolog nem szenved kétséget, 's ezt én meg fogom mu-

*) A' mit a' Spanyol Mexicónak ír, Mechicónak kell ki mondani, mert nála az X betű a' CH görög (nem francia) hangját jegyzi.

tatni. A' Mechico' lakosinak nem voltak álgújik és puskájik; de voltak nyilaik, íveik, az az: voltak azon fegyvereik, mellyekkel Görögök és Rómaiak éltenek. Nem vala vasok, de vala kovájok, a' mi vasként metszett, és a' mit ők fegyvereik' végeikbe beszúrni tudtak; volt derekasan elrendelt hadi-intézetek is: tömött sorokban állottak katonájik, és mi-helyt egyike eldőlt, azonnal helyébe lépe egy másika; volt egy büszke, rémíthetetlen nemes-ségek is, melly az Európai nemesség' gondolkozásaiban 's érzésében neveltetett, melly iríglyé azoknak szerencséjeket, kik dicsőséggel estenek-el. Ezenfelül a' Mechicói ország szertelen kiterjedése nekik ezer módot ada, kihalatni az idegeneket, ha őket meg nem győzhetnék. E' szerencsével bírtak Peru' lakosai is, 's dicsőséggel, diadallal küzdének mindenfelé honjokért. Magok a' Spanyolok megtörténhetőnek nézték, bár mi kis népektől is, kiknek lelkek lenne védeni magokat meggyőzettetni. Honnan jó tehát, hogy ez a' két nép oly könnyen nyomatott-el? Onnan, hogy ők mind azt, a' mit először látának, — egy bajuszos, szakálas embert, egy álgyút, puskát — oly láthatatlan felső hatalom' munkájának tekintették, a' minek ellent-állani nem lehet. Nem az volt bajok, hogy katonai tűz nélkül valóan, hanem hogy kétségbe estek igyekezeteiknek szerencsés kimenetele felől. Egy philosophiai megtévedés, egy physicali erővel való ismételenség, egy pillantatban szegé-meg két nagy országnak minden erejét.

Miközöttünk a' puskapor' feltalálása azon nemzetnek, melly azzal legelőbb éle, oly kevés elsőséget adott, hogy még nem tudhatni, mellyik nyert legyen általa. A' messzelátó üveg' feltalálása csak egyszer használt a' Hollandusoknak. Mi megtanultuk, hogy mind e' hatásokban mechanismusnál egyebet keresnünk nem kell, és hogy nincs mesterséges találmány, mellyet egy másik által sikeretlenné tenni nem lehet.

A' Tudományok tehát már az által is nyújtanak hasznót, hogy a' népeket kigyógyítják veszedelmes tévedéseikből. De minthogy reményleni szabad, hogy a' melly nemzet azt művelni elkezdette, azt addig és úgy fogja üzni, hogy a' vadságnak 's tudatlanságnak azon lépcsőjére soha vissza ne süllyedhessen, melly rá végső elpusztulást vonhatna: úgy egyéb indító okokról kell szóllanunk, mellyek bennünket azoknak művelésére kötelezhetnek.

Az első azon belső öröm, mellyet érzünk, midőn természetünk' nemes voltát gyarapodni látjuk, 's az értelmes teremtetést még értelmesebbé teszük. A' másik egy bizonyos tudni-szeretés, melly minden emberben megvan, és a' melly még soha sem tapasztaltott oly közönséges elterjedésűnek, mint e' században. Mindennap halljuk, hogy az emberi ismeretek' határai véghetetlenül távolabbra vitetnek; hogy a' Tudósok-magok is bámulják, hogy annyit tudnak; hogy haladások' széles kiterjedése őket olykor annak lehetőséges volta felől kételkedni hagyja; ne vegyünk e' hát részt ezen örvendetes jelenésekben? Tudjuk, hogy az emberi lélek igen messze ment; nem akarjuk é látni, hol áll? nem akarjuk e végig-pillantani az utat, mellyet megteve; azt, melly még hátra van, azon ismereteket, mellyeket, a' mint magának hízelkedik, már megszerzett, a' mellyek után férfiasan törekszik, 's a' mellyekhez eljuthatni soha nem reméli?

Eggy harmadik ösztön, melly bennünket a' Tudományok' művelésére buzdíthat, az az eszes bízakodás, hogy szerencsével fogjuk gyakorolhatni. Ezen század' találmányai között nem az eggyes igazságok' feltalálása érdemli leginkább csudálásunkat, hanem az igazságok' feltalálására szolgáló methodusoké. Nem követ az épülethez, hanem eszkö-

zöket és machinákat, az épület' alkotásához szeretünk főképpen találni. Ez dicsekszik, hogy aranya van, amaz, hogy aranyat csinálni tud. Gazdag az volna, a' ki azt csinálhatna.

Negyedik ok rá, a' mi saját szerencsénk. A' tanulás' szeretete bennünk talán egygyetlenegy tartós, mindég fenn-álló szenvedelmünk. Minden egyéb kényeink elhagynak bennünket, a' szerint a' hogy az a' nyavalyás machina, melly ezeket izgatá, közelit megbontakozásához. A' tüzes ifjúság, melly repül egyik örömről a' másikára, azt nekünk olykor tisztán adhatja, mert kóstolta'ja velünk ezt, minekelőtte időnk vagyon, érezni töviseit. Az ezt követő korban az értekek nekünk adhatnak gyönyörűségeket, de talán soha nem örömeiket. Most látjuk, hogy a' lélek a' mi valóságunk' nemesebb és főbb része; és mintha megpattant volna a' láncz, melly azt a' testhez kapcsolja, örömet egyedül ő nála találunk, de olly örömet, melly a' testtől épen nincs függésben.

Ha e' korunkban lelkünknek nem adjuk-meg az ötlet illető foglalatosságot, úgy a' lélek, melly munkában akar lenni, 's munkába nem vétetik, olly úratkozásba süllyed, melly bennünket a' semmivé-létel felé viszen. És ha, mint természet ellen lázadtak, makacsodva olly örömeiket keresünk, a' mik korunkhoz nem illenek; úgy ezek a' szerint szaladnak előttünk, a' hogy feléjük közelitünk. A' délczeg ifjúság kevélykedik előttünk szerencsében, 's szüntelen kaczag bennünket. Engedi é az nekünk, hogy úgy éljünk annak kedvezéseivel, mint ő él? a' lármás társaságokban minden öröm az övé, minden fájdalom a' miénk; a' tanulás elejét veszi mind ezen alkalmatlanságoknak, 's annak gyönyörűsége nem engedi érzenünk, hogy napról napra hanyatlunk.

Olly szerencsét kell teremtenünk magunknak, melly életünknek minden korába elkísérjen. Az élet olly rövid, hogy a' melly szerencse nem tart addig mint mi, azt semminek kell vennünk. Nem a' kor maga, hanem egyedül a' dologtalan kor az a' mi alkalmatlan; mert ha ez, ezen világban alábbra süllyeszte, a' másik, ha jól töltöttük-el, a' másikban feljebb emel, 's nekünk tekintetet ad. Nem az őszhajú ember, hanem az ember szenvedhetetlen; az az ember, a' ki azon kénytelenségbe hozá magát, hogy majd megöli az únalom, vagy hogy egy társaságból más társaságba fusson, 's örömet mindenhol keresen, mert magában nem talál.

Eggy új okot arra, hogy tanuljunk, az ad, hogy a' társaság, mellynek mi is egy része vagyunk, hasznot veszen törekedésünkből. A' társaságos élet' sok örömeit még sok ollyakkal szaporíthatni, a' mellyekkel az nem bír; a' Kereskedés, a' Hajókázás, az Astronomia, a' Geographia, az Orvosi-tudomány, a' Physica, eleinknek igyekezeteik által sokat gyarapodott; nem szép szándék e, azon munkálkodni, hogy az embereket boldogabbaknak hagyjuk mint találtuk? Ne viseltessünk minden századok' hálátlanságával azok eránt, kik Tudományokat és Mesterségeket gyakorlottak, mint Nérónak egyik Udvarnokja: Myron, qui fere hominum animas ferarumque aere deprehenderat, non invenit haeredem. A' mi századunk talán épen olly hálátalan, mint minden más századok voltak; de a' maradék igazságosabb lesz, 's a' mostaninak tartozását lefizeti.

Megbocsátják a' Kereskedőnek, kit haza érkezett hajói gazdaggá tettek, ha kaczagja annak haszontalanságát, a' ki ezeket a' hajókat a' végig-láthatatlan tengeren mintegy czérnán vezérlette; megengedik a' maga keresztjeiben, pántlikájiban kevélykedő har-

czolónak, midőn a' mi időnk Archimedeszeit neveti, holott ezek élesztgették bátorságát. Azok a' férjfiak, kik hivatalból és rendszerént szolgálnak a' társaságnak, úgy nézik azokat, kik annak hajlandóságból tesznek szolgálatokat, mintha ezeknek kötelességében állana, amazokról gondoskodniok.

Még csak egy szót a' Szép Literatura eránt. Az Ékesen-szóllás és Poesis' munkájának legalább mindenekre kiterjedő hasznok van, és ez a' haszon ollykor nagyobb mint a' szorosbb kiterjedésűeké. E' munkák tanítanak bennünket az Írás' mesterségére; arra hogy ideáinkat mint öltöztessük szódba, mint adjuk elevenséggel, nemesen, erővel, kellemben és rendben, 's azon külömbféleségben, új meg új színekkel, mellyek az' elfáradást, és meguntatkozást távoztatják.

Mindnyájan ismerénk embereket, kik azon mesterségben, mellyre magokat adák, messze mehetnek volna, de mivel nem vevének illő nevelést, 's alkalmatlanok voltak gondolatjaikat tisztán előadni, kifejteni, talentomaiknak, igyekezeteiknek minden jutalmaiktól elestenek.

Eggyik Tudomány a' másikába csap; 's a' soványabbak segítő rokonságban állanak azzal, a' mit Szép Literaturának nevezünk. Az iskolai Tudományok sokat nyernek, midőn azokat ennek Múzája dolgozza-fel: ez hárít-el rólok minden szárazságot, úntatót; ez teszi amazokat minden olvasó előtt érthetővé. Ha Malebranche nem tudott volna olly tisztán, csínosan írni, úgy az ő Philosophiája hallgatójainak köre közzül soha ki nem lépett volna. Vannak Cartesiánusok, kik soha sem olvastak egyebet a' Fontenelle' Világain kívül; 's ez a' kisded könyv hasznosbb könyv, mint sok vastag munka, mert ezt minden olvashatja.

Egy munka' hasznos voltát nem kell a' Szerzőtől választott előadás' módjából megítélni. Sokszor láttuk: hogy a' legkomolyabb hangon gyermekes dolgokat mondtak, játékosan pedig komolyakat.

De mind ezeket nem tekintve is, azon Munkák, a' mellyek csak mulatságra vagynak írva, nem haszontalanok. Az effélék a' legártatlanabb gyönyörködést adják a' világ' embereinek, mert pótolékul vagynak a' kártya, a' tobzódás, a' rágalmazó beszédek helyett, 's elvonnak bennünket a' haszonkeresés' ártalmas törekedéseitől.

2.

A' Nyelv', az Irás' feltalálása; a' Magyar Nyelv' Bölcsője,
's legrégibb Maradványaink.

A' Természet' kezeiből előlépett ember nem kész szókat veve ajándékul, hanem csak tehetséget, felkapni a' dolgok' képeit, 's tüdőt, nyelvet, ajakot, mellyeknek segédjekkel hangot ejthessen. Buta ábrándozásban fekvék egy ideig, még csak test és eleven töke, nem gondoló lélek is egyszer'smind. De most érzé, hogy a' min fekszik, kemény; hogy az a' vakító valami oda-fenn, melegséget önt rá; látá, hogy ímez itt más-színű mint amaz; hallá, hogy az a' valami, a' mi feje felett ingatja a' fa' lombjait, zúg; hogy az a' valami lábai előtt, csörögve ömlik tovább. Lelke eszmélni kezde, 's mind ezt elmondotta magának, de csak gondolatban még, mert nem vala szava. Így kapkodá-fel a' *Millyen'* ideájit (Adjectivumok, Praedicátumok).

A' többszöri látás emlékezteté, hogy a' mi neki most is kemény, épen az, a' mi másszor is kemény vala már, 's lelke itt is elmondá, mint amott, 's ismét szó nélkül, hogy a' min fekszik, hogy a' mi őtet melegíti, hogy a' mit lát, hall, az, a' min másszor feküdt, a' mi másszor is melegítette, a' mit már látott, hallott. 'S most a' *Micsoda'* ideájit kapkodá-fel (Substantivumok Subjectumok).

De *kő kemény*, de *szél zúgó* nem adnak tiszta gondolatot; 's a' mi eddig méne-véghez lelkében, pusztá isméret, homályos érzés vala. Ekkor kapcsot vetett a' *Millyen'* és *Micsoda'* bélyegei közzé (Verbum), 's a' kettőt ezzel összefogá: kemény *volt* a' *kő*; 's a' homályos érzés tisztává leve, a' pusztá csonka isméret teljes gondolattá.

Elnevezés nélkül csak félisméreteink vagynak; ha a' dolognak van neve, úgy látszik, ismerjük azt: nem, ha nincs. Tudakozzd a' Botanicust, minek hívja csemetéjét, mellyet most látsz először, 's úgy hiszed, közelebb állasz az ismeretlen felé, ha bírod nevét, 's hogy azt nem ismered míg nevét nem tudod. Tudakozzd az idegent, ki szekered mellett elsiet, hol vagyon lakása, 's meg vagy nyugtatva ha annak helyét említette, bár hogy a' hely hol fekszik, tudtodra nincs; 's visszás vagy, ha szél vagy zördület feleletét füledtől elkapá. Bélyeg a' név, mellyel a' dolgokat magunknak és másoknak megjegyezni szeretjük; szó nélkül nem csak mással nem tudjuk közleni a' mit gondolunk, de nem is gondolkozhatunk. Lelkünk, ha ébren van, mindig beszédben van.

A' még néma ember' ajakát hevesbb indulatai nyiták-meg. Tövisbe lépe, 's *Jaj!* szalad-ki száján; az epedő szerelem tanítá az *Ah!* nyögésére (Interjectio). Ének folya ajakiról; az örömnék, fájdalomnak tartós Interjectiója. Sejteni kezdé azon a' mit már teve, hogy valami nagyobbat fog találhatni, 's örült midőn gondolatját karjának 's ujjainak rándításai által közölheté másokkal, mellyek még nyomosbb jelentést kapának, midőn hangok kísérek in-

tegetéseit. Egy még nem ismert madár leszálla körüle; hallá a' madár' szavát, 's *Kakuk* kiálta a' bohó kiáltó után. Rívott a' tehén, tetszett neki a' rívás, 's ő is ríva a' rívóval. Délczeg örömben nyargala feleségei közzé a' mén; látá jönni, hallá nyerítését, 's tetszett magának midőn a' boldog' nyerítését utánozhatá. Nőjének ölében fíja e' hangot szereté mondogatni, nagyobb fíja tavaly más hangot mímeltgetett; 's a' kedves anyácska ezt is amaszt is az ellanúlt hangokon jegyzelte-meg (Onomatopojéticumok).

De az utánozó hangok' száma kevesebb vala mint a' dolgoké, mellyek nevet kívánlanak, 's belé-vezetve a' nyelvcsinálás' titkaiba, vakon kapdosott - fel némelly hangokat mellyekből neveket csináljon. A' mi melegítette volt, *Nap*-nak nevezte-el; azt a' szelíd, jámbor állatot, melly előtte nyugalomban legele, *juh*-nak; egyg' másikat, melly leg-hívebb társa leve, *eb*-nek; a' minek ágai közt zúgott vala az a' valami, *fá*-nak, 's magát azt a' zúgó valamit *szél*-nek. Némelly tárgy két nevet is kapott, talán mivel a' férj így, a' nő amúgy nevezték vala el, 's egyikét is másikat is megtartották: *domb* és *halom* (Synonymumok); néha két dolog kapa egy nevet, talán mivel az elnevező feledé, hogy azt már egyébnek adta volt: *szél*, ventus, *szél*, margo (Homonymumok). Lexicona az szerint gazdagodék, a' hogy ő maga ismereteiben gazdagodott.

De a' Dolgok' (Nomen) és a' Cselekvések' (Verbum) nevei a' Lexiconi gazdagodás mellett is elégtelenek voltak festeni gondolatjait; noha már most a' szóknak azon nemeit is kezdé csinálgatni, mellyek a' Praedicátum' jelentéséhez egy tulajdonságot toldanak, mint *talán*, *egykör*, *ma*, *böven* (Adverbiumok); vagy a' mellyek a' Praedicátum' viszonyait (relationes) jegyzik a' Subjectumhoz, 's a' Praedicátum' ideáját szorosbban határozzák-meg: *el*, *meg*, *széllyel* (Praeposíciók); vagy a' beszéd' részeit egymásba szövik: *és*, *de*, *hogy*, *ha*, *noha*, *mivel* (Conjunctiók). Most a' Névszokat és Ígőket ejtegetni, hajtogatni kezdé, hogy beszéde határozóbb értelmet kapjon. Egyik legelmésbb fortélyá az volt, hogy a' Névszoknak képviselőket ada a' *li* és *melly* szókban, nehogy a' mondottakat kénytelen legyen újra meg újra nevezni. 'S íme készen álla nyelve, mellyet az állandóan, de némelly kifogások mellett állandóan követett szóllásbeli szokás (Syntaxis) meg is nemesíte ezenfelül. De mind ez nem kevés holnapok', nem kevés esztendő', nem kevés ember-nyom' munkája vala. Századok folytanak-le, míg a' Nyelv' azon magasságra emelkedheték, hogy a' testből és lélekből teremtetten ember a' testiek (concretumok) után a' lelkiek, a' levontak (abstractumok) felől is szóllhasson; 's ezreknek, míg Homér és a' lángoló Proféták felséges költéseiket énekelheték. Ember nem hiheté, hogy ez a' szebb beszéd embertől eredhessen; Istenek' sugallatit lelte benne.

Elméssége még itt sem lele határt, olly gazdagon ajándékozta-meg őt' kegyes terem-tője, 's az élet' szükségei új meg új találmányokra ösztönözik. Neki nem vala tisztje csak a' jelenvalókhoz szóllhatni: közleni akará gondolatjait azokkal is a' kik tőle távol voltak, sőt még azokkal is, a' kik később fognak születni: képek által csinála képet a' dolgok' képeinek! symbolicus festések, hieroglyphi száraz jegyek által bélyeget az ideáknak! a' symbolicus festésekre a' MINT' vezeté; a' hasonlóság' felkapása. A' Sas neki magasságot jelente, mert minden tollas állatoknál fenntebbre emelkedik; az Ökör nagyság és erő (Egyiptusban ez vala a' királyi erő képe); a' Kígyó, ártás, gonosz indulat. Még birunk egy metszett-követ, hol a' ROMA név mellett Ökröt látunk futásban, mellyet kígyó űz; a' gondolat teljesen ki van nyomva: „Róma kikerülte a' gonosztságot“ (ellenségét).

De valamint a' pantomími jelek nem valának alkalmasok, nem valának elégszámú szerek, kijegyzeni minden gondolatját, és eléggé világosan, a' jelenvalók között: úgy nem a' symbolicus festések is, hogy gondolatjaikat a' később maradék érthesse; töröljük-ki a' RÓMA nevet az említett Caméóról, 's az Ökör és Kígyó rajta egyedül ezt tevék: „Az erő kikerülé a' gonoszságot.“ Mostan tehát szavai' hangjainak ada bélyegeket, vaktában, 's világosan-értett 's szorító okok nélkül ragasztván a' bélyeget a' hanghoz; 's valamint ott leve a' hangok' összeszövéséből BESZÉD: úgy leve itt' a' hangbélyegek' összeszövéséből ÍRÁS — két legkevélyebb, legigazabb bizonyosága az emberi elme' felségének, 's annak csudálást leginkább érdemlő, legszélesebb kiterjedésű, legközönségesebb hasznú, legnemesebb gyönyörűségeket adó találmánya. Beszéd nélkül, Írás nélkül mindenki csak magából merítene; mástól legfeljebb azt tanulhatná-el, a' mire látás és utánozás vezethetnek. Beszéd és Írás megszünteték az IDŐ' és ÜR' *) külömbégeit: Buda, Pest, London, Páris, Róma, Pondichery, Philadelphia együtt vagynak; Demosthenesz előttem mennydörög Philippusz ellen; Caesár előttem dől-el a' Brútusz' kisélesei alatt; Anacreon előttem nyúl-el felkoszorúzva lótosz levelein. Most kiszámláljuk, mennyire jár a' Nap a' mi Planetánktól, 's melly perczben fog ejteni csorbát világában a' Hold, 's hány perczig fog tartani elsötétedése, 's csalhatatlanabbúl, mint ha a' kettő távolságát lánczal mértük volna meg. Mik volnánk e' két Isteni találmányaink nélkül? Valóban kevéssel többek a' jászol' márhájínál, 's Newton és Kant sokkal kevesebbet tudnának mint tízesztendő gyermekeink.

Az emberi nem szaporodni kezde, 's a' kiemésztett táj háznépekre osztá őket, 's kisebb 's nagyobb foltokban új tájakra kényszeríté elszéledni. 'S ez még akkor történt, midőn a' Nyelv nem hágott vala fel kimíveltetésének fenntebb polczaira. A' kivándorlottak tehát megtarták ugyan a' kihozott, még szűk Lexicon' szavait; de azt ez a' csoport is, a' másik is, a' harmadik is, új szókkal szaporították. Minden csoport más meg más szókkal jegyzette-meg a' dolgokat, más meg más ejtegetést, hajtogatást, összeszövést ada szavainak, 's így új meg' új nyelvek levének. A' szelid vagy zordon égszak, a' bőven vagy szűken termő föld, a' béke vagy háború, a' szabadság vagy elnyomatás, nyelveikben is érezteték behatásaikat. A' kik szűk völgyek közzé szorultak, durva-beszédüekké levének, mert a' szó a' hegyek' vápájikban, a' hangok' visszalökődése által, elváltozik, 's a' fagyos ajak hamis hangot ejt: a' síkon, szelid ég alatt, bővségben, puhán-élő embernek szelid és puha beszéde is.

Így a' Népeknek hajdani honjaikra nyelvöknél fogva is alkalmas bízossággal hozzávethetni; mert másképen szóll a' Grönlandi lakos a' Jeges-tenger' szélein, másképen a' Jóniai tündérszéleken lakott Görög, 's a' Veres-tenger' meleg tájain megtelepedett Arabsz 's az Egyipti lakos. Ha tehát a' Történetek nem mondanák is, hogy a' Magyar nép oda, a' hol mostan él, Á'siából költözék; ez a' folyó, egymásra-halmozott Consonánsok által keményyé nem tett nyelv, 's a' him és nő Vocálisok' össze nem vegyítése, a' gyökérszókhoz raggatott névmások (suffixa), 's a' sok egyhangú (monotón) szók, mellyeket Spanyol-országban is feltalálunk az ott lakozott Arabszok után (Quadalaxara, Salamanca, Calatrava),

*) Az Ür, úgy tetszik: spatium vacuum, az üresség vacuitas, a' tér, vagy terjedék spatium, a' terjedés extensio, és a' térség planities. — A' Red.

és a' mellyek a' mi szépzengésű nyelvünknek díszére ugyan nincsenek: bizonyóságot tehetnének, hogy mi Á'siából eredénk. Mert mind ezek a' Szemítai (Keleti) nyelvek' tulajdonai. De melly részében lakánk Á'siának, azt most már sem a' hisztoriai, sem a' philologiai úton nem lehet bátorsággal meghatározni.

A' Fenn és Lapp népnek, Sz. Pétervár felett, Torneo körül, számos szavai vagynak, mellyek néha csak hangban, néha jelentésben is, hasonlítanak a' mieinkhez. Innen a' gondolat, hogy a' két nép mitőlünk erede, vagy mi őtőlök; hogy nemzetünknek egy része oda tolatott; hogy a' Fenn és Lapp nép a' legrégibb időkben eleinkkel baráti vagy ellenségi viszonyban álla, 's így némelly szavainkkal meggazdagodva tére fagyos, szűk, kietlen honjába. Erre Rudbeck voná legelsőben figyelmünket (*Specimen usus linguae Gothicae in eruendis S. Scripturae locis obscurissimis; addita analogia Linguae Gothicae cum Sennica, necnon Fennicae cum Ungarica. Upsalae 1717.*)

Hell hazánkfija a' Dán uralkodás által Wardochúsba hívatott-meg, hogy ott a' Vé-nusz' áltmenésénél fogva a' Nap' tányérán, Astronomiai észrevételeket tégyen; 's ez maga mellé Sajnovicsot vevé, kétségen kívül, hogy ez viszont ismérkednék-meg a' Fenn és Lapp nyelvekkel, 's mondaná-el, mit nyomnak a' Rudbeck' gyanításai. Sajnovics még azon eszt. Koppenhágában, 1770. kiadá Ertekezését (*Idioma Hungarorum et Lapponum idem esse*), melly később, az eszt. feljegyzése nélkül, Nagy-Szombaton újra kiadatott. Tolditá a' dolgot Háger (*Neuer Beweis der Verwandtschaft der Ungarn, mit den Lappländern. Wien 1794.*) és Doctor Gyarmathy Sámuel (*Affinitas Linguae Hungaricae cum linguis Fennicae originis, grammaticae demonstrata. Gottingae 1799*), 's legközelebb Strahlmann (*Finnische Sprachlehre. Petersburg 1816*); 's Schlözer és Murr haragvának, ha valaki ez eránt kételkedni is merészlett. A' lidércz rém még a' nagy Révait, nyelvünknek leglelkesebb, legtudósabb Grammaticusát sem hagyá kísértetek nélkül. Ellenben Beregszászi nem egyes szók, hanem az egész Nyelv' alkotmányának összehasonlítása által mutatá-meg, hogy a' Magyar Nyelv a' Szemítai Nyelvek' számába tartozik, hova a' Fenn és Lapp nyelveket nem számíthatni, és hogy így az egész állítás nem egyéb mint káprázolat (*Aehnlichkeit der hungarischen Sprache mit den morgenländischen. Leipzig 1796*). Ezt húzhatni-ki Gyarmathynak Etymologiai Lexiconából is (Bécs 1816), melly annyi népeket mind atyafiságba hozhatna. A' ködös kérdésnek Philologiánkra nézve kevés haszna, Hisztoriánkra épen semmi nincs. Így nevezi magát a' gyönyörűen-zengő Görög nyelv' leányának a' fület-szaggató Német; mert a' Német-népnek egyik ága egy ideig Görög-földön lakott, 's ennek ott áltvevé némelly szavait, némelly szóllását, 's a' kettő a' több szók' szerencsés összeforrasztásában eggyüvé-találkozott. De a' Német-nép nem Görög-nép.

Volt e nemzetünknek Á'siában saját írása, tagadni bajos, 's még merészebb állítani. Bél Mátyás közli betűinket is (*de Vetere Litteratura Hunno-Scythica. Lipsiae 1718*). Etelye, a' Hunnok' Vezére, 's a' Magyaroké Almos, és fija Árpád, nem vad csorda', hanem tiszteletes nép' Vezérei, 's tiszteletes Vezérek voltak, 's Etelye, bár mit mondogatának a' kiket ő levert és elrémíte, nagy is azonfelül, mint kevesei az úgy nevezett Nagyoknak. Énekészeik magasztolák innepeiken a' Vezért és a' Nemzet' hőseit 's fényes tetteiket; Papjaik a' forrásoknál, a' mindent-tápláló anya' emlőjinél, mutaták-be áldozatjait a' Természet' nem-ismert Urának; 's ez mutatja, hogy a' Nép míveltség nélkül ugyan

nem volt. Priscus nem szől könyveik, nem írások felől; de Homér és Osszián sem írott könyvekben adák-által Költeményeiket a' később időknek. 'S írás nélkül mint ítélhetnénk nyelvünknek azon állapotjáról, mellyben az, Árpád alatt 389, 's Etelye és Buda öccse alatt 375. lehetett?

A' meghódolt földön Szlávokat találánk, kiknek keresztyén Papjaik ismerék az írás mesterségét. De a' mi dolgunk fegyverforgatás volt; a' béke' munkáit 's a' föld' művelését azokra hagyánk. Nem ezek vevének-fel szókat a' mi Nyelvünkéből, hanem mi az ezekéből; melly mindég megtörténik, midőn az a' ki jó, nem-látott dolgokra talál az új honban, és a' midőn a' nemesbb természet akad-össze kevésbbé nemessel. Nehezebben tanulni valóban nem nagy oka a' dicsekedhetésnek, bár nem mindég tanácsos; 's a' mit mi tevének itt, midőn felejtünk eredeti szavainkat 's szláv és német 's franczia és olasz szókat szedénk-fel, azt tevék a' németek is, midőn a' fejet, szemet, fület, orrat a' Róma' harczolójától vették-által, 's többé az ezeket jegyző német szókat nem ismerik.

Száz hat évvel később mint e' földre jutánk, Gyéza fejedelem, Tasnak fija, Zoltánnak, az Árpád' fijának unokája, Otto Császárnál (994.) megkeresztelkedék, 's ettől, mint keresztatyjától, szent láncsát, a' fejedelmi hatalom' Európai címjét, veve ajándékul. Gyézának fija Vajk keresztyén nevével István, ki Róma által a' Szentek' számába iktattatott, keresztyén anyja által már gyermek éveiben az Európai Hit-vallás' szeretetéhez édesítetett, 's tizenhatsz eszt. korában jutván uralkodásra, ifjúi tűzzel vitte a' térítés' szent munkáját. Mind Gyéza már, mind kivált ő, az itt-talált szláv Papok mellé, német, olasz, franczia Papokat hozának-be, 's iskolákat állítának, hol gyermekeink az új vallásban, 's az olvasás' és írás' mesterségében oktattassanak. Az Európai betűk így betűink lettenek nekünk is. De azidegen fül hamisan kapta-fel a' Magyar hang' neveit, mint még ma a' Sváb' füle, és minthogy Nyelvünkben több vala a' hang, mint az Európai Alphabétben betű; a' jó Papok elhitették magokkal, hogy a' Magyar Nyelv' hangjait az Európai betűkkel festeni nem lehet. Így leve tollokbán, 's talán fülökben is, a' Tihó Vezér neve *Tuhutum*, a' Tarczalé *Turzul*, így Al-Gesztely *Olgeztel*, Keczely, vagy Kecse, kit a' Béla' nevetlenének nyomtatója Rethel-nek találá kirakni, R betűt vevén a' K helyett; a' Kéz-íratban *Kethel*, sőt Atila, igazabb nevével, Etelye, a' németeknél *Eczel*; így a' Szent-László' Törvénykönyvében a' *Jókérdők*, vagy Jókergetők, *Jokergech*; így a' Bírak és a' Jobbak (Optimates) II. Andrásnál *Bilochi* és *Jobbagio*, holott I. Andrásnak Tihanyi Levelében *Zakadat* és *Kethel*, ma Szakadat és Kerthely, igen helyesen vagynak leírva. Galeottus Martius még 1490 körül is az akkori Graeculusok' vétjét nyelvünkre akarta volna tolni.

A' Hunnoktól hátra-maradt Székely-nép azonban dicsekszik, hogy az írás' mesterségét a' Keresztyén Papok' oktatásaik előtt is ismerte. Mondják, hogy ők Oláh Miklós és Verantius (Wranchich) Antal Érsekeink' idejekben is (Hungaria et Atila. Bécs 1763. I. 195., és Kovachich Script. Rer. Hung. Minores. Buda 1798. II. K. I. 84. és 109.) botjaik' kérégre metszének holmi jeleket, 's egymás közt ezekkel éltek.

Igy szövék szönyegekbe az Inkák' Papjai az Americai nép' történeteit, mellyeket ők olvasának, bár a' spanyol, hogy az írás lehetne, meg sem álmodá. Desericzky Incze pedig, és ő utána Gyarmathi (de Initiis ac Majoribus Hung. Buda 1753. III. K. II. K. 154. I., és Magyar Nyelvemester. Kolozsv. 1794. I. K. 4. I.) néhány sor írást mutatnak-elő, melly F. M. Or. Minerva 1. Negyed 1825.

a' Csik-Szent-miklósi templom' falán állott, 's ezt teheti: „Urunk meget, *tege* fogván, íránk eggyezer négyszerte száz egy esztendő. Mátyás, János, Stitán (talán Stefán) Kovács csealtk (csenálták), Mátyás Mstr, Grgly Mstr csealtak. — Cornides ezekentül egy Imádságos-Könyvet hagyta gazdag Könyvházában (lásd annak Indexét. Pest 1792 l. 261. melly characteres Scythico-Magyarico a dextra sinistram versus vagyon írva. — Ha ezek nem mutatnák is, a' mit óhajtanánk megmutatva látni, bizonyítják: hogy általjában tagadni a' mit nem egészen tudunk, nem egészen tudhatunk, vakmerőség. (Lásd Horvát István Érték. a' Tud. Gyűjt. 1819. Octób.)

Papjaink, kik az István által alkotott tíz Püspökségekben látának az idvesség' gondoljaihoz, magyar nyelven bizonyosan dolgoznak Agendáriusokat, Kátékat, Hagiographiákat, de mind ezeket elemészté az idő. A' jobb munkák által hamarább eltolatának a' kevésbbé jók. A' Királyi adományok deák nyelven tétetének; a' Szent-Istváné, a' Pannonhalmi Benedictinusok' számára, görögön: de az Ország' Végezései, annak Gyűlésein, magyarul, a' hogyan azt a' dolog' természete 's a' Nemzet' méltósága kíváná. De a' deák nyelv' ismeretébe beavatott, 's olvasást szerető Kálmán, külömben egyike legtiszteletesebb Királyainknak, régibb törvényeinket Albricus által (lásd Törvénykönyvének Előbeszédét) deákra fordítatá, hihetőleg a' más nemzetek' fonák példája által tévesztetvén-meg. Így e' drága ereklyéinktől megfosztatánk.

Legrégibb írott emlékünke, melly bennünket Nyelvünk' egykori ismeretére vezethetne, két Temetési-Beszéd, mellyet egy irhára-írt negyedréti Missalében találunk. A' könyv a' Boldvai Apátságé volt (Borsod Várm.); onnan az Ó-Budai Káptalan' birtokába ment-által; végre Cardinális Pázmány' ajándékából a' Pozsonyiéba. Hogy az most a' Nemzet' Könyvtárába ment-által, azt a' Nemzet szeretett Nádora' kegyének 's a' Horvát István' gondoljainak köszönheti. Práy a' két Beszéddel megismérteté Sajnovicsot, 's ez a' kevésbbé rövidet legelsőben adta-ki feljebb említett munkájában (Nagy-Szombati kiadás. 4. l.) megtoldva Faludinak példányával 's néhány magyarázatjával. Koller meghatározá idejét, mellyben a' Missále leíratott, (Historia Episcopatus Quinque-Ecclesiens. Tom. I. Append. II.) 's megmutatta, hogy a' Códexnek sem előbb nem lehetett írattni mint 1192., sem nem utóbb mint 1210.; Révai pedig mindkettejét az effélék körül szükséges pontossággal kiírta, 's csudálást érdemlő tudományainak gazdagságaival elhalmozta. (Antiqq. Literaturae Hung. Tomus I., Pest 1803. 8.)

Ez a' két Beszéd többször adatott-ki, de szükségesnek látjuk itt is előhozni, hogy Nyelvünk' barátjai a' keresgélés' alkalmatlanságától megmentessenek.

I.

„Latiatuc feleym (*felem, barátom, atyámfija*) zumtuchel (*szömötökkel*) mic vagmuc (*mik vagyunk*). Menyi milostben (*mennyi malasztban, szeretetben* — a' tót *miloszt* szeretést „teszen) teremtuve (*teremté*) eleve (*Élője; az az, Az a' ki él* — Isten) miv isemucut (*mi* „*ösünköt*) Adamut, es odutta (*adta*) vola (*vala*) neki paradisumut hazoa (*házóá, házzá,* „*lakássá*) 's és mend (*minden*) paradisumben uolov (*való*) gimilcictul (*gyümölcsöktől*) mun-

„da neki elnie (melly szép! *mondá neki élnie*; az az, *mondá neki, hogy éljen.*) Heon
 „(*hiján*; annyi mint *csak, egyedül*) tilutoa (*tiltotta*) wt (*őt*) ig (*eggy*) fa gimilcetul. Ge
 „(olvassd gye; ma *de*) munda (*mondá*) neki, meret (*miért*) num (*ne*) enneyc (*ennék*).
 „Isa (*bizony*) ki napun (*melly napon*) emdul (*eendöl*) oz (*az*) gimilstwl, halalnec hala-
 „laal Holz (ma *meghalsz*). Hadlana (*hallá*) choltat (*holtát*) teremteve istentvl (*teremtője*
 „*Istentől*); ge feledve (*de feledé* — imhol a' némellyek által nem túrt *feledni*, mellyet ök
 „*felejteti* szeretnének). Engede urdung (*ördög, ördög*) intetvinec (*intetvének*), es evec oz
 „tiluvt gimilstwl, es oz gimilsben halalt (*halált*) evec. Es oz gimilsnec wl (*olly*) ke-
 „seruv uolá víze (*íze*; a' v digammai szolgálattal a' két hangzó-betű közt, vagy talán *víze*,
 „az az, *nedve*); hug (*hogy*) turchucat (*torkokat*) mige (*meg*) zocoztia (szakasztja) vola; nem
 „heon muganec (*magának*), ge mend w faianec (*fajának*) halalt evec. Horogvec isten,
 „es veteve wt ez muncas (laboriosus, nyomoruságos) világbele (*világba*); es levn (*lőn*)
 „halalnec es puculnec feze (*fesze*; tére, mezeje; expansum) es mend (egész) w neme-
 „nec. Kic ozuc (*azok*) miv vogmuc; hug es ti (*hogy' ti is*) latiatuc szumtuchel. Isa es
 „nem igg (*eggy*; itt két g-vel, feljebb csak *eggyel*) ember mulchotia (*múlhatja*; kerül-
 „heti) ez vermut (vermet); isa mend ozchuz (*azhoz*) iarov (*járó*) vogmuc. Wimagguc (imád-
 „juk) uromc isten kegilmec ez lelicert (*lélekért*), hug iorgossun (*irgasson*, ma irgalmaz-
 „zon) w neki, es kegiggen (*kegyedjen*, ma *kegyelmezzén*) es bulcsassa mend w bunet.
 „Es vimagguc szen (*szent*) achsin (*asszony*) mariat, es bovdug (*bóldog*) michael archan-
 „gelt, es mend angelcut (ma *angyalokat*), hug vimagganac erette. Es vimagguc szent
 „peter urot, kinec odut (*adatott*) hotolm (régí végezettel: *hatalom*; mint *holm*, halom)
 „ovdonia (*oldonia*) es ketnie (*kötnie*), hug ovga (*oldja*) mend w bunet. Es vimagguc
 „mend szentucut (*szenteket*), hug legenec neki seged (*segedelem*) uromc scine (*színe*; szín,
 „scena) eleut, hug isten w uimadsaguc mia (*miatt*) bulscassa w bunet. Es zobodu-
 „cha (*szabadítsa*)) wt urdung ildetuitul (*üldötvtől*) es pucul kinzotviatwl, es vezesse wt
 „paradísom nyugalmabele (nyugalmabeli), es oggun (*adon*) neki munhi (*menny*) uru-
 „zagbele utot, es mend iovben (*jóban*) rezet (*részet*). Es keassatuc (*kiáltsatok*) urom-
 „chuz charmul (*hármul*; háromszor) Kirl. (Kyrie eleison).“

II.

„Scerelmes bratym, uimaggomuc ez scegen (*szegény*) ember lilkiért, kit ur ez no-
 „pun ez homus (*hamis*, ál) világ timnicebeleul (timnicz, tömlöczéből) mente. Kinec ez
 „nopun testet temetwc, hug ur uvt (*őt*) kegilmehel (*kegyelmével*) Abraam, Ysaac, Iacob
 „kebeleben helhezie (*helyhezze*); hug birsagnop (ítéletnap-ra) ivtva (*jutva*) mend w scen-
 „tii (*szentjei*) es unuttei (*önöttei*); öntöttjei, kenettjei cuzicum (*közökön*) iov (*jó, jobb*) fe-
 „levl iochtotnia (*juttatnia, iktatnia*) ilezie (*élessze*) wt, es tiv bennetuc (*és tibenneteket*).
 „Clamate III. (*ter*). K. (Kyrie).

Hatszáz esztendő's a' Missále, 's nem lehetetlen, sőt igen is hihető, hogy az ab-
 ban talált két Beszéd még régibb; 's minthogy ennek nyelve egészen a' miénk, de

némelly eltérésekkel: egész bátorsággal állíthatjuk, hogy mi ma azt a' Nyelvet beszéljük, melyet Árpád és Álmos beszélt. Tótoktól vevénk ezeket: *malaszt, brát, szabadi* — és: *pokol, angyel, paradisum, timnicz*, mint a' tót némellyikét a' deákból; a' négy utolsót, mert az ideák is a' tótoktól mentek eleinkre. A' Palóczos ejtegetés, melly nő vocálist köt a' him vocálishoz halálnek, jóben, fajának, most sérti füleinket, valamint az elavult alakú végezetek is: *hallává, vetévé, nyugalmabele, országbele*. De melly szépségeket hagyánk veszni! ám nézzük, mint adnák ezt mai Papjaink, kik félnek, hogy hallgatójik meg nem értik, 's nem ezeket emelik-fel, hanem magok süllyednek-le: „Szerelmes atyámfijai! imádkozzunk ennek a' szegény embernek a' lelkéért, a' kit az Úr ezen a' napon, ennek a' hamis világnak tömlöczéből megmentett; a' kinek a' testét ezen a' napon temetjük; hogy az Úr őtet az ő kegyelmével az Abrahám-nak, az Izsáknak, a' Jákób-nak kebelébe helyheztesse; hogy őt-et, eljövén az utolsó-ítélet napja, élessze-fel, és iktassa minden ő szentjeinek és választottjainak jobbjaik felől, mint tibeneteket is!“ — Mennyi a', mennyi *hogy* marada-el nálok! mint ad kedves színt a' beszédnek a' praepositíójától megszabadított sok ige: *meg-mente, fel-élessze, meg-halsz, meg-holtát, bocsássa-el, fel-oldani, meg-kötni, szabadítsa-meg*. 'S melly szép szók és formák: *feledni; segéd, segedelem; irgani, kegyedni, irgalmazni, kegyelmezni; nyugalom*, némellyeknél csak nyugalom, mint győzelem, nem *győzelem* is egyszersmind; *hármúl, hármasan; helyezni, helyheztetni*, 's minek ez? És azok a' szép Imperfectumok, és azok a' *hogy*-ot kiugrató formák! — Valóban a' régieknél tanulhatnánk holmit!

Ezt nyomban követi a' Negyedik-Béla Király' Margit nevű 's Margit-szigetebeli Apáczá-leányának Élete, ki 1271. holt-meg. Kiadta Práy az elveszett eredeti-írás' másából Nagy-Szombaton, 1770., és osztán Budán 1782. egy más valaki.

Udvari-Tanácsos Szirmay Antal Úr Zemplény Vármegyének Topographiai Isméréteben, Budán, 1805. l. 84. ezt írja: „Possidemus ipsas primigenias de anno 1339. familiae Lasztóczy Divisionales, quod mireris! ungarico idiómate emanatas, quas in gratiam eorum, qui literale documentum ejus aevi lingua nativa concinnatum reperiri dubitant, horsum transscripsimus: „My Isaac Mester, a Naghiságos Dreget Vellemsresnek Nadur „Espannac és Cunocc Byrajanac Ceepe, ez dologra választatott és rendeltetett, adiuc „emleceezetyre ez ielen való levelnec rendyben az cicc yllyc . . . “ De ez nem egyéb mint játék, a' min a' sok érdemű férjfiu annyira kapott, hogy sokszor azt is állítá, a' a' mit maga nem hitt. Mi, kik őtet első ifjúságunk olta ismertük, ennek sok példáját hozhatnánk-fel. Maga ez az affectált palaeographia állításunk mellett szóll, és csak a' tapasztalatlant csálhatja-meg.

E két ereklýenk után semmi nem érdemel inkább ismértetni nyelvünk' barátjaitól, mint a' Bécsi Udv. Könyvtárban őrzött Bibliái Töredék. A' Códex' ferdén-szelt negyedréti leveleinek száma 161., 's ezek a' Ruth, Judith, Eszter, Baruch, Daniel, és a' XII. kissebb Proféták' írásaikat foglalják magokban, és holmit a' Machabéusokból. Révai a' könyvet nem leírta, hanem lefestette, 's már feljebb említett munkája' III. Kötetében kiadni készen volt. Egy lapját Virág Benedek Magyar Prosódia és Magyar Írás című munkájában, Budán, 1820. 8. kiadta. Révai a' fordítást Báthori Lászlóénak

állítja, talán megtévesztve az által, a' mit Pongrácz István (Triumphus Pauli. Pozsony, 1752. l. 51.) és mások mondanak, 's szemei elsíklottak az 1382. eszt. jegyén, melly a' Códexben három fekvő vonással illyformán vagyon béírva: 1382. És minthogy nem lehetetlen, hogy ezt a' munka' Tisztázója, vagy talán a' későbbi birtokos, vetéide; a' fordítás még ennél is régiebbnek tartathatik. Révai sok gyönyörű helyeit kiírta a' két Halotti-Beszéd' magyarázatjában.

Ezt követik a' Debreczeni Hagiographusok. A' minden bécset felülmúló kéziratot Csengeri születésű Keresztúri Sámuel Togátus ajándékozta a' Collégiumnak, akkori Bthecarius, később Histor. Prof. Sinai Miklós' unszolására, 1753. Levan másolva ez is, 's a' hív másolat a' nemzeti könyvtár' őrzőjének, a' nagy Révai' nagy tanítványának birtokába ment - által.

Az előszámláltak között tiszteletes helyt fogna érdemleni a' Bírák' esküvése, melly Törvény könyvünkben az 1351. eszt. fordul-elő, ha annak Orthographiáját a' Corpus Juris Hung. Kiadója Mosóczy Zachariás Nyitrai Püspök az újabb Orthographia' törvényei szerint nem rontotta volna el, 's ez az ő idéttlen gondja azt nem hagyná rettegünk, hogy némelly helyeken az Etymológiát és Syntáxist is illette: — „Isten téged úgy „segéljen; szűz Mária melletted te vég napodon szent fiának előttte úgy támadjon (ma, „úgy keljen-fel); Istennek minden szentjei teéretted úgy imádkozzanak; Isten' teste te „vég napodon méltán neked adadni úgy méltóztassék; szörnyű halállal úgy ne vessz-el; „föld tetemidet úgy fogadja halva, harmad napon úgy ki ne vesse; Isten' színét te vég „napodon úgy láthassd; örök pokolba úgy ne temetessél, és magúl magra úgy ne szakad- „jon, hogy Urunk Lajos Királynak és szent Koronájának való hívségtartásodra minden or- „vot (erőszakatlan lopót), tolvajt (erőszakost), gyilkost, kacziert (tisztátalan életűt), em- „berétetőket, bűvösöket-bájosokat, házégetőket, szentegyháztörőket, félhitenvalót (talán „adulter), és a' ki ország' veszedelmére pogányoknak segítséggel avagy tanáccsal volt, ál- „levélköltőket, álpecsétlikasztókat (sculptor), és a' kik ezzel élnek; és mindeneket azo- „kat, kik Urunk Lajos Királynak és Országának 's szent Koronájának ellene és veszedel- „mére törekendők volnának, igazán megmondod, megnevezed, és kiadod, meg sem ta- „gadod. És irigységben avagy gyűlötségben (az az, *ből*, a' magyar hajdani szép Enallage „szerint) senkit el nem vesztesz, és igazat nem hamisítasz, és hamisat nem igazítasz. Eze- „ket által nem hágod, sem kedvért (gratia), sem adományért, sem gyűlölségért, sem fé- „lelemért, sem barátságért, semmiért is. És a' mi beszéd közöttetek lenne, azt titkon „tartod, és ok nélkül senkiének meg nem jelented, meg sem mondod. Isten téged úgy se- „géljen, és e' szent Kereszt.“ —

(Az I. Ferdinándnak 1527. mondott esk ez vala: — „En eskezem az elew ystenre es „ew zent anniara, mynd az zentekre, hogy Felseges Fejdelmnek Ferdinandos uramnak „myndenek ellen yelesben pedeek az ew ellenseghy és engedetleny ellen átalán fogva sen- „kit ki nem vévén, hív és engedelmes lezek, és az én értelmem zerint igaz és haznos ta- „nachot adok mind azokról, kiket ew Felségének méltóságára, haznára, avagy ártalmá- „ra esmerendewk lenny, ew Felségét zorgalmatosan és hyven tudóssá tezem, az ew ja- „vára tellies ereymvel gondolak, gonozat eltávoztatom, az ew Felségének tytok taná- „chát meg nem jelentem. Isten engemet ygh segelien, és ystennek minden Zenthy.“)

Az 1351diki esk' formuláját követik a' Szent Elek' Élete; a' Remete Első szent Pálé, 's egy Imádságos Könyv, 1450 — 1526.; 's a' Bold. Szűz Mária felől szolló Szent Beszédek és Szent Bernártnak mondásai a' Szerzetes Életről, 1522.; 's a' Szent Christina' Élete, mind Kéziratban; mellyek felől Révai, Antiqq. Literat. Hung. I. 25 — 28. emlékezik. Ide tartoznak azon Énekek, mellyeket csakugyan Révai közöl, tulajdon Verseinek Kötetében, Pozsony, 1787. I. 275 — 300.; itt egyedül azt jegyezvén-fel, minthogy ő nem említi, hogy a' másodikat I. 290. a' mint a' Stróphák' első betűji mutatják ANDREAS DE VÁSÁRHELY, a' harmadikat, I. 296. FRANCVS L. S. APÁTI írták.

Említetni igen is érdemel még a' Károly-Fejérvári Könyvtár' Magyar Psaltériuma, az úgy nevezett Passióval. Azt Halabori születésű (a' helység Bereg Vármegyében fekszik) Bertalan Pap fordította 1508. — és egy másik fordítása a' Zsoltároknak, mellynek dolgozója, 1339. magát Frater Paulus de Pápa névvel nevezi; Kultsár István Úrnak birtokában. A' Halabori Bertalan' magyarsága deákos, 's fordítása hibás lehet; de kimondhatatlan kecskekkel bír, 's nyelvünk' barátjai, ha valaminek, ennek óhajtják kiadását.

Vagynak ezenfelül több nagyobb és kisebb ereklyéink is, 's némellyiket már említi Virág, Magy. Prosód. és Magy. Írás. Budán, 1820.; de óhajtani kell, hogy e' részben ügyünk' lelkes barátja, a' ki effélékben is temérdek gazdagsággal bír, Wadasi Jankowich Miklós, szóllaljon-meg, 's egy csomóban adja mind azt, a' mit társaim együtt bírni óhajtának.

Kazinczy Ferencz.

3.

A z Í z l é s r ő l.

Kevés tárgyról beszélünk több bizonytalansággal és olly igen tétovázva, mint az ízlésről, 's még is akármiféle kimívelődés, csinosodás, ennek segedelme nélkül alig gondolható. Jó lesz' talán e' szövevényes tárgyról világosság okáért a' következő renden értekezni. Először is az ízlés' természetét vizsgálgatni, a' mennyiben az emberi lélek' egyik külön tehetsége. Utóbb azt fejtegetni: mennyire képes e' tehetség a' kiformáltatásra és finomodásra. Azután, tökéletesedése' forrásait, 's a' jobb ízlés' esmértető jeleit nyomozni; végre, azon sokféle külömbözéseket érinteni, mellyek nemzetek és külön-fogott emberek, valamint századok köz't az ízlésre nézve uralkodtak és feszegetni, ha van é valami közönséges mérték, mellynek, a' sokféle habozó ítéleteket az ízlési tárgyak felett, úgy lehessen alája vetni, hogy az bennünket a' jó és rossz' ízlés' megkülömböztetésére alkalmatossá tegyen?

Az ízlés, az a' tehetség, mellynél fogva a' természet' 's a' mesterség' szépségeitől hatólag megillettethetünk. Itt az az első kérdés, úgy kell é azt, mint különös belső érzést, vagy pedig mint az okosság' egyik tulajdonát tekinteni? Ez a' szó: *okosság*, nagyon magas értelmű kitétel. Ha az alatt, a' lélek' azon tehetségét értjük, melly az esmérési bellyebb vonúlt tárgyokban, az igazat, a' valót keresi; a' tévőségekben (in practicis) pedig a' módoknak 's eszközöknek valamelly külső, hasznos cél' közvetlen elérésére vezető helyes volta felől tesz' ítéletet, nem nehéz talán a' kérdésre megfelelni. Mert elég világos, hogy a' túltettség megfogásai (notions metaphysiques) csupán valamennyire testesült formájokban illethetnek-meg minket hatólag, 's így a' bellyebb vonúlt okosság (raison abstraite) az ízlés' tárgya nem lehet — a' külső hasznos célok közvetlen eléréseinek módjai és eszközei szintúgy csak akkor izgathatják és elégíthetik - ki az ízlési tehetséget, ha formájik, mellyekben megjelennek, a' hatás megilletethetődéssel vagy nem ellenkeznek, vagy azt segítik.

A' túltesti bellyebb vonúlt száraz tanítások, a' logikai fás bizonyítások, a' szám és mérték' tudományinak formulái tehát, bár mi roppant és magas elméknek legyenek fajzati, és mélyen gondolkozó ész-tehetségek' szüleményei, nem válhatnak mindazonáltal az ízlés' tárgyaivá, sőt még nem is vetélkedhetnek a' szépség' formájával; nem csak azért, mert ezek mind szívre mind észre hatók, következésképpen az egész emberi nemzet sajátjai; hanem kivált azért, mivel természetök szerént, sokkal kevesebb közösülésben lévén a' haszonnal, mint a' szoros tudományok' formulái, szinte ez által, és hogy az egész emberiség számára teremtetek, árúlnak-el, leginkább valami Istenit, mind a' természetben, mind pedig a' természetet érezhető emberi lélekben. A' *Szép* tehát nem csupán azért gyönyörködtet, mivel az ész azt olykor igaznak is találja; de mivel hízelkedik a' képzeletnek, a' lélek teremtő tehetségének, a' szív' véghetetlen buzgásainak.

A' szépség' formái közvetlen illetnek-meg bennünket, 's gyakran legelevenebb hatást okoznak, a' nélkül hogy mi ezen kedvtalálásunk' világos okát tudnók adni. Olykor a' bölcsét és földmivelőt, a' gyermeket 's öreget egyiránt érintik. Szembe-szökők az ily szépségek' formái — minden lelkeket érdeklének, a' természet erőlködés nélkül szüli azokat minden népeknél 's századokban; ezeknek következésképpen, minden századok, minden népek, bírái. Minden a' mi a' tudományokban, művészetekben és mesterségekben, *Szép*; az Istenit mímelő emberi lélek teremtésének, fajzatja. Az a' tehetség tehát, melly által a' *Szép*et érezzük, inkább hasonlít, egy lelkesült testi érzékhez, mint elménk' testetlen tulajdonához, 's azért is vette nevét azon külső érzéktől, melly által eledelünk' mi-voltát kikóstolgatjuk — 's helyessen, mert oly sebes, mint az íny' érzete, 's mint ez megelőzi a' meggondolást — érzékeny és gyönyörrel tellyes a' kedvesre nézve, a' kedvetlent, a' visszást pedig csömörködéssel veti vissza, szintúgy bizonytalan és tévelygős, 's szüksége van a' mértékletes szoktatásra, hogy tökélyesedjék.

Mivel azonban a' lelkünk' tulajdonságait illető vi'sgálatokban a' szók' értelmét elegendő szorossággal meghatározni csak nem lehetetlen, igen helytelenül következtetné valaki az elébb mondattakból, mintha az okosságnak tellyességgel kikellene záródni az ízlés' nyilvánlatkoztatásaiból. Nem — mikor az ízlés a' *Szépnek* csupán természeti ösztön forma érzésén alapúl, az okosság még akkor is sok esetekben segítve nyújtja neki kezét, 's nem

kevéssé tágítja körét, csak hogy a' hasznos czélok' közvetetlen elérései' módjaival és eszközeivel, ha hatólag nem illetnek, semmi dolga.

Az ízlés, eddig eléadott értelmében, oly tulajdonság, melly némüneműképpen minden emberekkel közös, az az: minden ember természetesen hajlandó a' szépség' érzésére. Úgy hiszem nincs egy közönségesebb vonása is az emberi természetnek; szépséget, rendet, arányosságot, harmóniát, valami újat, nagyot, különöst, minden ember óhajt érzeni. Már a' gyermeki korban is látni jeleit az ízlési tehetség zsengéjének igen sok esetben; p. o: a' szép szabású testek, a' képek, és kép-szobrok' csudálásában, valamint az Újnak kedvellésében. Vannak olly énekek 's regék, mellyeket a' legtudatlanabb paraszt is örömmel hall, szintúgy hatólag illetik őtet a' természet' vagy mosolygó, vagy zordon szépségei, a' földi, 's égi tünemények. Még Amerika vadonjaiban is, hol az emberi természet magát legdurvább állapotjában mutatja, a' vad embereknel, különös öltözetekre, énekekre, beszédekre 's beszélőkre akadunk. Bátran lehet ebből következtetni, hogy az ízlés' első magvai méjjen alapúlva fekszenek az emberi természetben. Talán szintoly szükséges mind a' miveletlen, mind a' kimiveltt embernek a' Szép' érzése, mint az, hogy gondolkozhassék és beszélhessen.

De ha senki sem születik is egészen megfosztva ezen tehetségtől, nagy mindazáltal a' különbség a' mértékben, mellyel az, egyiknek vagy másiknak jutott. Némellyekben az ízlés' csak igen csekély jeleit találhatni. A' nekik tetsző szépségek legalább való neműek, 's ezek is szintúgy múlandólag, mint zavarossan hatnak reájok. Másoknál ellenben az ízlés, a' finomság' igen magas lépcsőjére emelkedik, 's a' legválasztékossabb szépségek eleven, sőt édes gyönyörűségekké válnak előttök. Többet mondok: az ízlés' ereje és örömei' tekintetében, sokkal inkább különböznek az emberek, mint az okosságra 's ítélő tehetségre nézve. A' természet rendelése, ebben is, mint minden egyébben, bámúlásra méltó bölcsességet mutat. Azon tehetségek' elosztásában, mellyek az okoskodható állat' — kit embernek nevezünk — feltartására elkerülhetetlenül szükségesek, gyermekei közibe nem nagy különbséget hozza, de azoknak elrészelésében, mellyek úgy szólván: az élet' dicsőítésére, ékességére, édesítésére szolgálnak, sokkal megkülömböztetőbb osztó vala. Nem csak, hogy ezen utóbbiak' magvait, sokkal gyérebbe és egyenetlenebbül szórta-el, hanem kikelésőkre is sokkal több lelki erőt, 's szív-melegséget is teve szükségessé.

A' külön külön emberek közt uralkodó ízlés' különbsége, eredeti tehetségeiktől származik — finomabb érzetek, finomabb lelki tehetségeket szülhetnek; valamint a' finomabb kés' élével rétesebb szeleteket lehet a' kenyérből karéjozni. Úgy látszik: nem kellene annak, ki az ízlés' egyik érzékét vevé ajándékul, a' többinek híjával lennie. Azonban ha van is része a' természetnek ezen egyformátlanságban, több függ még is a' neveléstől és valakinek kiképzésétől. Az ízlés nagyon szembetűnő kimiveltetésre képes, 's e' környűlmény mutatja fontosságát az afféle szemlélődéseknek, mint a' millyekkel én mostan foglalatoskodom. Hogy ez igazán így legyen, arról könnyű meggyőződni, ha azon véghetetlen felsőbbiséget meggondoljuk, mellyet a' nevelés és pallérozottság, a' képzett nemzeteknek a' durva népek felett ad. Szembetűnőleg bizonyítja ezt, az ugyan egy azon népnél, 's egyenlő időben a' míveltt és nem míveltt fél közt fenn-álló különbség; melly oly nagy, hogy az emberek talán semmi tekintetben nincsenek meszszebb egymástól. Nem akarván bővebb-

ben belé ereszkedni ezen oly világos igazság' bizonyításába, nehogy az olvasókat unatkoztassam, 's így magam adjam a' rosz' ízlés' példáját, csak azon módokat kívánnám nagyobból kijelelni, mellyek által képes az ízlés a' finomodásra.

Gondoljuk-meg először is, a' természet' azon álhatatos nagy törvényét, melly szerint a' gyakorlás legfőbb eszköze tehetségeink' tökélyedésének. Ezt éppen úgy mondhatni a' testi, mint lelki tulajdonokról. Látjuk is ugyan, mikép' lesznek a' külső érzékek élesekké azoknál, kiknek foglalatosságaik ezeknek gyakor használatát megkívánják. Így p. o. a' tapintás nagyon érzékenyvé válik azoknál, kik a' testek' külső simaságait vizsgálják. Nagy finomságra emelkedik a' látás azoknál, kik mikroskopusi vizsgálatokkal, 's kő metszéssel foglalatostkodnak. Hasonlót mondhatni azon emberek' innyéről, kiknek kötelességök a' különféle folyóságok' kóstolgatása. Ha az ízlést, mint belső érzést tekintjük, nincs kétség, hogy a' gyakorlás a' körébe tartozó tárgyakban, azt szükségesképpen magas lépcsőre viheti. Világos bizonyossága ennek, az ízlés' azon kinyilatkoztatása, mellyet műsikai hallásnak nevezünk. A' mindennapi tapasztalás' bizonyossága után, ezt csak gyakorlás által tökéletesíthetni. Éppen így van ez a' képírás' remekeire nézve, 's helyessen tart Home, akár-melly templom' seperőt, ki naponként látja Rómában a' nagy mesterek' munkáit, a' képekhez többet értőnek, mint akármellyik Angoly Lordot, ki csak hallásból, vagy tanítások után esmeri az ízlés' tanításait.

Szintígy mivelődik az ízlés, a' szép tudománybeli művész-darabokra nézve a' legjelesebb írók' olvasása, 's jelességeik' összehasonlítása által. Nagyon kitetszőleg homályos és zavaros érzemény az, mellyet első megesmerkedésünk az effélékkel, lelkünkben érzünk. A' kezdő tellyességgel képtelen egy általa olvasott dolgozás' egyes szépségeit vagy gyengéit kijelelni. Nem tudja mire építeni ítéletét. Egyedül azt tudja megmondani: ha tetszett e neki vagy nem? de hagyjuk csak gyakori izlelgetésére a' művészi-írást, 's ízlése mindég tökéletesebb 's világosabb leend. Már nem csupán az egésznek bélyegét, de az egyes részek' bájait és hibáit is észreveendi; képes lesz' eléadni azon különfogott tulajdonokat, mellyek helybehagyását vagy czáfolását, már nem csak érzetiken, hanem okok-mál fogva is, elé hívják. Eloszlik az előtte fekvő tárgyat mind eddig elé fedett köd, 's az, a' ki kevéssel ez előtt, csak bátortalan lépett egy esméretlen tárgy' keringős útjain, most már azokon fel 's alá merészen járdogál. A' gyakorlás annakokáért fő módja az ízlés' finomításának.

Noha az ízlés a' *Szépnek* természeti érzéséből származó közvetlen érzet, mellyet a' mértékletes gyakorlás élesít, mindazáltal sok részt vesz az ész, 's okosság is annak külön-külön kinyilatkoztatásaiban. A' lélek' írásbeli szép munkáinak nagy része t. i. nem foglal magában egyebeket, mint az erkölcsi természet' követéseit, a' gondolatok', tettek', erkölcsök' utánozásait, de nem pusztá választéktalan, fás utánozásokat, 's czél, vagy szép formák nélkül szükölködőket. — Második Fridrik egy előtte dícsértt festőről azt mondá: Igen is, derék festő, derekassan festi a' trágyát. — Csak része lévén a' természetnek az emberi lélek, csak részletekben, az az: határozottabb kis egészekben, kisebb vagy nagyobb mértékben, adhatja elé a' természetet, és mind azt, a' mi lelkesíthető, a' mi lelkesedhető benne. Az ily követések akár ecset, akár penna, akár hang által, a' két legjelesebb, legkiképezhetőbb érzékek, t. i. a' látás' és hallás' külső, — a' képző és érző tehetségnek

pedig belső segedelmével, fő tárgyai tehát a' *Szépnek*. Az ily követések' alkalmával ízelet gyönyörűségek, egyedül csak az érzetek 's érzemények' következései; a' követés kivitelének helyes vagy helytelen voltáról teendő ítélet ellenben az elmére tartozik, melly a' követést, a' szebb vagy felségesebb eredeti tárgy mellé tartja. Igazán mondja d' Alembert: Le sentiment est le juge du premier moment, et la discussion du second. *)

Ha p. o. oly költeményt olvasok, mint az Aeneis, örömöm nagy-részt azon mód' következése, melly szerént a' szerző a' történettel bánt; az egész költemény egyes részeinek természetes összekapcsoltatása, a' részeknek egymás mellé és azoknak az egészhez helyhezése, aránymértéke, a' természet után rajzolt caracterek, a' caracterek' összeillése a' tettekkel, ezeknek pedig a' gondolatokkal, talán legtöbbet tesznek gyönyörködtetésemre. Az ily költemény által szerzett örömet érzi a' lélek, de a' költemény' ily mesteri tökélyei' okainak észrevétele nyilván az okosság' dolga. Mindenütt tehát, a' hol valamely mesteri műv' célja, a' természet mímélése által az ész' és szív' illetése és gerjesztése, mindenütt, a' hol a' részek' erányosságáról — akár külön, akár együtt egymáshoz vagy az egészhez — vagy egy bizonyos hatás' elérése' alkalmas módjairól van a' szó, az okosságnak és ítélő tehetségnek is kell az ízlésben foglalatoskodni, és foglaltatni.

Széles mező nyílik-meg itten az okosságnak, önn' erejét az ízlés' tárgyaira kiterjeszteni, 's főképpen a' beszéd, 's írás' munkáit ítélő széke elejibe állítani. Innen ered a' második nem kevésbé fontos forrása ízlésünknek, az okosság és józan ész talpigasságának alkalmaztatása a' literatúra tárgyaira. Fattyú szépségek, mint p. o. a' természettel ellenkező caracterek, rendkívül feszes érzemények, kényszerített írás mód tetszhetnek ugyan első tekintettel, de csupán azért, mivel ezeknek a' jóval, széppel és illendővel ellenkezését még meg nem vi'sgáltuk. Támadjon csak valaki 's mutassa-meg, miképp lehetett volna a' jelen esetben helyesebben felfogni, 's kevesebb erőltetéssel elő adni a' természetet, 's legottan el-fog e' csalódás oszlani, 's a' helytelen és fattyú szépségek tetszeni tüstént megszűnendek.

Látni való ezekből miként áll fő forrása ízlésünk' kimiveltetésének, a' mi érzéseink' szorgalmatos gyakorlásában, és az okosság' alkalmaztatásában az ily tárgyakra. A' természet' és mesterség' közös szüleménye tehát az ízlés.

— — ego nec stúdium sine divite vena
Nec rude quid prosit, video, ingenium: alterius sic,
Altera poscit opem res et conjurat amice.

Azt kívánja a' jó ízlés, hogy a' szép tárgyak' figyelmesebb szemlélése által gyakorlott természeti érzetünk a' felvilágosodott elme' belátásaitól segítsésk, zaboláztassék.

Jegyezzük-meg itt mellesleg, minteggy a' természetnek dicséretéül: hogy a' nemes szív szint oly szükséges igazgatója az ízlésnek, mint az ész világossága. Az erkölcsi szépségek valóban — mivel különösen az emberi természet' diszére, felsőségére, a' társaságok' fenn-tartására, 's nemesítésére látszanak a' mindenhatótul teremtvé és rendeltetve lenni — nem

*) Az érzés az első perczben bíró, a' fejtegetés a' másodikban.

csak hogy már magokban minden egyéb féléket felül haladnak, hanem az ízlés' más tárgyra nézve is, hol távolabb, hol közelebb behatást gyakorolnak. Valahányszor emberi tettek', caracterek', és érzeményekről hallunk vagy olvasunk valamit, azonnal figyelemre gerjed elménk, szívünk pedig érzeményekre fakadoz, — 's ezzel is nyilván kinyilatkozik az emberi lélek' természete, melly minket a' részvételi érzeményekhez legszívesebben hajt, valamint azok körül legörömostebb foglalatoskodik. Ezek nyilván legjelesebb tárgyai a' jó ízlésnek; ezeknek pedig igaz és helyes leírását, 's a' leírás' szépségeinek mély érzését nemes szív nélkül még csak gondolni sem lehet. Látjuk is, hogy azon időszakokban, mikor a' megvesztegetett erkölcsök a' lélek' minden nemes érzeményeit eltörlik, a' jó és szép literatúrai munkák' kedvellése; 's következőképpen ezek' írása is szembetűnőleg szűnik, 's csak az ollyaknak marad tulajdona, kik elméjüket és szívöket a' közönséges mótelytől megőrizni képesek valának. Illyenkor az előadásnak csak feltekert, felcsigázott, vagy gyermekes és negédes bájai tetszenek. Az írásmód, a' dolgozások' majd minden nemeiben, keresett, erőltetett, vagy finnyás, vagy dagályos, vagy kisikárlott; nem pedig természetes, eggyügyű, 's igazán erős és hathatós. Ha találkozik is egynehány író, ki a' régi könnyű szabad érzést, a' jó', szép', és nagynak szeretetét kebelében megőrizte, az ő írásmódja bizonyos elnyomattatott érzés', elfojtott szabadság', 's a' szemeit körül vett szomorú tárgyoknak bélyegét tükörképpen viselendi, 's a' teprenkedő író ezen bús tárgyak' terhe alól, szinte ezen szörnyű terhviselés miatt, hatalmasabb hatásokkal, vagy álnokabb fortélyokkal fogja elkeseredett lelke' présbe tartott tüzeit kipattantani.

Az ízlés' tökéletességét, helyes volta és finomsága határozza-el.

A' finomságot azon eredeti belső tehetség' kifejtése és kiformáltatása szüli, mellyen, mint láttuk, az ízlés tulajdonképpen épül. A' külső 's belső finomabb érzeti eszközök tesznek bennünket képesekké a' közönséges ember' szemei előtt titokba maradott bájak' észrevételére. Azok, Montesquieu szerint, a' finom ízlésű emberek, kiknél minden idea, minden képzelet több mellékéseket gyűjt. Ollyanok ők a' szépségek' megítélésében, mint Lucullus és Apicius az étkekkel megrakott asztalnál vala. Lehet finomság híjjával érzésem, ha csak a' hatóbb, a' szembetűnő, a' kézzel fogható bájak' érdekelnek, az egyszerűek, gyengébbek pedig, 's a' finomabbak mintegy elo'sonnak mellettem; ekkor finom ízléssel nem dicsekedhetem, de midőn jó formán és pontossággal megérzem azonnal mindenütt a' különbségeket, az eltéréseket, még ott is, hol más még meg sem sejtí azokat, mikor a' legrejtekezőbb szépségeket legottan kitudom kémlélgetni, és a' legkissebb foltocskára, valamint legtisztábbjára valaminek, a' szemem vagy fülem, mintegy önként vezeti érzéseimet, már akkor nem lehet mondani: hogy semmi sem jutott nekem az ízlés' finomságából. Egyébiránt az ízlés' fainságának esmertető jelei szint' azok, mellyeknél fogva akarmellyik külső érzék, p. o. az ín' finomságáról teszünk ítéletet. Valamint nem a' nyelv' inait végig csiklandó, nem a' vásításig fűszerezett ételek a' finom íznek próbái, hanem a' nehezen megkülömböztethető részekből összetett eledelek, úgy a' lelki ízlés' finomságát is, nem a' szembe ötlő, hanem a' bujkálkodóbb kecsék' és kellemek' ránk hatása jelenti-ki bennünk.

Az ízlés' helyes volta ellenben oly tehetség, melly csupán csak a' finom ízlés' társaságában megszerezhető. Ez soha sem bódítatik-el, vagy ál, vagy hamis ékességek által, vele

járnak mindég és mindenütt a' józan ész' rendszabásai, akár beszéljen, akár írjon, akár ítéljen. A' helyes ízlésű ember, a' külömbféle nemű és rangú szépségek' értékét és helyét majd mindég szerencsésen tudja kiválasztani, és pontos szorossággal meghatározni — a' helyes ízlés gondolkozva érez, a' finom érezve gondolkozik, — ez haszna vehetőbb a' dolgozaskor, amaz a' dolgozás' javítása' és kisimítása' alkalmával — a' jeles írók mind a' két-tővel bőven szoktak bírni, a' kritikusok többnyire vagy csak az egyikkel, vagy csupán a' másikkal — a' középszerű könyvszerzők pedig sem ezzel, sem amazzal elegendő mértékben. Ez az oka, hogy a' kritikusok nem mindég remek szerzők egyszer'smind az elő adás' azon nemeiben, mellyekre kritikáikat kiterjesztik. Azok lennének az előadás' akármilyen nemében a' legjobb kritikusok, kik abban a' nemből a' legjelesebb remekek' szerzői — ilyen lett volna p. o. Horác, ha rá ért, vagy akart volna kritikákat írni. De a' teremő lélek nem igen szeret kritizálni, és többnyire csak melleleg bíraskodik, mert érzi ezen tisztnek nehézségét, 's önn tapasztalásból tudja, mi bajos, közönséges, soha semmi esetben kivételt nem szenvedő regula alá hajtani akár az elme' teremőseit, akár a' szív' érzéseit.

Kitetszik mind ezekből, hogy nem igen lehet finom az ízlés, ha nem helyes' egyszer'smind, és megfordítva. A' finomság rokonabb az érzéssel, — a' helyesség az okossághoz szít. Az első inkább a' természet' ajándéka, a' másik a' mesterségé és miveltségé. A' régiek' műbírái közül Longinus finomság, Aristoteles helyesség által külömböztette-meg magát. Az újjabbaknál nagy példája a' finom ízlésnek Addison; Swift, ha ily tárgyakról írt légyen, hihetőleg a' helyes ízlésnek lett volna mestere.

Minekutánna az ízlést kimívelődése, és tökéletessége' ösvényén mutogatánk, talán nem fog ártani, eltérését ezen ösvényről, 's ennél fogva tévedéseit is érinteni, 's igyekezni kitapogatni, ha vannak é bizonyos esmertető jelek, mellyek mellett a' jó ízlést a' rosztól megkülömböztethetjük. Ez nem csak azért nehéz, mivel egyáltalában az ízlés a' maga ki nyilatkoztatásiban nagyon tétovázó, hanem főképpen, mert a' hamis vélemények fölöle igen nagyon elterjedtek. Oly gyakoriak voltak az emberek között, külön külön nemzeteknél, majd minden időben változásai, külömbözősegei, hogy némelleyek azon vélekedésre vezettethettek, mintha minden ízlés tellyességgel önnkényes lenne, 's minden alap és mérték nélkül, egyedül csak a' képzelődéstől és szokástól függene. Ha ezen állítás nyomna valamit, haszontalanok volnának e' tárgyban minden vi'sgálatok. E' szerént nem érdemlene az czáfolást, ki, korcsma czégér gyanánt függő török fejet, Rafael' legmesteribb képletének, akármelley viszsás és útálatos szagot, a' rózsa', vagy valamely nemesebb fűszerszám' illatjának, 's egy szerte kasúl szórt hang-zsibajt Mózárt harmóniájának elibe tenne; — nem, a' ki a' mostani Magyar-Deákságot Tacitusnál vagy Cicerónál, a' Pesherek' nyelvét a' Görög zengésnél többre becsülné.

Az ezt állítók, kétségkívül a' nemzetek' ízlése' különféleségén építik véleményöket. Az építés' mesterségében p. o. a' Görög remek példányok sok ideig a' legtökéletesebbeknek tartattak. Utóbb, több századok' lefolyta után, a' góth architectura lön uralkodóvá, míg a' Görög ízlés ismét lábra kapta, 's újra közönséges csudáltatást érdemle. Most megint néhány év óta, a' Német architectúra, mint valami egészen külön nemű építés' mestersége csudáltatik. A' költésre és ékes-szóllásra nézve ismerjük a' napkeletiek' ízlését — ők olyan beszéd módokban gyönyörködnek, mellyeket mi igen tarkáknak, 's szerfelett ter-

helteknek, állítanak. A' Görögök megveték az Ázsiai ízlés' hiú és karimázott ékességeit; tetsző szépséget csupán csak az együgyűben találtak. Nem említem itt a' Francia és Angol tragédia' különbözőségeit, mert valamely a' simításon túl finomított, vásott és mintegy már kisikárlott ízlésű nemzet, és egy más aczélozottabb között, ha mind ketteje a' kicsínosodás' egyenlő lépcsőjén állana is, a' szerént kellene az ízlésnek különböznie, a' miképp az éghajlat, a' nemzeti character, az intézetek, szokások, és ezek után nem csak a' nyelv, hanem mind a' társasági, mind a' társalkodási viszonyzatok és megegyezések, nálok és közöttök különböznek; és az ilyen nemzeteknél az említettekénél fogva, nem csak a' szép természet' érzésének, az ő mester műveikben módosítani, hanem mind-egyikénél, más más, egymástól észrevehetőleg különböző módosításokat kellene felvenni.

Ezek szerint méltán látszik támadni ez a' kérdés: mit kell az ily példákból az ízlésre nézve következtetni? Leheté mind e' szembetűnő különbségek mellett; az ízlésnek valamely közönséges sinórmértékére találni? — vagy talán, mind az a' mi szép, nem azért tetszik, mert szép; hanem csak azért szép, mert tetszik? 's csak annak szép, a' kinek tetszik? következésképpen az ízlés körül tett minden vizsgálatok nem haszontalanok é?

Midőn a' Francziák azt mondják, szeretetre méltó költőjök, Boufflers után: „tous les goûts sont dans la nature, *)“ nem azt akarják, hiszem, mondani: minden ízlés természetes; hanem csak azt, a' mi már régen mondódott: „quisquis amat ranam, ranam putat esse Dianam.“ De következik é ebből, hogy a' maga nemében legtökéletesebb béka, bár olyan legyen, a' miként azt az elveszett paradicsom' szerzője, a' bűn' képe gyanánt festette, az embereket egyáltalában kellemes hatással illethesse? Bizonyos pók' neme vala Lalandenak legkedvesebb étele; 's nem egy szép dáma találkozik, ki szép fejr fogait, a' megszáritott, beczukrozott cserebogár' skeletonján, mint a' legjobb ízű csemegén, legnagyobb gyönyörűséggel porczogtatja. A' Marokkói követ Bécsben, még minekelőtte a' lócsi párkányáról a parterrebe lezuhant volna, egy Concert' alkalmával, mellyben Mózart' több remek muzsika darabjai a' halgatókat magokon kívül ragadák, megkérdezettvén: ezeknek mellyike tetszene neki leginkább? azt adá feleletül: hogy őt' a' húrok' azon pengetése bájolá-meg legjobban, melly eme bámúltatott csudálatos hangzsibajokat megelőzte: a' hang' egyengetéseit, (Stimmung) értette, mellyeket a' muzsika elkezdése előtt, a' hegedűsök vonójokkal húrjaikon szoktak gyakorlani. Ezer ilyen példákat lehetne elé hordani, valamint némelly egyes emberek', úgy egész nemzetek' ízléséről. **) De a' rossz', a' hamis ízlés, nem azt, hogy nincs, hanem inkább azt bizonyítja: hogy van jó ízlés; vagy mernők é tagadni a' morál' törvényeit, mivel a' Káthágóbéliek, minekelőtte Róma frigykötés által segített volna ez iszonyú szokáson, emberi áldozatokkal szokták vala megengesztelni az eget' Isteneit? vagy mivel még eddig elé sem törölhették-el az Angolyok Malabárban az özvegy asszonyok' önn magok elégettetését? — ha a' Valónak, az Erkölcinek vannak bizonyos sinór-mértékei, a' szép sem szűkölködhetik nélkülök. Mivel mind a' dolgok mind az emberek' természete bizonyos örök törvényeken épül, mellyek szerint teremtetek mindenek a'

*) Minden ízlés a' természetben van.

**) Lásd a' többiek közt a' tavalyi Tud. Gyűjt. XII-dik kötetjében Kiss-Sámuel' egyvelges gondolatjait a' széplelkűségről.

mindenhatótul, 's egyedül ezek után szerkeztetvén, és szerkeztethetvén, jöllehet végesebb hatalommal, és kevesebb tökélyel, mindent az emberek is, a' tudományokban és művészségekben, akár a' valóság', akár a' gondolkozás', akár pedig az érzés' tekintetében, kell okának lenni, eggyik ember' ízlését miért tesszük a' másikáénak eleibe, és miért lehet az ízlésben, szintűgy mint minden egyéb dolgokban az igazat a' hamistól, a' tökélettest a' tökéletlentől megkülömböztetni?

Azonban nem mindenkor rosz' ízlés' jele az a' külömbféleség, mellynél fogva eggynek ez tetszik, a' másiknak pedig nem tetszik; hanem más valami leli kedvét, a' mi amazt illetetlenül hagyta. — Ennek is, amannak is lehet igaza — Eggy a' költésben, más a' történet írásban lelheti gyönyörűségét. Emez a' vígjátékot, amaz a' szomorút jobban szeretheti. Ifjú emberek eleven és víg, öregebbek komor könyvekben gyönyörködnek.

Centuriae seniorum agitant expertia frugis
Celsi praetereunt austera poemata Rhamnes.

Némely nemzetek a' szenvedelmek' heves kifejezését, az erkölcsök' szembeszökő festését mások mind a' tárgyra, mind a' köntösre nézve szorossabb és környékzettebb szabadságot kedvelnek. Mind ezek külömböznek egymástól ízlésök' tárgyaira nézve — ennek oka az: hogy különös fontosságúaknak tartják a' nekik tetsző szépségeket, 's minél több becsét tulajdonítanak ezeknek, annál hígabban érdekeltetnek más nemű szépségektől, úgy, hogy az eggyik rendűeknek csudálása meg is útáltatja velek ollykor az egyéb neműeket. De, szépségeknek maradnak ezért ezek is, bár más külön nembe tartozzanak. Innen eredett talán a' közmondás: de gustibus non est disputandum; és nagyon igaz a' mit a' Magyar mond: „kinek a' pap, kinek a' papné.“ A' rózsza is, a' szegfű is szép; de ki határozza-el mellyik szebb? de a' gyom, dudva, bojtorján nem szép, bár mi hasznát vegyük trágyául, még akkor sem, ha találkoznának is, kik gyönyörködven a' bojtoriánban, azt kócsag toll gyanánt kalpagjok mellé szúrnák. Ne vádoljuk hát egymást az ízlési tárgyak' külömbfélesége tekintetében.

Nem úgy van a' dolog az ízléssel, mint a' csupán gondolkozó okosság' kérdéseivel, mellyekre csak egy felelet, eggy állítás lehet mindég a' helyes, a' többieknek pedig szükségképpen helyteleneknek kell maradni. Az ízlés' tárgyának, a' Szépnek, külömbözőségei számtalanok, véghetetlenek és sok mindenféle környülállásoktól függ azoknak külső belső megítéltetése, ebben vagy abban az esetben. A' csupán gondolkozó okosság' tárgyai ellenben, nagyon keveset fügnek a' külső környülállásoktól.

Nem mutatván rosz' ízlésre az ízlés' külömbfélesége, a' romlottnak csak ott lelhetjük nyomát, a' hol eggy azon dolog lévén kérdésben, eggyik azt tartja szépnek, a' mit a' másik galádnak állít. Ez már nem külömbözés, hanem ellenmondás, 's ekkor az eggyik állításnak igaznak kell, a' másiknak pedig nem lehet igaznak lenni. — Tegyük-fel p. o. csudálja valaki jobban Virgil', mint Homér' eposzát, midőn én ez utóbbit amannak eleibe teszem. Még itt nincs ellenmondás. Ő Virgil' finomsága és gyengédedsége felett andalodik-el: engem' Homér' egyszerűsége együgyűsége 's tüze ragad. Míglen eggyikünk sem tagadja,

mind Homér', mind Virgil' szépségeit, addig ez nem egyéb, az ízlés' azon különbözésénél, melly fellyebb említődött, és szint' oly természetes, mint elnézhető. De, ha ellenfelem ezt mondaná: Homér unalmas, sületlen író, 's egy jelenkori Lovag-román, szint' oly felséges munka, mint az Íliás, már akkor ízlése' akár finomságán, akár helyességén szabad valamennyire kételkednem, 's ítéletemet azon építenem, a' mit az ízlés' sinór mértékének tartok.

De ugyan mellyik az a' sinór mérték az ízlésben, mellyre támaszkodhassunk a' kétes esetekben? — rendszerint azt mondják: *a' természet*. Igaz is ez a' vélemény, valahányszor alkalmaztatható. A' természettel testvéres megegyezés, elegendő ítélet-módot nyújt ott, a' hol egy valódi tárgy' követése forog fenn. De több esetben tellyességgel nem használhatjuk ezen mértéket, 's ez a' kitétel: *a' természet követése*, felette tétovázó és bizonytalan. Valamit kell hát keresni, a' mi kevésbé kétértelmű.

Az ízlés' utolsó alapja, mint fellyebb fejtegettem, a' szépnek érezhetősége mi bennünk. Ezt mint emberek, mint lelkes állatok a' természettől vevők ajándékul; ezt az ajándékot, azon mérték szerint, mellyel nekünk adatott, kicsínosíthatjuk. Lenne valaki, ki a' megnevezett érezhetőséggel a' legnagyobb mértékben bírna; kinek külső érzékei, belső érzései minden esetekben egyformán tellyes helyességgel illetődnének; ezt a' valakit lehetne bízvást bíróul választani az ízlés' dolgában; ítéletei bizonytságot foglalnának magokban, és csalhatatlanok gyanánt tekintethetnének. De, mivel nincs olyan angyali halandó, más bíróra kell szert tennünk, 's ez nem egyéb, magának az emberi természetnek érzésénél. Azt, a' miben az emberi nemzet' többsége megegyez, azért kell igaznak tartanunk; mert bizonyosan meg nem egyezne abban, ha az, az emberek' többsége' természetével ellenkeznék. — Consensus plurimorum populorum lex naturae habenda est, a' mint mondja Cicero. A' föld' kerekségén külön külön ég hajlatok alatt már élt 's élő elszórt, kimivellett és ki nem mivellett emberek többségének megegyezése, nem lehet bár mi okból is származó pártoskodás. Ha valaki azt állítaná, hogy a' czukor keserű, a' rabarbara pedig édes, hiába valók lennének minden bizonyításai. Ezen ember' ízlését kiki romlottnak, és természet ellen valónak állítaná, 's csak azért, mert ízlése minden más emberekétől olly igen különbözik. Azt mondanák neki: meglehet, hogy az édes czukrot keserűnek érzed, de ez a' keserűség nincs a' czukorban, hanem a' te talán epével megrakott nyelved' és ínyed' hártáján; mivel pedig a' ki mivellett emberek' többsége epétlen ínnyel és nyelvel ez előtt is mindég, és most is dicsekedhetik, a' te személyes érzésedre nézve helyes ítéletedet közönséges gyanánt bé nem fogadhatjuk. Szintígy kell gondolkoznunk a' belső érzeményről, 's hasonló just kell engedni a' többségnek, az eggyes személyek' lelki ízlése felett hozandó ítéletre.

Sajnálom valóban, a' midőn ily köznépi és democraticai alapot kényteleníttem adni az ízlésnek; de nem vagyok én azért Carbonáró, és látom az ellenvetéseket — micsoda? nincs más esmertető jele a' *Szépnek*, mint a' többség' helybenhagyása? 's a' mások gondolatait kell élebb kitanúlni, hogy sem a' költésről vagy ékesszólásról ítélhessünk? — Semmiképpen; vannak oly talpigazságai az okosságnak, mellyeket az ízlés', valamint a' tudományok' tárgyaira lehet alkalmaztatni. Az a' ki a' láng-ész' valamelly művét csudálja, vagy ócsárolja, ha tanúlt ember, okát fogja adni ítéletének. Az ízlés vegyes, és össze-

tett tehetség, mellyben az okosság' világos ítélete, mindég egygyüvé olvad az érzetek' homályos sejtéseivel.

Meg kell mind e' mellett vallani: hogy utolsó okai a' tetszésnek az érzésen nyugszanak. Mert ha mi a' czifrázatlan írás-módját, a' cziczomásnál fellyebb becsüljük, annak bizonyosan, ennen érzésünk mellett, az az oka: hogy mind a' kimiveltt, mind a' ki nem miveltt többségnek e' két módról hallott és olvasott véleményeit egybe hasonlítottuk, megvi'sgáltuk, 's azokból következtettük az egygyüűnek nagyobb becsét. — A' híres kép-író Dávid nagyon figyelmeze azon hatásokra, mellyeket képletjei (tableaux) az egygyüű és tanúlatlan emberek, kiknek természeti érzéseket a' külömbféle okoskodás még meg nem hajtogatá, okozának; ha valamelly indulat vagy szenvedelem, nem vala úgy eltalálva képletén, hogy az egygyüű néző' figyelmét magára vonta volna, igazíta, jobbíta rajta — ellenkező esetben pedig különös meglepégedést mutata, és azt szokta vala mondani: többet hajtok én ezen falusi bírámra, mint a' városiakra. Appelles kitevé képleteit, és míg azon a' saru csináló csupán a' saruzásokat bírálgatná, figyelemmel halgatta jegyzéseit, és csak akkor, midőn a' festelésbe avatkoza, intézte hozzá amaz esméretes szókat: „maradj a' kaptánál, édes barátom“! A' minek észrevételére tehát nem kívántatik vagy okoskodás, vagy művészség, annak minden ember bírāja; arról nem tulajdoníthat magának kirekesztő ítéletet az okoskodás és művészség, és a' szép képű Szerecsennét szintűgy szépnek fogja találni a' fejér férjfi, mint a' fejér elmosolyodott menyecskét a' szerecsen. Zeüxis oly természetesen festé a' szőlő fürtöket — 's oly rosszszúl melléjek a' szőlő pásztor fiút, hogy még az ég' madarai is azokra szállottak. De magát a' madár csalót szedte reá Parhasius ecsete' kárpitja.

Mikor az ízlés' végső próba kövéről szollok, nem érthetem, a' fonák, vagy szokásokból, vagy megfogásokból eredő ízlését, azon, akár buta, akár túl simúlt népeknek, mellyek, vagy az ő durvaságok és tudatlanságok vagy elfajúltságok miatt, oly igen eltávoztak a' józan okosságtól, hogy megszokott balgatagságaik' közepette a' természeti érzés benne vagy kioltódott, vagy megaludt, vagy kificzamúlt.

Mind a' kimivelt, mind a' barbár nemzeteknél a' történetek', az állapotok', az esetek' környítményei nagy befolyással szoktak lenni az ízlésbe. Az éghajlat, a' természet' nagy csapásai, a' vallás' mivolta, a' tudományok', mesterségek' 's művészség' állapota, az országlás vagy uralkodás formája, a' tanítás' tanulás' és nevelés, módja; az ízlésnek itt, vagy ott, rövidebb, vagy hosszabb időre, fonák alakot adhatnak. Egy búja udvar' kicsapongó erkölctelensége, a' kaczer írások' szeretetét terjesztheti, egy kedvelt író munkáinak bámulása még hibáinak is fényt szerezhet; valamint más részről az irígység a' legjelesebb művészi remekeket is könnyen rossz' hírbe hozhatja. De ha történhetnek és történnek is az effélék, csak bizonyos időszakaszokban, bizonyos tartományokban fojthatja-el az emberi nem öszseségének magától a' természettől szármázó érzését a' rossz ízlés.

A' kimivelt népeknél különösen, kiknél az ízlés' tárgyai külömbfélébbek és tágasabb kört töltenek bé, a' jó ízlés többnyire csak, vagy a' felette szerencsés, vagy a' szerencsétlen kor-szakaszok' prédája; uralkodhatik ugyan mint martalékján rajta egy darabig a' fonák, 's elcsábíthatja a' gyenge fejeket és elpuhúlt szíveket; de mihelyt rá eresztetnek a' tiszta elme sugárjai, 's a' vi'sgálatok' villongó fegyvereinek élei, rossz pára gyanánt eltűnik, és a' felmenekedett jó ízlés' világa mellett, csak azon csudálkozunk, mint boríthatta és nyom-

hatta-el bár mi kevés időre amannak ködös gőze, ennek tisztán fénylő örökös világosságát.

Lehetetlen, de nem is szükséges, az ízlés' sinór mértékét, oly csalhatatlan rá-mára vonni, mint a' háromszeg' mennyiségét. A' matematikai igazságok számbeli feltételeken épülnek, és a' mennyiségeket és mekkoróságokat illetik, nem a' minéműségeket; a' minéműségeket feltételei egészen más természetűek; a' megfogások' formuláitól függenek azok a' túltesti világban, az érzékiben pedig az érzésektől, érzetektől és érzeményektől, melyeket az okosság mérsékel és igazgat. Legvalóbbaknak kell hát lenni a' matematikai igazságoknak, legbizonyosabbaknak a' metaphyzikabelieknek, és legérezhetőbbeknek és megfoghatóbbaknak az ízlés' tudományát — az aestheticát-tárgyazóknak.

Érzi mindenki, miképp' akarta a' természet' Ura, hogy a' boldogságot itt e' földön keressük, túl pedig e' mulandóságunkon fel is találhassuk. Azért alkotá úgy az ember' lelkét, hogy ennek a' léleknek a' mathematica' igazságai valóságoknak, a' metaphyzikaéi bizonyosságoknak, az aestheticabeliek pedig érezhetőségeknek, és megfoghatásoknak láttassanak. Lehet akármi számlálható vagy mérhető dolgot hibásan vagy felszámítani vagy megmérni, — lehet a' megfogások' formuláit hibásan felfogni, összszezavarni, vagy azokból hibás következtetéseket húzni — lehet az érzetokről és érzeményekről mindenféleképpen vettélkedni, de azért csak igaz marad, hogy minden szám egy, vagy több egységből áll, hogy nem lehet egy azon dolognak azon egy időben és helyen, az emberi lélek' megfogásai szerint, mind lennie, mind nem lennie; szintúgy igaz marad, hogy vagyon mind tetsző, mind nem tetsző érzés, hogy a' szép tehát nem mérő káprázat, és mivel az ízlés a' Szépnek érzése, világos: hogy az ízlés nem oly önkényes bírő, kinek ítélete önn' szeszélyétől függ, és a' ki nem bír azzal a' tehetséggel, hogy a' Szépet a' nem Széptől megkülömböztethesse. Az érzésből, az érzetek és érzemények után származó, az okosságtól mérséklett és igazgatott ízlésnek tehát, szintúgy meg kell felelni a' dolgok' és az emberi lélek' természetének, és szintúgy valami, ha bár más és más természetű, törvény alá vetve lennie, mint egyéb lelki tehetségeinknek. Beszéljenek, kiknek tetszik a' jó ízlés' önkényes voltáról — a' Szépnek érezhetőségét és megfoghatását nem tagadhatják.

A' Szép, nemekre oszlik. Vannak oly szépségek, mellyek czéljokat, a' köz-tetszést t. i. és a' csudáلكozás' indítását elnem hibázhatják. Akár mi nemű legyen valami remek mű, az, a' mi benne a' képzelő tehetséget elevenen foglalatostkodtatja, de el nem fárasztja, 's a' mellett a' szívet mélyen vagy kellemessen illeti és nemesíti, minden népeknél és századokban tetszeni fog. Van egy húr, mellyre, ha helyesen illetődik, mindég megpendül az emberi szív. Innen van, hogy az ízlés' minden külömbözései mellett, a' klasszikai munkák megtartják becsöket, és a' századok mindeneket elmosó zápora' keresztül is példányul felmaradnak, ez által is az emberi nemzet' köz érzését a' Szép iránt békibizonyítván.

Rossz ízlés, tekintet, előítélet, részrehajlás, minden nemzetnél és minden időben, tehet híressé valamelly vagy középszerű, vagy rossz művészt, de haladjon csak a' tartóztathatlan reptében legszívesebben a' rosszat vagy középszerűt is szárnyaival elfuvó idő, 's érkezzék-meg társaságában, a' Múltak' jelességeinek igazságos vizsgálója, a' Maradék 's ím' azonnal feltűnnek a' hamissan bámúlt remek' gáncsai, minden bizonytalanság megszűnik, győz a' helyes ízlés helyes ítéleteivel, és csak annak marad-meg állandó dicsőossége, F. M. Or. Minerva 1. Negyed. 1825.

az emberi nyomok' emlékezetében, a' mit az idő szüntelen nagy pusztításai közt is a' legkésőbbi maradéknak megvitt szárnyain. „A' hamis véleményeket eltörli az idő, a' természet' ítéleteit megerősíti.“ *Opinionum commenta delet dies, naturae judicia confirmat.*

Cicero.

A.

4.

Takarékossági javallat.

Franklin' találmánya, melyet ő 1784-ben egy Párisi Folyó-írás' Kiadójival egy levélben közölt.

Uraim!

Gyakran mulatnak az Urak bennünket új találmányokkal. Engedjenek-meg egyet a' közönségnek tudtára adnom, melyet magam találtam-fel, 's melly, azt hiszem: nagy hasznú fog lehetni.

A' minapában estve nagy társaságban valék, hol Quinquet, és Lange Urak' lámpása' fényessége nagyon bámultatott; de kiki azt tudakozá: miért nincs, az attól elemésztett olaj, arányosságban az általa terjesztett világossággal? mert ez esetben, nem takarékoság élni vele. Senki sem tudott minket e' tekintetben kielégíteni, pedig ezen kérdés megfejtésének szükséges voltáról mi minnyájan egygy értelemben valánk, nagyon kíváncsi dolog lévén: kevesíteni a' szobáink' világosítására szükséges költségeket, midőn minden más házi szükségletek' ára nevededik. Tetszett nekem ezen közönséges takarékosági czélzás, mert én ennek felette, nagy barátja vagyok.

Haza, 's három, vagy négy órával éjfél után ágyba menék, tele lévén fejem e' tárggyal. Egy hirtelen lárma felébresztett reggeli hat órakor, 's csudálkozék szobámat világosságban látni — legelőször is azt gondolám: hogy egy sereg lámpásokat hoztak szobámba; de dörzsölvén szemeimet, észre vevém: hogy az ablakról jön a' világosság. Felkelék 's kitekinték látni, mi okozhatja ezt, 's ím' a' napot éppen felkelni szemlélem a' láthatáron, mellyről sugarait tellyesen lövelte szobámba, inasom történetből elfelejtven betenni a' kültáblákat.

Órámrá tekinték, melly igen jól jár, 's láttam hogy hat óra körül van az idő. Még mindég valami különösnek tartván a' nap' illy'kora feljöttét, elé vevém a' kalendáriumot, mellyben úgy találtam: hogy ez a' nap' felkelésének órája. Tovább forgatván azt, láttam: miként kél fel Június' végéig, naponként korábban és egész esztendő által soha se később nyolcz óránál. Az Urak' nagy városi olvasóji, kik velem együtt, soha se láttak napfényt elébb 9. óránál, 's ritkán nézik a' kalendárium' asztronómiai részét, szintűgy csudálkoztak

mint én, mikor annak oly jókori feljövését hallák, 's főképpen mikor azt állítám: hogy tüstént világít felkölte után. Én megvagyok erről győződve. Bizonyos vagyok a' dologról. Tulajdon szemeimmel láttam 's a' három következő reggeleken ismételvén ez észre vételt, mindég ugyan azt hozám-ki.

De még is úgy történik: hogy azoknak, kiknek e' feltalálást beszélem, bár ki ne jelsentsék is, kételkedéseket orczájokon könnyen olvashatom. Eggyike ezeknek a' ki tanultt természet vizsgáló, azt állítá: bizonyosan csalódtam azon környül-állásra nézve, melly által szobámba gondolám szolgálni a' világosságot, mert tudva lévén, az ő állítása szerint; hogy ezen órában, kívül világosság nem lehet, következik: hogy nem is jöhet-be kívülről; következésképpen, kültábláim történetből nyitva hagyattatván, a' helyett, hogy a' világosságot beeresztették volna, egyedül csak a' setétséget bocsáták-ki; 's még több más elmés bizonyításokkal élt megmutatni, mint csalódhatám-meg e' módon. Megvallom hülledesztetett egy kevésbé, de nem nyugtata-meg; 's azon észre-vételek, mellyeket, a' mint fellyebb mondám, azóta tevék, megerősítettek véleményemben.

Ezen történet külömbféle fontos gondolatokra vezete. Meggondolám: hogy ha hat órával Nap-alkony után lefekszem, 's korán fel nem ébredek, hat órával tovább kell aludnom a' nap' felkölténél; 's hat órát gyertya mellett töltenem a' következő ej' folytában; ez utóbbi pedig sokkal költségesebb lévén az elsőnél, hajlandóságom a' takarékosagra, reá bírt: elő vennem kevés számlálási tehetségemet, 's néhány számvetésekhez fogni, mellyeket most közönségessé teszek, azon észre vétellel: hogy véleményem szerint a' találmányokban a' haszon mértéke becsöknek, 's oly találmány, mellyet nem lehet valamire alkalmaztatni, semmit sem ér.

Számolásom' alapjául azt veszem-fel: hogy 100,000 háznép van Párisban, 's hogy ezen háznépek, mindegyiket külön vevén, óránként éjszaka, fél font gyertyát fogyasztanak-el. Azt vélem: e' nagyon mérséklett felvétel egyre másra; mert ámbár azt hiszem: hogy némellyek kevesebbet használnak-fel; de tudom igen soknak, sokkal többre van szüksége. Naponként, hét órát számlálok gyertya-égetésre, mint közép számot; e' szerint így fog állani a' felszámítás:

A' 20-dik Mártziusz és 20-dik Szeptember köz't elfolyt hat hónapban van

éjszaka	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	183.
---------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	------

Órája minden napnak, mellyben gyertyát égetünk	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7.
--	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

A' sokszorozás az órák' számát adja	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1,281.
-------------------------------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	--------

Ezt az 1281. órát, a' 100,000-el, mint a' háznépek' számával, sokszorozván, lessz	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	128'100,000.
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	--------------

Párisban száz huszon-nyolcz millió, és száz-ezer gyertya-világnál eltöltött órák, félfont viasz, vagy faggyú gyertyát számlálván óránként, el-elémésztének fontot	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	64'050,000.
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	-------------

Hatvan-négy millió ötven ezer fontnak ára, fontját közép-áron harmincz krajczárral sokszorozván, téssen kilenczven hat millió, hetven öt ezer livrát	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	96'075,000.
--	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	-------------

Roppant egy somma! mellyet esztendőnként megkímélne Pári's városa, ha a' gyertya-világ helyett a' nap-világot használná.

Ha azt mondandják: a' nép nem akar elállani a' régi szokástól, 's nehéz lesz azt a' délelőtti felkelésre rá venni, következésképpen használhatatlan találmányom, azt felelem: Nil desperandum. Hiszem, mindenek, kiknek józan eszök van, mihelyt e' kis értekezésből meg fogják tudni: hogy nap-világ van nap' felköltével, igyekezni fognak vele együtt felkelni: 's hogy a' többieket is rá vehessük, a' következő rendelkezéseket javaslom:

Először. Egy Lajos arany taksa tétessék minden ablakra, mellynek külső táblái vannak.

Másodszor. Ugyan ez történjen az égő gyertyákra nézve, strázsák állíttassanak t. i. a' viasz és faggyú árulók' boltjai mellé, 's egy háznépnek se engedtesse-meg hetenként egy font gyertyánál többet elfogyasztani.

Harmadszor. Strázsák állíttassanak az útszakon, minden kotsik' letartóztatására, nap' lemente után, kivéven az orvosokéit, seborvosok és a' bábákéit.

Negyedszer. Minden reggel, nap felköltével a' harangok húzattassanak-meg a' tornyokban, 's ha ez nem elégséges, süttessen-el minden útszában egy ágyú, melly a' tunyákat azonnal felköltse, 's szemeiket igazi hasznokra megnyissa.

Minden nehézség, csak az első két, három nap lenne; túl ezen, az újjítás szint oly természetes és kedves, mint a' mostani rendetlenség, mert *ce n'est que le premier pas qui coûte* — csak az első lépés kerül valamiben. Kénszerítsünk csak valakit reggeli hat óra körül felkelni, 's több mint hihető: hogy estvéli nyolcz órakor szívesen lefekszik; 's nyolcz órát alhatván, nagyobb készséggel fog más nap négy óra tájban felkelni. De a' kilenczven hat milliom hetven öt ezer lívra nyereség, nem egyedül-való haszna e' takarékosági javallat' követésének. Észre fogták venni az Urak: hogy csak az esztendő' felét vevém számolás alá; de a' másik felében is sok gyertyát meg lehet kímélleni; ámbár, a' napok rövidebbek. Ezenkívül a' nyárban elnem fogyott sok viasz és faggyú, bizonyosan oltsóbbakká teendi télére a' gyertyákat, 's ezek mindég olcsóbbak lesznek, míg csak az itt' javallott újjítás felálland.

Ezen hasznos találmányért, mellyet én a' közönséggel oly nemeslelkűleg közlöttem; sem hivatalt, sem fizetést, sem kirekesztő privilegiumot, sem pedig más akármijutalmat nem kérek. Csak a' feltalálás' ditsősségét kívánom magamnak; mindazonáltal, tudom: vannak kis irigy lelkek, mellyek mint szokás azt tőlem megfogják tagadni, 's majd azt mondják: találmányom esmeretes volt már a' régieknél, talán, ennek bizonyosságául holmi helyeket is fognak a' régi könyvekben elő mutogatni. Nem akarok én ezekkel a' felett vetekedni: ha esmeretesek voltak é a' régiek előtt a' Nap' felkelése' óráji; hihető, voltak kalendáriomaik: mellyek azokat előre kijelelék; de nem következik: mintha tudták volna: hogy a' Nap mihelyt felbúvik, világít. Ez az én találmányom' célja. Ha tudták a' régiek, a' dolognak régen feledékenységbe kellett menni; mert az bizonyosan nincs tudva a' mostaniak, leginkább pedig a' Párisiak előtt, a' minek megmutatása végett, csak egy bizonyásra van szükségem. Ők, oly tanult, ítélettel telyes, okos emberek, a' millyeket csak kívánni lehet: minnyájan, mint én, azt állítják: hogy kedvellőji a' takarékoságnak, 's a' státus' szükségére megkívántató sok taksa miatt, van is okok reá. Azt állítom: lehetetlen lett volna, egy illy értelmes népnek, ilyen környülmények közt, annyi ideig, a' gyertyák' füstös, egészségtelen és szörnyen költséges világánál élnie, ha tudta légyen: hogy a' Naptól, sokkal szebb és több világosságot ingyen vehet.

5.

MAGYARORSZÁG ÉS ERDÉLY.

Győzni-tanúlt Testvérek! ezer szív 's lélek ohajtja,
 Forrjatok-öszve megint, hű szeretetnek ölén.
 'S mint Kasztor 's Pollux a' csillagegen, szakadatlan'
 Éljetek-eggyütt e' föld' gyönyörű mezejin.
 Így örök hír 's jólét' koszorúji mosolygani fognak
 Érdemmel díszes homlokotok' tetején.

PONORI THEWREWK JÓZSEF.

A' MAGYAR IHLET.

Tik kik akarnátok Görögöt képezni belőlem,
 Vagy Német lelket tömni, szorítani, belém;
 Czélyotok', úgy érzem; soha sem fogjátok elérni,
 Mert a' Magyarnak szép lelke, magába' feláll.
 A' Görögöt szeretem, testvéres néha sajátja,
 'S éppen azért akarok lenni — maradni — Magyar.
 GR. D. J.

BÁRÓ WESSELÉNYI MIKLÓSHOZ,
 MIKLÓS' FIJÁHOZ.

1809.

Még a' praetexta lebdes válladon,
 Ambróziát önt fürtös üstöked,
 'S gyöngéd orczádon 's e' kis száj körül
 Rózsák virítnak, mint az Ámoréin,
 Legszebb, legbájosbb Amor önmagad.

'S íme a' gynaeceum' csöndes rejtekéből
 Kiszökve, már a' vérmezőre futsz,
 Hogy ott azok közt léphess-fel, kik az
 Ádáz halálnak mennek ellenébe.
 Gyermek, mi ez? 'S te azt hiszed talán,
 Hogy itt az a' harcz véshi kezdetét,
 A' mellyet egykorúid, a' tavasz'
 Virággal elborított hantjain,
 Örökre gyúladozva indítanak?
 Te úgy hiszed talán, hogy itt elég lesz
 Szög csődörödnök hátán a' szerint
 Rengetni a' földet, mint midőn az ifjabb
 Caesárt és Armidórt, nemek' fő díszzeit,
 'S a' hattyunyakkal, melly veszélyt hozott
 Lédára, most is büszke Júpitert,
 'S a' nagyserényű vén Bucéphaluszt,
 Ki még is ifju az édes kis tehernek,
 'S Brútuszt, a' talpverőt, és Pittet, Foxot,
 Egymásnak itt is ellenségeiket,
 A' Hippodrómban addig fékezed,
 Míg a' kelő port a' tajték eloltja,
 Melly a' kifáradt ló' inán lefoly?
 Oh! élj korodhoz illő kényeidnek!
 A' melly dologra kelnek társaid,
 Az férjfilelket kíván 's férjfiakart.

Dicső atyádnak gondos bölcsesége
 'S példája benned mit tettek 's tehettek,
 Azt én igen jól értem. Nem tanultad
 Te ökördűle, Tízet 's másfelet
 'S Pácsit miként tégy, 's a' bohó Pagátot —
 Oh, melly öröm, 's melly ész! elfogni, hogy
 Fogát csikarva kél-fel titkolója,
 'S átkozza az ötet üldöző Szerencsét,
 És a' napot melly szülte, míg köre
 A' győzedelmesnek paeánt kiált.
 Sem a' mit a' nagy házak' gyermeki,

Atlászhai egykor honnunknak! legelső
 Gonddal tanulnak, hogy zsilléjeken
 Két sorban álljon é, vagy egyben, a' gomb,
 'S nankin legyen most, bársony majd nadrágok;
 'S kravátjokat bodorral kell e még,
 Vagy már bodor nélkül, megkötniek.
 Te nem tanultad ezt, és nem tudod:
 Ez a' Komornik' gondja 's a' Szabódé.
 Ezek helyett én tégedet Zsibónak
 Laráriumában, tűzpadod körül,
 Atyád' beszédét 's a' kedvelt Vendégét,
 Már messze túl az éjféli nyugalomra-
 Szóllító óráján, el nem telhető
 Gyönyörködéssel láttalak fülelni.
 Híjába hinté Morpheusz altató
 Mákját szemedre; meg nem zsibbadott az.
 'S mint hültem-el, midőn a' kis fiu,
 Ki atyja' térdein nyájasan fetrengve,
 Egyedül lovában látszott élni, mellyet
 Tanult kezekkel a' gyertyák' viasz-
 Csordúlataiból képze, lángba költ
 A' Consul ellen, a' ki megfeledvén
 Hogy ő elébb volt atyja gyermekeinek
 Mint Consul, őket bárd alá vetette,
 'S társára nem tolta a' Bírói tisztet.
 Ím teljesedve látom a' mit akkor
 A' gyermekférjfitől örvendő vártam:
 Te, még öt év után legény, atyád'
 Megyéje' harczolóját már vezérled,
 'S tanítod, mint kell veszni szép halállal.

Elhunyt öseidnek szent árnyékaik,
 Kiket hazánk Védistségei közzé
 Tisztelve vitt, mert készek voltak érte
 Letenni lelkeiket, gerjeszthetik
 Keblednek szép tűzét, hogy a' Dicsőség'
 Sziklás ösvényén nyomdokaikba hágj.

De a' hazáért nem csak veszni szép:
 Szép élni is őértte; 's a' melly ágat
 Minerva tört a' néki-szentelt fáról
 Atyád' nagylelkű anyja' homlokára,
 Az nem kevésbbé méltó leghevesbb
 Esdekletidre, mint a' melly Ferencznek
 Készült zászlójit ékesíteni.

A' koczka meg van vetve. Menj tehát,
 'S Vezér atyádnak bajnokjobbja mellett
 Küszdj a' Dicsőség' fényes nimbuszáért.
 'S ha Mársz haragra gyúlad ellened,
 Hogy véle szembe kelni bátorodtál,
 'S fejedre rántja villámpallosát:
 Oh, fogjon Aphrodíte védködébe!
 'S ő, a' ki Páriszt a' harc' vésze közzül
 Elkapta, kapjon-el most téged is!

MAGYARÁZATOK.

A' Pozsonyi Diéta 1808. felkelést rendelvén, Erdély követte a' példát, 's fegyverbe költ. W. a' maga egyyetlen, és még ekkor csak tizenkét eszt. de tanításai, példája 's testi gyakorlások által kora felett megérlelt szépalaku gyermekét a' maga Meggyéjének (Közép-Szolnoknak) seregénél Kapitánynak 's maga Segédtsíztjének nevezte-ki; 's a' kis Tiszt, mint a' mennyköveket-tartó Amor az Alcibiád' paizsán, 1809. Martz. 25d. a' maga Osztályát Palatinusunk előtt Nagy-Károlyban nagy javalást nyerve gyakorlotta. Született az ifju W. 1796. Decemb. 30d.

Az ifjabb Caesárt és Armidórt... Ez a' két legszebbike mind azon lovaknak mellyeket az Író valaha látott, Erdélyi anyáktól, de Spanyol és Arabsz eredetű atyától az 1804. élni megszűnt idősb Caesártól Zsibón született. Az ifjabb Caesár aranyszög, mint atyja volt; Armidór csukaezüstsínű.

Bucephalus... Midőn az Idegen a' Zsibói istállóba lép, meg nem foghatja, miért állították ezt a' lovak' Thersiteszét a' Neptún' legszebb alakú teremtsései közé; mert húsos otromba feje nem sokkal szebb azon paripáénál, mellyen Szilén Atyát festik; feje serénye perpendiculáris parallel vonásokban ér szinte térdéig és még alább, 's dereka behorpadott. De midőn a' kis Alexander reá ül, a' vén ló megijedve érzi magát, szarvasi-vékonságú lábait nagy erővel veri földhöz, 's kettőztetett dobogással szedi-fel igen magasan; rettentőleg tüszköl, túrja a' tajtékot, s' a' kis Lovagot repdeső serényével gyakorta egészen eltakarja. Akkor az Idegennek nem kell magyarázat, hogy a' szép lovakat nagy számban nevelő Erdély' legelső istálojában ez a' csúnya vén fakó nem folie gyanánt áll.

Brútuszt, a' talpverőt... Ez is Caesárnak fíja. Színe fekete. Ez a' Succussor (kengyelvető) méltán viseli a' Percussor' nevét. Csupa tűz, mint minden ló, melly Zsibón lett.

Atyád' nagylelkű anyja... Báró Vargyasi Dániel Polyxéna. Ez a' tudományos nevelést kapott, 's déakul olvasó, szőlő 's író Asszony minden tekintethen méltó vala azon tiszteletre, mellyben polgártársai által tartatott. II. József hallá hírét, felkereste, 's nagyobbna találta mint gondolta volt. Levelet kért tőle fíjához, ki akkor egy Lengyel-országban fekvő Huszár se-regnél szolgált. — Nagy lelkét mutatják nevezetesen egy könyvébe tett sorai, mellyek által fíját inti annak olvasására.

KAZINCZY FERENCZ.

FELSŐ MAGYAR ORSZÁGI
M I N E R V A.

Második Füzet.

Februárusz 1825.

6.

KRITON,

vagy Erkölcsi beszélgetés arról, mit kelljen cselekedni.

Plátóból fordítva.

Summája a' beszélgetésnek.

Kriton, egy gazdag barátja Szokratesznek, meglátogatja őt fogházában hajnal-láskor, 's okokat terjeszt elébe, hogy szökjön-meg, 's kerülje-el a' rá kimondott halált. Szokratesz köszönettel veszi a' Kriton' barátságát, 's gondjait; de megfontolván a' cselekedetet, azt igasságtalannak, és a' haza' törvényeivel ellenkezőnek találja, 's annál fogva a' tanácsot nem követi.

Szokratesz. Miért illy korán, Kriton? Vagy nem korán már? Kriton. Sőt igen is korán. Sz. Mi tájon van az idő? Kr. Most kezd hajnallani. Sz. Csudálom, hogy bebocsátott a' tömlöcz-tartó. Kr. Ismér ő már engem, mivel gyakran járok ide; osztán nem is jö-vök hozzá üres kézzel. Sz. Régen érkezél, vagy csak most? Kr. Már régec-kén. Sz. Hát miért nem költöttél-fel azonnal, 's miért ülél olly csendesen mellettem? Kr. Magam is örömet nem lennék illy álmatlanságban 's szomorúságban oh Szokrát! de te rajtad régtől fogva csudálkozom, tapasztalván, mi édesen alszol; 's önként nem költöttelek-fel, hogy minél édesebben folyjon élted. — Ezelőtt is, sokszor boldognak mondottalak én téged' er-kölcsödnél fogva; de mostani szerencsétlen állapotodban leginkább; hogy olly könnyen, 's olly szeliden viseled sorsodat. Sz. Hiszen oh Kriton! vétkezném, ha illy idős lévén, zú-golódnám azon, hogy megkell halnom. Kr. Mások is esnek, oh Szokrát, illy idős ko-rokban hasonló szerencsétlenségbe; de azokat nem menti-meg korok, a' nekik jutott sor-F. M. Or. Minerva 1. Negyed. 1825.

son való zúgolódástól. Sz. Hagyjuk azt, de minek jöttél illy korán? Kr. Egy szomorú híradást hoztam, oh Szokrát, nem annyira néked ugyan (úgy látom) mint nékem, és minden barátidnak szomorút és terhest; a' mellyet különösen én, úgy vélem, legnehezebben viselhetek-el. Sz. Mi az? talán megjött a' hajó a) Délosból, mellynek vissza érkezésekor megkell halnom? Kr. Még ugyan nem, de ma megjön alkalmasint; azt mondják azok, a' kik Szúniumnál b) hátrahagyván azt, ide megérkeztek. Ezeknek jelentések szerint bizonyosan megérkezik ma, és holnap, oh Szokrát, neked halnod kell. Sz. Jó szerencsével, oh Kríton; ha úgy tetszik az Isteneknek, ám légyen: de én úgy vélem, ma nem fog megérkezni. Kr. Mi jelekből tudod azt? Sz. Én magam jelentem; mert a' hajó' megérkezése után következő napon kell meghalnom, mint mondják azok, a' kiktől függenek az efféle dolgok. E' szerint úgy vélem: nem ma, hanem holnap fog megérkezni; ezt pedig egy — ez éjszaka — kevéssel ezelőtt látott álmomból gyanítom; 's éppen alkalmas időben nem költöttél-fel. Kr. Hát álmodtál is valamit? Sz. Egy fejr ruhába öltözött szép asszony jöven hozzám, megszóllított, 's ezt mondta: *Holnap után az igen termő Phihába menédessz.* c) Kr. Melly különös álom, oh Szokrát! Sz. De világos, mint nékem látszik; oh Kríton! Kr. Igen . . úgy tetszik. De, oh te isteni férjfiú, még most is vedd-be tanácsomat, 's tarcsd-meg magad! a' te halálodnál, rám nézve nem lehet semmi nagyobb csapás; mert azonkívül hogy megfosztatom tőled, egy olyan barátomtól, a' kihez hasonlót sehol, és soha nem találok, sok, engem' és téged' nem helyesen esmerők, úgy fognak gondolkozni: hogy módomban lévén téged' megtartani, ha a' költséget nem kíméltem volna, veled nem gondoltam. Mi lehetne pedig csunyább hír annál, hogy többre becsüli az ember pénzét mint a' barátságot? mert sokan nem fogják azt hinni: hogy mi igyekeztén rajta, te magad nem akartál innen kijönni. Sz. Oh boldog Kríton, mit tartozik ránk a' sokaság' vélekedése? az egyenesebbek, kikkel inkább méltó gondolnunk, a' dolgot, éppen úgy fogják gondolni, a' mint történt. Kr. Magad látod, oh Szokrát, hogy szükség a' sokaság' vélekedésével is gondolni. Éppen most tapasztaljuk: hogy az nem legkissebb, hanem szinte legnagyobb veszedelmet eszközölhet annak, a' kit rossz hírbe kevert. Sz. Bár eszközölhetné a' legnagyobb rosszakat, hogy képes volna a' legnagyobb jókat is! Úgy jó volna, de egyiket sem teheti; mert sem okost, sem oktalant nem tehet, hanem csak azt, a' mi történetből eleibe akad. Kr. Hagyjuk ezt; arra felelj nékem Szokrát, minek az a' rólam 's több barátidról való előre gondoskodás, ne hogy, te innen kimenvén, perbe idézzenek bennünket az árúlkodók, mint a' kik téged kiloptunk, 's kényteleníttessünk vagy minden jószágunkat, vagy minden pénzünket elvesztetni, vagy még ezenkívül egyebet is szenvedni? Ha valami illyentől tartasz, azt hagyd-el; mert mi téged' megszabadítván, békességes tűréssel alája vetjük magunkat az illy veszélynek; sőt, ha a' szükség úgy kívánná, még nagyobbnak is. Engedj nekem, 's ne tégy másképpen. Sz. Mind ezeket magam előtt tartom, oh Kríton, 's még egyebeket is. Kr. Ne tarts hát ezektől, úgy is nem sok pénz az, a' miért némellyek téged' életben megtartani, 's innen kivinni készek. Osztán nem tudod, millyen kevésbe kerülők ezek a' vádoskodók is; hogy nem éppen olyan sok pénz kell ő reájok. Elégséges neked, úgy gondolom, az én erszényem is: de ha engem' kímélvén, nem akarnád költségemet, ezek az itt lévő idegenek készek költeni éretted, 's egy közölök, a' Thébei Szimmiasz hozott is éppen a' végre ele-

gendő ezüstöt. Kész erre Kébesz is, 's készek mások is, igen sokan; hogy, a' mint mon-
dám, ettől se tartván, ne vonakodjál megtartani magadat. Az se legyen nehéz előtted,
a' mit a' törvény-szék előtt mondtál: hogy innen kimenvén, nem lenne miből élned;
mert, akárhova mégy, szeretni fognak téged. Ha pedig Thesszaliába akarsz menni, ne-
kem vannak ott esmerősim, kik téged' nagyra fognak becsülni, 's bátorságba helyheztet-
nek, akármelly ottani lakos' sérelme ellen. Nem is igasságos oh Szokrát, úgy látszik ne-
kem, a' te szándékod, hogy hatalmadban lévén szabadulásod, által-add magad, 's azt
igyekezzél magad tenni magaddal, a' mit tenni ellenséged igyekeznének, 's igyekeztek is,
halálotat kívánván. Ezenkívül gyermekidet is elárúlni látszol nekem; kiket midőn ha-
talmadban volna felnevelni 's kitanítani, elhagyván tisztet, itt hagysz; hogy a' mit a'
történet ad eleikbe, azt cselekedjék; ad pedig hihetőképén olyakat, a' millyeket szokott
az árvák' elibe az árvaságban. Vagy nem kellett volna hát gyermekeket nemzened, vagy
velek együtt kellene nyomorognod, táplálván, 's nevelvén őket; de te a' könnyűt látszol
választani; azt kellene pedig, a' mit egy jó 's erős férjfiú választana, kinek, mint mon-
dogatod, egész életedben a' virtus fő gondod. Úgy hogy én mind te reád, mind mi ránk,
te barátidra nézve szégyellem; hogy ez a' te egész dolgod, a' mi gyávaságunk miatt tör-
téntnek fog látszani: az ügynék a' törvény-szék előtt való felvétele, hogy bementél, ha-
talmadban lévén be nem menni; 's maga a' per' folyamatja is, a' mint esett; és végre,
hogy mint egy nevetségre méltó cselekedetet, azt fogják gondolni, hogy mi rosszaságból
vagy gyávaságból futottunk-el, kik meg nem szabadítottunk tégedet, sem te tennen maga-
dat, lehetséges lévén az, ha csak valami keveset használt volna is nekünk. Ezeket, oh
Szokrát vedd tekintetbe, hogy a' rosszal együtt gyalázat is ne érjen sem téged, sem min-
ket. Határozd-meg hát magadat; de nincs is már ideje a' határozásnak, hanem csak a'
kész meghatározott akaratnak. Csak egy a' határozás; mert mind azt a' következő éj-
szaka kell megtennünk; ha pedig késünk, többé soha sem lehető. Kérlek, oh Szokrát,
minden esetre engedj nekem, 's ne tégy sehogy másképpen. — Sz. Kedves Krítón! a' te
buzgó igyekezeted sokra érdemes, ha igasságos; de ha nem, minél nagyobb, annál vesze-
delmesebb. Megkell hát vi'sgálnunk, vallyon végre hajtható e az, avagy nem. Mert én
nem csak most, hanem mindenkor az voltam, a' ki barátim közzül is senkinek egyéb sza-
vára nem állottam, hanem csak arra, a' melly nekem, magam megfontolásom után, leg-
jobbna látszott. Azon gondolkozás' módját pedig, mellyet ezelőtt követtem, most félre
nem tehetem annál fogva, hogy e' szerencsétlenség ére; hanem szinte azok az okok tet-
szenek nekem most is, ugyan azokat becsülöm 's tisztetem, mellyeket ennekelőtte, és ha
azoknál most jobbakat nem találunk, tudd meg, hogy veled meg nem eggyezem, még
ha a' sokaságnak bilincseket, halálotat küldő, 's birtokomtól megfosztó hatalma, mint a'
gyermekeket, sokkal inkább ijesztgetne is. Hogy vi'sgálnánk meg hát legegyszerűbben a'
dolgot? először is, ha azt vesszük-fel, a' mit mondassz a' vélekedésekről; vallyon min-
den tekintetben jól mondatott é az, avagy nem, hogy a' vélekedések közzül némelyleket
figyelemre kell venni, némelyleket pedig nem? Helyesen mondatott é ez előtt, hogy ne-
kem megkell halnom, vagy a' mostani okoskodásnál fogva, nyilvánvalóvá lett, hogy hely-
telenül; és hogy az valósággal gyermeki fecsegés volt? Kívánom, oh Krítón, veled
együtt megvi'sgálni, vallyon különbözönek fog é nekem látszani ezen sorsomnál fogva,

vagy ugyan annak; és vagy félre tesszük, vagy engedünk annak. Úgy vélem pedig, hogy mindenütt és mindazoktól, a' kik magoknak valami helyest mondani láttattak, úgy mondatott, a' mint én is mondom: hogy az emberek vélekedéseik között némellyeket becsülni kell, másokat pedig nem. Az Istenekre! Oh Kriton, e' nem helyesen mondatottnak látszik neked? Mert te, mint mutatják az emberi dolgok, kívül vagy azon, hogy holnap meghalj és nem hoz tévedésbe téged a' fenyegető veszedelem. Gondold-el hát, nem helyes állításnak látszik neked az: hogy nem minden vélekedéseket kell az embereknek helyben hagyni, hanem némellyeket kell, másokat pedig nem? nem is minden emberekéit, hanem némellyekéit kell, másokéit nem? hogy gondolod, ezek nem helyesen mondatottak? Kr. Helyesen. Sz. Úgy é, a' jókat helybe kell hagyni, a' rosszakat nem? Kr. Igenis. Sz. A' jók pedig nem az okosakéi, és a' rosszak nem az esztelenekéi é? Kr. Hogyne! Sz. Hát ezek hogy mondatottak? egy magát valamiben gyakorló férjfiú, minden embernek é, vagy csak az egynek, az Orvosnak, vagy Tanítónak dicsérésére, gyalázására, 's tetszésére, figyelmez é? Kr. Csak az egynek. Sz. És így annak az egynek gyalázásától kell tartani, annak dicséretét elfogadni, és nem másokét? Kr. Bizonyosan. Sz. Azt kell hát neki cselekedni, magát úgy gyakorlani, úgy enni és inni, a' mi és a' mint annak az egy főnek 's ahhoz értőnek tetszik inkább, mint egyebeknek mindeneknek? Kr. Úgy van. Sz. Hát ha annak az egynek nem enged, annak értelmét 's dicséreteit nem becsüli, becsüli pedig a' sokaságét, az ahoz semmit nem értőkét; — nem fog azért semmi rosszat szenvedni? Kr. Hogyne! Sz. Mi az a' rossz? hova hat, vagy mi részébe a' nem engedőnek? Kr. Bizonyosan a' testébe, mert azt rontja-meg. Sz. Helyesen mondog. Így van a' dolog egyebekben is, hogy mindeneket elő ne számláljunk. És így az igasságosokra 's igazságtalanokra, a' rútakra 's szépekre; a' jókra 's rosszakra nézve is, melyekről van a' mi mostani tanácskozásunk, vallyon a' sokaság vélekedését kell é követnünk, 's attól kell é tartanunk; vagy azon egyt, a' kitől, mint a' dologhoz értőtől, kell mind szégyellenünk, mind félnünk inkább, mint minden egyebektől? a' kit ha nem követünk, megromtjuk 's megcsonkítjuk azt a' mi az igasság által jobbá lessz, az igasságtalanság által pedig megromlik. Vagy nem úgy van? Kr. Én is úgy gondolom, oh Szokrát. Sz. Hát ha azt, — a' mit az egészséges jobbá tessz, az egészségtelen pedig megveszteget, nem engedvén az ahoz értők akaratjának, megromtjuk; vallyon ez megromolván, élet adó é minékünk? — e' pedig a' test é, vagy nem? Kr. Igen is. Sz. Élet é hát nekünk az élet, egy megnyomorodott, egy megromlott testel? Kr. Épen nem. Sz. Hát ha az megromlik, a' mit az igasságtalanság megveszteget, az igasság pedig segít, vallyon élet-adó é? vagy alább-valónak tartjuk azt, akármi részünk legyen, a' melyet illet az igasságtalanság, vagy az igasság? Kr. Tellyességgel nem. Sz. Hát fellyebb-valónak? Kr. Még pedig sokkal. Sz. Nem kell hát, jó Kriton, annyira gondolnunk azzal, a' mit a' sokaság mond, mint azzal, a' mit mond az az egy, a' ki jól tudja, mi az igasság, 's mi az igasságtalanság, és mint magával az igassággal. És így az elébb nem helyesen javaslál, azt javasolván, hogy a' sokaság ítéletét tekintetbe kell vennünk, az igasságosokra, a' szépekre, a' jókra, 's az ellenkezőkre nézve. De azt mondhatná valaki: a' sokaság még meg is ölhet ám bennünket. Kr. Bizony azt mondhatja, oh Szokrát. Sz. Igazán mondog, de ez az ok is éppen hasonlónak látszik nekem az elsőbbhöz. V'ísgáld-meg hát ezt is ismét, vallyon helyt áll é, vagy

nem: hogy nem az életet kell mindenkinek felett becsülni, hanem a' jó életet. Kr. Helytt áll. Sz. Hát az, hogy jól, és igasságosan egyet tessz, helytt áll é, avagy nem? Kr. Helytt áll. Sz. Tehát a' már megvittattakból, azt kell megvi'sgálnunk: vallyon igasságos é nekem az innen való kimenetelre próbát tennem, meg nem engedvén azt az Athénebeliek, — vagy nem igasságos; és ha igasságosnak látszik, tegyünk próbát; ha pedig nem, hagyjuk abba. A' melly vi'sgálást pedig te mondasz, a' pénzről, a' vélekedésről, 's gyermekim' tartásáról, ezen vi'sgálás' tárgyai — mint nem igazán azok — légyenek azokéi, kik olly könnyen ölnek, és ha lehetne támasztának is, nem ezen sokaknak eszekkel. Minékünk pedig, mivel az okosság így választja, nem szükség egyebet vi'sgálnunk, hanem csak azt a' mit mondék: vallyon igasságosan fognánk é cselekedni, pénzt 's köszönetet adván ezeknek az engem innen kivivendőknék; vagy mind a' kivivők, mind a' kivitetendő valóban igasságtalanságot követnénk-el, mind ezeket megtévén? — és ha ezen cselekedet igasságtalanságnak látszik előttünk, nem kellene é azt annyira tekintetbe vennünk, hogy ha meg kellene is halnunk, megmaradjunk 's csendesen legyünk, és akármit inkább elszenvedjünk, mint igasságtalanúl cselekedjünk? Kr. Úgy látszik, helyesen mondod, oh Szokrát — de lásd-meg, mi tévők legyünk. Sz. Vi'sgáljuk-meg együtt, jó Kriton, és ha van valami ellenvetésed beszédemre, mondj ellene; én engedni fogok: de ha nincs, szűnj-meg, oh boldog! többször mondani ugyan azt, hogy az Athénebeliek' akaratjok ellen, kimenjek innen. Mert nagyra becsülöm én, hogy te engem' erre bírni igyekezel, csak-hogy ne akaratom ellen. Gondold-meg hát vi'sgálásunknak kezdetét, hogy az jól megfontolva legyen nálad, 's próbálj felelni kérdéseimre, a' mint leghelyesebbnek gondolod. Kr. Hiszen próbálok. Sz. Azt mondánk é, hogy semmi módon nem kell igasságtalanúl cselekednünk; vagy hogy némelly módon kell, más módon pedig nem? vagy általjában sem nem jó, sem nem szép az igasságtalan cselekedet, a' mint ezt ennekelőtte is sokszor, 's most legközelebb is megegyezve állítánk? — Vagy minden ezelőtti állításaink elvesztek ezen kevés napokban? és, oh Kriton, régtől fogva olly gondosan beszélgetvén egymás között, illy vén emberek lettünk, nem tudtuk, hogy semmit nem különbözünk a' gyermekektől. Vagy minden módon úgy vagy, a' mint állítottuk: akár mondják azt sokan, akár nem? és akár még kegyetlenebbeket, akár szelidebbeket kell ezeknél szenvednünk, még is az igasságtalan cselekedetet annak a' ki követi azt, minden módon rossznak 's rútnak mondjuk é lenni avagy nem? Kr. Igen is. Sz. Tehát semmi módon nem kell igasságtalanúl cselekedni? Kr. Valóban nem. Sz. És így a' vett igasságtalanságot is nem kell visszonzni, — mint sokan vélekednek, — mivel semmimódon nem kell igasságtalanságot követni? Kr. Nekem úgy látszik, hogy nem. Sz. Hát sérteni kell é, oh Kriton, vagy nem? Kr. Tellyességgel nem, oh Szokrát! Sz. Hát a' megsértetettnek vissza-sérteni, mint sokan mondják — igasságos é, vagy nem igasságos? Kr. Éppen nem. Sz. Megsérteni pedig az embereket, vagy igasságtalanúl bánni velek, semmit nem különbözik? Kr. Igazán mondod. Sz. És így vissza-sérteni sem kell, sem rosszal illetni senkit, akármit szenvedjen bár az emberektől? — De vígyázz: oh Kriton! hogy ezt helybe havván, értelmed ellen ne állíts; mert tudom hogy ez csak kevés embereknek tetszik, — 's fog is tetszeni; azok pedig, a' kiknek tetszik, — azokkal, a' kiknek nem tetszik, nincsenek egygy értelemben, 's azok egymást szükségesképpen megvetik, látván egymásnak taná-

esait. Vissgáld-meg hát te is jól, vallyon megegyezel é velem, 's úgy tetszik é neked is; 's ezen kezdjük tanácskozásunkat: hogy semmi módon nem helyes sem igasságtalanul bántani, sem a' vett igasságtalanságot visszonozni, sem a' megsértettnek bosszút állani, rosszal fizetvén vissza. Vagy elállasz, 's nem egyezel-meg ezen talpállításban? Nekem ugyan így látszott ez előtt is és most is így látszik; de ha neked másképpen tetszik, szólj, 's taníts-meg; ha pedig megállasz az eddig valók mellett, hallgasd: a' mellyek következnek. Kr. Megállok, az az én értelmem is, csak mond. Sz. Mondom hát, vagy inkább kérdezem. Vallyon ha bizonyos igasságos dolgokban megegyeztünk valakivel, tellyesítenünk kell é, vagy megkell őt' csalnunk? Kr. Tellyesítenünk kell. Sz. E' szerint gondold-meg: ha mi a' nélkül, hogy a' Város megengedné, elmennénk innen, nem sértenénk é meg némellyeket, még pedig a' kiket legkevésbé kellene, 's megmaradnánk é igasságos egyezésünk mellett, avagy nem? Kr. Nem tudok oh Szokrát, mit felelni kérdésedre, mert nem értem. Sz. Így vissgáld-meg a' dolgot: ha mi hozzánk, midőn innen elakarunk szökni, vagy hogy is nevezzem azt, eljövén a' törvények, 's az egész Város' közönsége, és előttünk megállván, így szóllának: mondd-meg csak Szokrát, mi a' te szándékod? egyéb-é, mint hogy ezen elkezdett igyekezeteddel, nekünk törvényeknek, és az egész társaságnak, a' mennyire töled telik, vesztünkre czélozz? Vagy úgy gondolod: hogy fenn állhat az olly társaság, és nem forgattatott-fel, mellyben a' hozott ítéleteknek semmi erejek nincs, 's a' magános polgárok sikeretlenekké teszik, eltapodják azokat? Mit felelnék oh Kriton ezekre, 's több ilyenekre? Mert sokat mondhatna még egy egyébaránt is ékesen-szólló, azon törvénynek ezáltal való megsemmisíttetéséről, melly a' hozott ítéleteknek szentül való végre-hajtásokat parancsolja. Azt mondanánk e nekik: hogy megbántott minket a' Város, 's nem helyes ítéletet hozott? ezt felelnék, vagy mást? Kr. Ezt bizony, Szokrát. Sz. Hát ha erre azt mondanák a' törvények: megegyeztünk e mi abban is te veled, oh Szokrát, *hogy vádolhasd a' Várost igasságtalansággal*, vagy csak abban, hogy megállj a' város' ítélete mellett? És ha mi ezen szavakra elbámúlván, talán így szóllának a' törvények: ne csudáld oh Szokrát, e' beszédet, hanem felelj; úgy is szokásod neked, kérdésekkel 's feleletekkel élni. Nosza, mi vádnál fogva akarsz minket és a' Várost elveszteni? Kezdetben is nem mi általunk lettél-é? Atyád nem mi általunk vette é feleségül anyádat, 's nemzett tégedet? szóllj csak, ezen mi feleinket, a' házasságról való törvényeket gyalázod é, mint nem helyeseket? Nem gyalázom, így felelnék. Hát a' születettnek neveltetéséről 's tanításáról valókat, mellyek szerint neveltettél te is? vagy nem jól rendelték a' mi törvény-társaink, parancsolván a' te atyádnak: hogy téged' a' mu'sikában, 's testi gyakorlásokban neveljen? Jól, ezt mondanám. Ha tehát mi általunk lettél, neveltettél 's tanítottál; mondhatod é, hogy nem vagy a' mi gyermekünk, a' mi szolgánk, úgy te magad, mint a' te eleid? És ha ez így van, egyenlő jussúnak gondolod é mivelünk te magadat, és a' mit mi te veled tenni akarunk, te is ugyan azt viszont mi velünk tenni igasságosnak véled-é? hiszen atyáddal, vagy Uraddal is, ha volt, nem lehetett egyenlő jussod, hogy a' mit azoktól szenvedtél, visszazonozhattad volna, — szót szóval, verést veréssel 's más effélét? és a' házára 's törvényekre nézve léssz' az a' szabadságod: hogy ha mi, igasságosnak tartván, elakarunk téged' veszteni; te is minket törvényeket, 's a' házáat, a' mennyiben rajtad áll, viszont elveszteni igyekezz? És, így cselekedvén, azt fogod

mondani: hogy igasságosan cselekeszel, mint igaz követője a' virtusnak? Vagy olly bölcs vagy te, ki megfelejtkeztél arról: hogy anyádnál, atyádnál, 's minden eleidnél sokkal tiszteletesebb, tekintetesebb 's szentebb a' haza, mind az Istenek, mind az élő emberek előtt? hogy még nagyobb tisztelettel, hódolással, 's hunnyázkodással kell viseltetni, a' megharagudt haza, mint atya eránt? hogy helybe-hagyni 's tellyesíteni kell a' mit rendel? hogy békével kell tűrni, ha valami szenvedni valót parancsol, ha üttet, ha szűkölködtet, ha hadra vezet, a' sebek 's halál' piaczára? hogy mind ezeket megkell tenni, 's hogy ez az igasság, és nem félre vonulni, elszökni, 's helyét elhagyni; hanem mind a' hadban, mind a' törvényszékben, sőt mindenütt elkövetni a' mit parancsol a' Város, és a' Haza; vagy okkal hajtani azt, a' mennyiben az igasság hozza magával; de erőszakkal illetni nem szabad sem azatyát, sem az anyát, még sokkal keves'bbé pedig a' hazát? Mit felelünk ezekre Kriton? hogy igazok van a' törvényeknek, vagy hogy nincs? Kr. Nekem úgy látszik igazok van. Sz. Vi'sgáld-meg tehát oh Szokrát! — így folytatnák talán a' törvények: helyesen mondjuk é, hogy te nem igasságosan szándékozol bánni velünk? mert noha mi nemzettünk, neveltünk, oktattunk, 's minden tőlünk telhető jókból részeltettünk mind téged, mind minden más polgárokat: mindazáltal szabad tetszésére hagytuk kinek kinek az Athénebeliek között, hogy minekutánna megvi'sgálta 's megértette a' Város' szerkeztetését, 's minket törvényeket; ha nem tetszünk, mehessen a' hová akar, magához vévén minden vagyonát; és tudtára adjuk kinek kinek, hogy mi törvények nem akadályoztatjuk, 's nem tiltjuk, hogy-ha mi és a' Város nem tetszünk, — akár mint gyarmat, akár mint 'sellér költözzék a' hová akar, vivén magával birtokát is: de a' ki nálunk megmarad, látván a' mi ítélettételeinket, 's az egész társaság' igazgatása módját, már az, — úgy vesszük — cselekedettel megegyezett abban, hogy a' mit parancsolunk, tellyesíteni fogja, és az engedetlent hármasan vétkezőnek tartjuk, *először*: hogy nekünk az ő nemzőjinek, *másodszor*: az ő nevelőjinek, és *harmadszor*: a' kiknek maga engedelmességet ígért, nem engedelmeskedik, sem okkal nem hajt bennünket, ha valamit nem helyesen teszünk; mert nem durván parancsolunk mi, hogy tellyesítse a' mit meghagyunk; hanem elibe tesszük, 's szabadságára hagyjuk egyiket a' kettő között, vagy minket meggyőzni, vagy meghagyásunkat tellyesíteni; de ő egyiket sem teszi. Hasonló a' te ügyed is oh Szokrát, ha végre hajtod azt, a' mire szándékozol, — még pedig nem legkevés'bbé, hanem leginkább, minden Athénebeliek között. Melly állításnak ha én okát kérdeném, méltán rám támadhatnának a' törvények, azt felelvén: hogy én minden Athénebeliek között főképpen kimutattam megegyezésemet, 's ezt mondhatnák: erős bizonyságaink vagynak nekünk arra, oh Szokrát, hogy mind mi, mind a' Város tetszettünk néked; mert nem lettél volna minden Athénebeliek között legtöbbet itthon, ha különösen nem tetszett volna neked ez a' Város. Még Theoriára se mentél soha ki a' városból, éppen egyszer Iszthmuszba; sem másuvá, hanem a' sereggel, mint katona; sem semmi utazást nem tettél, mint más emberek szoktak; sem más Város', vagy más törvények' látásának kívánsága nem lepett-meg téged; mi és a' mi Városunk elégségesek voltunk néked. Illy nagyon szerettél te minket, 's megegyeztél abban, hogy a' mi polgári szerkeztetésünk szerint fogsz élni. Gyermeket is nemzettél itt, tetszvének neked a' Város. Még ezen ügyedben is szabadságodban állott, ha úgy akartad volna, számkivetéssel büntettetned; 's a' mire most a' Város' akaratja ellen

szándékozol, azt akkor annak megegyezésével cselekedned: de akkor szépítéd magad', mintha nem neheztelnél, hogy meg kell halnod, 's nyilván a' halált választád számkivetés helyett; és most, sem akkori beszédeidet nem átallod, sem mi erántunk törvények eránt, szemérmes tisztelettel nem viseltetel, megrontani igyekeztél bennünket, 's azt cselekszed, a' mit egy legrosszabb szolga cselekedne, elszökni készülvén, azon szerződések 's egyezések ellen, mellyek szerint intézendő életet fogadtál. — Felelj hát nekünk először is arra: igazat mondunk-é, midőn állítjuk: hogy te, nem szóval ugyan, de cselekedettel, megegyeztél abban, hogy a' mi szerkeztetésünk szerint fogsz élni, — vagy nem igazat? Mit mondjunk ezekre, oh Kriton, egyebet é mint azt, hogy megegyeztem? *Kr.* Azt kell szükségesképpen, oh Szokrát. *Sz.* Egyebet é hát, — így szólhatnának továbbá, — mint a' mi magunkal kötött szerződést 's egyezést hágod-által? Nem kényszerítve, nem megcsallattatva, 's nem a' megfontolásra engedtetett rövid időtől sürgettetve egyeztél; mert hetven esztendő alatt szabadságodban állott elmenned, ha nem tetszettünk, 's nem igasságosoknak látszottak egyezéseid; de te sem Laczedemont, sem Krétát nem választottad, — mellyeket azonban jó szerkeztetésűeknek tartassz — sem mást akármellyikét is, akár a' Görög, akár a' barbarus Városoknak; hanem kevésbé voltál innen távol, mint a' sánták, vakok, vagy más hibás testűek; nyilván illy megkülömböztetve tetszett neked minden más Athénebeliek között ez a' Város, és mi is törvények; mert kinek is tetszenék Város törvények nélkül? Most pedig nem állassz azon tetszésed mellett; de megállassz, ha, nekünk engedsz oh Szokrát, és nem lészel nevetség tárgya, kimenvén a' Városból. Mert vedd csak gondolóra, ezt a' botlást, ezt a' vétket tévén, mi jót téssz magaddal 's barátiddal? Könnyen gyanítható, hogy így barátidat is vádoltatás, 's a' Várostól vagy vagyonoktól való megfosztatás veszedelme fogja érni. Magad pedig, először, ha valamelly közel való Városba mégy, akár Thebébe, akár Megarába, (mert jó szerkeztetésű mind a' kettő) úgy mégy, mint ellensége az ő polgári társaságoknak, 's téged a' törvények megrontójának tartván, megvetve fognak nézni mind azok, kiknek az ő Városokra gondjok vagyon; egyszer smind biráidra nézve is azon vélekedést erősítéd-meg, hogy igasságosan hozták rád ítéleteket; mert valaki megrontója a' törvényeknek, könnyen tartathatik az, az ifjak 's együgyű emberek megrontójának is. — Vagy elkerülsz a' jó szerkeztetésű Városokat, 's a' rendszerető embereket? De, ezt tévén, méltó e élned? vagy oda mégy, 's nem fogod szégyelleni ugyan azokat beszélni, mellyeket itt: hogy a' virtus, az igasság, a' törvények, 's az azok eránt való engedelmesség legérdemesebbek az emberekben? — 'S nem gondolod te hogy csúnyának fog látszani a' Szokrát tette? pedig kellene gondolnod. De, tegyük-fel, elhagyod ezen Városokat, 's mégy a' Kriton' esmerősseihez Theszszáliába; mert ott a' legnagyobb rendetlenség 's büntetlenség uralkodik; és ott talán örömet hallgatnának téged', mi nevetségesen szöktél-ki a' fogházból, valami gunyát vetvén magadra, bundát, vagy mást olyat, a' mibe szoktak öltözni a' szökevények, 's megváltoztatván öltözetedet. Hát azt nem fogja mondani senki, hogy illyen öreg léttedre, kinek, mint hihető, életednek csak kevés ideje van hátra, a' legnagyobb törvényeket megszegvén, merészletted olly ragaszkodva kívánni az életet? Ha senkit meg nem bántassz, talán nem; de különben akármennyi méltatlanságot fogsz magadról hallani. Mindeneknek hizelkedve 's szolgálva fogsz élni. Mi dolgod is lessz egyéb, mint enni 's inni Theszszáliában,

minteggy a' ki csak vendégségre mentél oda? — De hát azok az igasságról 's egyéb virtusokról való beszédid hová lesznek? Gyermekeidre nézve akarsz élni, hogy neveld 's oktasd őket? Hogyan? Thesszáliába viszed őket, ott fogod nevelni, 's tanítani, vendégeké d) tévén őket is, hogy ezt a' hasznót is vegyék tőled? — Vagy nem teszed azt, hanem itt nevelteted őket, 's te élvén, jobban fognak neveltetni, 's taníttatni külön tőled, mivel barátid fognak rólok gondoskodni? Hát ha Thesszáliába mégy, fognak gondoskodni rólok: ha pedig a' holtak' országába költözől, nem fognak? — Azt kellene gondolnod: hogy úgy is fognak, ha valami hasznok van abból azoknak, a' kik magokat te barátidnak nevezik. — De oh Szokrát! nekünk a' te táplálódniak engedvén, ne becsüld többre sem gyermekidet, sem az életet, sem mást akármit, mint az igasságot; hogy által-költöztvén, a' más életre, menthesd magad' az ottani fejedelmek előtt; mert itt' sem látszik ez a' cselekedet, se néked, sem a' tiéd közzül akárkinek, sem jobbnak, sem igasságosabbnak, sem szentebbnek; és oda költöztvén is, nem lessz az jobbá. Most nem mi tőlünk, hanem az emberektől megbántatva mégy oda, ha mégy; de ha a' vett sérelmet illy csunyán visszonzozva 's megbosszulva mégy-el innen; megszegvén a' mi velünk kötött tennen egyezéset 's szerződésedet, és gonosszal illetvén azokat, a' kiket legkevés'bbé kellene; — tennen magadat, barátidat, hazádat, 's minket; úgy mi is neheztelni fogunk te reád előre; és a' mi testvéreink, az al-világ' törvényei is nem jó indulattal fognak téged' fogadni, tudván, hogy a' mennyiben rajtad állott, minket is megrontani igyekeztél. Ne hajolj hát inkább a' Kriton szavaira, mint a' mieinkre. Hidd-el kedves barátom Kriton, úgy tetszik nekem, mintha hallanám ezeket, azon betegeknek módjok szerint, kiknek mindég úgy tetszik: hogy síp-hangot hallanak. — Bennem is ezen beszédeknek hangja zúg, 's azt teszi: hogy másokat ne hallhassak. Tudjad azért: hogy a' mint ezek most nekem látszanak, akármit is, ezek ellen, hasztalan mondassz; mindazáltal, ha gondolsz valamit, a' mit többre nézhetek, szölj. Kr. Nincs mit mondanom, oh Szokrát! Sz. Engedj hát, oh Kriton, 's így cselekedjünk, mivel így javasolja az Isten.

N.

a) A' Szokratesz' megítéltetése akkor esett, midőn már jel adatott az Apolló' Papja által az úgy nevezett *Δηλιας* vagy *Θεωρις* hajó' farának megkoszorúzásával, a' még Theszeuszról fogadtatott, és az olta esztendőnként gyakoroltatott Délosz szigetébe való szent utazásra. Ezen jel-adástól fogva a' hajónak vissza érkezéséig mint közönséges megtisztulás' idején, senkit halállal büntetni nem volt szabad Athénében, ez okból Szokratesznek még harmincz napig kellett életben maradni megítéltetése után. Xenoph. memorab. Socratis IV. 8. Classzicusz hely erről a' hajóról az, a' mi ugyan csak Plátónál in *Phaedone* olvastatik. „Éppen a' Szokratesz' megítéltetése előtt való napon koszorúztatott-meg az a' hajó, melyet „esztendőnként Déloszba szoktak küldeni az Athénebeliek. Ez ugyan az a' hajó (mint mondják az Athénebeliek) mellyen „hajdan Theszeusz a' kétszer hét ifjakat vitte Krétába, 's megtartotta mind azokat, mind magát. Fogadást tettek pedig „akkor, (mint mondják) Apollónak, hogy ha életben maradnak, minden esztendőben szent követséget, (*Θεωριαν*) „küldenek Déloszba, és attól fogva ma is küldik esztendőnként. Mihelyt elkezdődött a' Theoria, törvény van, hogy attól fogva tisztíttasson-meg a' város, és közönségesen senki megne ölettesék, míg a' hajó Déloszba nem ér, és onnan is „mét vissza nem tér.“

b) Tengerre fekvő hegy Attikának déli csücskén, alatta kikötő, 's helység, ugyan azon névvel.

c) *Ηρακλιν κεν τριτατω Φθινυ' εριβωλον ικοιο.* — Vétetett ez az *Iliás* IX. 365. verséből; a' hol Achillesz az Agamemnon-tól ő hozzá küldetett követeknek, 's különösen Ulysszesznek felelvén, a' maga engesztelhetetlenségét elő adó beszédjének folyamatajában azt mondja: hogy holnap seregével együtt elhajózákván, ha szerencsés útja lessz, harmadik nap haza ér Phthiába, melly Thesszáliá' tartománya volt, a' Sperchiosz folyó mellett. De Szokratesz itt a' Phthián, (a' *φθινω* vagy *φθιω* igétől) a' maga halálát érti.

d) Szabad legyen itt ezt a' szót ugyan azon értelembbe venni, mellybe vétetik a' görög *ξενος*, vagy a' római hospes.

7.

A' S í p o c s k a.

Igaz Történet.

Angbly nyelvből fordítva, Franklin után.

Gyermek koromban egykor, Ünnepe-napon teli tömék barátim zsebeimet réz-pénzzel. Én más nap valamely báltba indulék, hol némellyek gyermekeik' számára játékokat vé-
nének, 's megtetszvének nekem hangja egy sípotskának, melyet ez alkalommal más fiú
társam' kezében találtam, neki ezért minden pénzemet ajánlám. Haza jövék, 's örömemben
füttyörézve jártam-bé az egész házat, és felzúditám lármámmal Familiámat. Látván testvé-
reim, mit vásárlottam, azt állíták: négy árát adám vala meg a' sípocskának. Ez eszembe
hozta, mennyi jót tehettem volna pénzemmél; mivel pedig ők neveték bolondságomat, én
kiabálni kezdettem ugyan; de még is az említett gondolat több szomorúságot kezdé né-
kem okozni, mint a' sípocská örömet.

Mindazonáltal nagy hasznomra volt ez az eset, örökölvén e' benyomás lelkemben; úgy
hogy gyakran, mikor kísértetbe jövék valami haszontalant vásárlani, azt mondom magam-
ban: „*Ne fizess kelletnél többet a' sípocskáért,*“ 's megtartám pénzemet.

Felserdülván és a' nagy világba lépván, úgy tetszik: sok, igen sok embert láttam; ki
sokat adott a' sípocskáért.

Ha valakit hivatal-vágyástól kínoztatva, idejét, szabadságát, virtusait és nyugalma felál-
dozni szemlélttem, azt mondom: „*Ez az ember sokat fizet a' sípocskáért.*“

Ha valamely nyomorúttat láték, ki gazdagságért az élet' minden örömeit, a' jótétel' gyö-
nyörűségeit, polgártársai előtt becsületét, 's a' jóakaró barátságot oda hagyta, így szólék:
„*Szegény ember, valóban drágán fizeted a' sípocskát!*“

Ha gyönyörűség hajhászót lelek, ki lelke' dicséretes tökéletesítését merő testi örömek
miatt elmúlasztotta: „*Megcsalódott férjfiú,* kiálték: *öröm helyett kint szerzessz magadnak; drá-
gán fizeted - meg sípocskádat!*“

Ha valakit szép ruhák, pompás lakás, fényes kocsik nagy kedvellőjének tapasztaltam, ki
mindent adósságon szerze, 's pályáját fogházban végzé, „*Szegény,* mondom: „*mi drágán fi-
zette-meg a' sípocskát!*“

Ha egy jó lelkű szép leányt, dúzs, gazdag, de otromba és bárdolatlan férje mellett sín-
leni látok: „*Be kár,* mondom: „*hogy az áldott teremtség annyit fizetett a' sípocskáért!*“

Rövideden, úgy találám: hogy az emberek' nyomorúságainak nagyobb része a' dolgok'
helytelen becsülléséből származik; 's attól, hogy *sípocskáikat drágán fizetik.*

8.

KÖNYVBÍRÁLÁS.

HÉBE. Zsebkönyv MDCCCXXV. Kiadta Igaz Sámuel.

Nyomtatta Bécsben Grund Leopold. 572 lap.

Ha Hébe ezidén semmi virágot nem adna is Literaturánk' barátjainak, melly gazdag ajándékokat adna rezeiben! a' Megváltó, Blaschkétól, pontozott munkában, Carracci (olv. Carácsi) Hannibál után, képzelgetheti velünk, millyen lehetett a' Phidiász' Jupitere, 's a' kinek szeme van a' látásra, térdre ömöl az Istenember előtt, 's imádja őtet. Nagyság, méltóság van itt az egészben és minden részeiben. Melly arcz! melly szem! melly orr! melly száj! melly homlok! 's az egymástól távol álló szelíd, nyugalmas szemöldök, mint deríti-fel az a' szép arczot! 's az a' gazdag hajfűrtözés kiemeli a' főt a' mindennapiak' száma közzül. De itt érzeni kell és hallgatni, nem szólni.

A' Scheffer' Cecíliája méltó, hogy a' XVI. század' Művészeinek innéplett munkájjk közzé tétessék, 's lélekre mutat, és hosszas stúdiumra. A' szent Szűznek kíns fekte, (másként fekszik a' ki nyugalomban nyúlt-el) 's az a' kifordult jobb kéz, éreztetik, hogy itt a' halál erőltetett, 's a' két Angyal' látásában olvad a' szív. Ah, a' Mesterségnek az a' boldog, az a' classicus kora nem tűnt-el tőlünk örökre! így kiált-fel a' Néző felvidúlva.

A' harmadik tábla bennünket Magyarokat még közelebből érdekel: inhol a' mi Ferenczynk' Graphídióna (így nevezzük-el mi a' rajzoló-leányt a' rajzolást, festést jelentő görög szótól; mert a' Pásztorleány a' dolgot közelebből nem bélyegzi). A' Mesterség' Mythologiája szerint egy leány, szerelmes andalgásában a' tenger' szélén, még a' Rajzolás' feltalálása előtt, vesszejével egy figurát vona a' fövényben, és íme a' csuda! a' rajzolat a' fövényben a' szeretett ifjú profilképét adá! a' leány látja ezt, 's lelkében az a' gondolat támad, hogy így tehát lehetne képét adni minden tárgynak, 's ez a' feleszmélet lesz a' Mesterség' feltalálásának szempillantása. A' kezdő Ferenczy választhata e méltóbb tárgyat első munkájára mint a' Mesterség' kezdetét? Valóban neki e' gondolatot egy kegyes Isten adá. — A' Plastica' (faragás) műveiről az ítéltet méltólag, a' ki magát látta a' művet, Recensensnek pedig e' szerencséje még nem leve; s' valljuk-meg, a' szobrok' legnemesbb nemei a' fennálló, mert azok láttatják a' növés' szépségét 's a' ködlepél' lefolytának szép játékát: de itt a' történet, mellyet adni kelle, nem állást kívánt, hanem guggolást; 's ilyen a' Bernini' Vénusza is, melly bizonyos tekintetben megelőzi a' Mediciszi Vénuszét; inkább illvén a' ruha nélkül talált asszonyi szeméremhez. De melly szépségek vagynak itt! a' felső rész minden lepel nélkül, hogy a' leány' kecséiből semmi el ne fedes-

sék: az alsó rész pedig, igen értelmesen 's szép redőkben 's vetésekben, elleplezve. Kivált az egyenesen kinyújtott jobb karnak gyönyörűnek kell lenni. A' haj, vittába kötve, szerény gonddal.

A' második tábla egy Irónkat tiszteli, ki ezidén tölti Írói pályájának, melyre tizenötödik évében lépe-fel szüléjinek parancsokból, ötvenedik esztendejét. A' Haza, egy tiszteletes Matróna' alakjában, bajjával öleli-meg az Író' melyképét, mely egy polczozaton áll, a' holdfénye által világított ligetben. Ez az estvelgő táj az Irónak est-véjére (utolsó napjaira) czéloz. A' Matróna' égre-emelt szemei áldást könyörgenek az Oregre. Igaz Sámuel az Íróval csak akkor tudatta szándékát, midőn neki a' kész képet egy nyomtatványában megküldheté.

A' homloklap' képe, igen is, a' Zrínyi Miklós' képe; de nem a' Szigethi hősé, ki 1566. fényes halállal veszett, hanem unokájának fíjéé, a' Bán, az Aranygyapjas, a' Poeta Zrínyi Miklósé, kit a' Krusaneczi erdőben, Csáktornya mellett, 1664. egy vadkan öle-meg. Ha ki a' Hébe' Zrínyi Miklósát összeveti az Ortéliusban álló két Zrínyi Miklós' képeivel, látni fogja, hogy ez valóságos, de megigazitott, kiszépített mása annak, mely Ortéliusban 1664. mellett az ifjabb Miklós' czimjeivel és Symbolumával (Sors bona nil aliud!) áll; és hogy az a' Symbolum az ifjabb Miklósra mutat, azt Zrínyinek a' Forgács Simon által kieresztett, 's Pesten 1816. újra nyomtatott „Ne bánts a' Magyar“ nevű Munkájából tudhatni. A' Szigethi Zrínyi Miklósnak két képét birjuk: egyiket Ortéliusban, másikat a' Schrenkh' Munkájában, melyet ez Ferdinánd Fő Herczegnek, az I. Ferdinánd' fíjának 's II. Maximilián' testvérének, parancsára Atlászi nagyságú levelekre nyomtatva ada-ki Icones Collectionis Ambrasianae czím alatt. Zrínyi Miklós mind Ortéliusban mind Schrenkhnél szakállasan adatik, 's virágos-szövésű felújú kaftányban; és hogy az Ortélius' és Schrenkh' képei hitelt érdemlenek, onnan tudhatni, mert a' Fő-Herczegnek (szül. 1529. mh. 1595.) nem lehet nem ismerni Zrínyit. A' Szigethi hős' Biográphia csak akkor látta-meg a' Berkowetz' rezét, midőn a' Hébe' minden ívei ki voltak rakva, s' a' 21. lap' levelét ki akará szeletni, de Hébének kétszáz példányai már bekötve állottak. — Ennyit a' rezeokról.

Super. Kisnek Julisa, az ifju, iskolájit tavaly elhagyott, Gróf Ráday Gedeonnak (az első Gedeon Pál unokája' fíjának) Kálmánja és Emelkája, 's a' N. A. Kiss Sámuel' Hunyadi Máriája szép nyelven 's nagy ügyességgel költött Románok, a' két elsőbb stróphákban; 's a' középső Ráday eránt nagy reményekre szabadítja Literatúránk' barátjait, hogy ez Himfyt szerencsével fogja követni, 's a' halhatatlan érdemű Öreg' neve benne meg lesz tisztelve. De megengedi a' szeretetre-méltó ifju, hogy verselésének egy két hibájira figyelmessé tegyük, és ezt annál inkább, mivel Verse-lőinknél e' hiba csaknem közönséges. — Nem szükség az, hogy minden sor teljesen magában foglalja a' mondást; de szükség hogy a' beszédnek egymástól elválhatatlan részei két sorba ne vettessenek - által. Ezt a' rimetlen sorok sem szenvedik, hogyan szenvednék tehát a' rímese? Illyen ez a' 130 l.

Elte' bimbója' feglése

Olta - - -

feglése olta ennek egy sorba kellett volna szorítatni. — Hasonló hiba ehhez, midőn a' substantivum a' maga adjectivumától elszakasztatik, 's a' szerencsétlen esetet úgy

leplezhetjük-el igen szerencsésen, ha a' második sorba esett substantívum' elibe még egy adjectívumot vetünk.

Egyik szép stróphája a' Balládnak a' 131. lap' középsője. Imhol az:

A' Magyarak már akkor is
A' volt a' veszedelme,
Hogy köztök soha sem volt egy
Szív, egy lélek, egy elme.
Mindég volt olly eszeveszett
Magyar, a' ki mást terjesztett,
Mint honja' haszna kívánt.

lássuk, nem nyerne e a' strópha némelly változtatással:

A' Magyarak már akkor is
Az vala veszedelme,
Hogy közöttök soha sem volt
Egy szív, egy lélek 's elme.
Mindég volt olly eszeveszett,
Rossz Magyar, ki mást terjesztett,
Mint honja' haszna kívánt.

hol a' mondottakon kívül még azt kell megjegyezni a' második sorra, hogy valahol az articulus elmaradhat, azt, mint haszontalan, legalább alkalmatlan rongyot, el kell löknünk; és hogy az AZ pronóment még prózában sem kell megfosztani Z betűjétől: AZ mondotta, AZ volt ott; nem A' mondotta, A' volt ott.

Gróf Dezsőffy József, cui fides et ingeni benigna vena est, kifogyhatatlan elmés-séggel felel a' Viz' tavalyi elmés Magasztalójának.

'S a' bort mered gyaláztatni,
Mert Bírakat veszteget?
Víz mellett is találhatni
Szomjús Bírót eleget!!
Élj békében a' Tiszánál,
'S ne folytass pert a' Dunánál. - - -

Nem mondom én: a' víz vesszen!
De kiáltom: élj te, bor!
Mert a' miben lángtűz szesszen,
Él az, 's éltet mindenkor. - -

Ugyan mondd-meg, — de igazán!
A' bor néked mit vétett?
Mert hiszed, hogy a' víz talán
Lemos minden pecsétet?

Szerecsent nem mos fejérnek;
Nem használ a' víz a' vérnek.
Jó a' kiseded szennyeknek,
De nem a' nagy vétkeknél.

'S melly tudós czélzatok:

Ne hidd, a' bor mintha mindég
Centaurokat lázítna,
S' Lapithákat rájok egyy-vég'
Nagy bunkókkal uszítna.
Hányszor láték ellenséget,
Ámbár egymás ellen égett,
A' jó bortól enyhülni,
S' egymásra melegülni.

Isten őrizz'! hogy országunk
Bor nélkül ellehetne.
Szívenyomó bú, baj, gondunk
Magán mint könyíthetne?
Mert ha nincs is Vevő borra,
Van — fájdalom! — kell a' torra.
Nincs most több szükség másra,
Mint a' jó-bor ivásra.

A' Hónaljmanók' Költőjének gyönyörű helyei vagynak. — Melly boldognak valám magam', ugymond a' bénává-lőtt, bénává-vagdalt katona, midőn kedves hazám' határán átléptem! Ha nyomorú létem engedé vala, leugrottam volna szekereimről, hogy csókommal tiszteljem az áldott földet. Köszöntelek, elődöm' szent földje! kiáltám. Fogadd kebledbe fiadat, ki ámbár nem a' te védelmezésedben veszté-el tagját, de értted igyekezett hirt nevet szerzeni. Fogadj-be, kedves haza! adj számomra egyy darab kenyeret, egyy ital vizet, adj mankónak két szál faágat, adj két lépésnyi helyet, hova tetemim majd eltemettessenek! Ez volt első imádságom! — 'S ki olvashatja ezt édes sirás, ki forró tisztelet nélkül?

Gróf Teleki Ferencz, az a' lelkes kedves Éneklő, itt egyy Huszárdalt ada, a' millyet tőle várhattunk. Nemesi lelkeinket, midőn annak érzéseit festi.

Kovácsóczynak nagy szépségű Csillaga felől más helytt fogunk szóllani. Itt csak azt jegyezzük-meg, hogy az idei Auróra egyy ehhez hasonló szépségű dalt ada: a' Kisfaludy Károly' Jövevényét; két nagy díszét Literaturánknak, 's némellyek által tagadni akart előmenetelünknek gyönyörű bizonyosságait.

Szent-Miklósy itt is több nemekben ragyog; nevezetesen a' görög Epigrammában és a' nyolczas-rímű Stanzákban, melly Szchémánál nehezebbet magyar Verselő nem ismer. Mi itt egyedül lelkes Meséjité emlíjük. Scipio és Máriusz, a' Pásztor, a' Csalán, az új Apoll, a' Fülemile és a' Holló, Caesar és Augusztusz, a' Hattyú nem csak a' nemes Irót, hanem a' nemes gondolkozású 's érzésű, 's tudományokban gazdag Embert

is festik. És hogy valaki e' kicsinységeket kicsinységeknek ne tekintse! Ut sibi quivis speret idem...

Papp Józsefnek Tengeri Utazása nyugtalanúl várhatja velünk a' Munka' megjelenését, 's Bárá Lakosnak Nápolyi Leveleire emlékeztetvén, sajnálatja velünk, hogy ezidén annak darabját nem veheténk.

Fő-Hadnagy Fazekas Mihály Úrnak Nyári-Estvéje úgy lepe-meg itt bennünket könyü lengésével, mint Ludas Matyija, ezelőtt néhány esztendővel, Homéruszi fordulásai által. A' dal szelíd, lágy, mint az énekelt tárgy, és mint az Éneklőnek, a' Csokonai' egykori barátjának, szeretetre-méltó lelke.

Fáy itt is szerencsésen egyesíti a' bölcseséget és bohóságot, 's gondos nyelvben, mint szép Meséjiben és Kedvcsapongásiban. Számosbb Olvasója magyar Irónak s' minden classisból, Kisfaludy Sándor mellett még nem volt. Szerencsére ez érdemli hogy sokaktól olvastassék, melly külömben inkább ok a' pirulásra, mint az örülésre.

Gróf Majláth Jánosnak zöld, kék, szög, fekete Szemei szemecskéji Hébének is, a' szó' Görög és Római értelmében. Lélek, érzés, szép nyelv, gazdag ismeretek, és gondos munka ékesítik mind azt, a' mit Nemzetünknek ez a' disze, benn és a' külföldön, ad.

Cornélia szerencsésen van választva olly Munkához, melly asszonyi 's leányi kezek közt is fog forgani, 's Dukai Takács Judith csudálkozásra ragada bennünket, rimetlen versezetei által.

A' Szatthmáry' éneke, Ferenczynkhez, láng és tűz. Örömmel emlékeztete bennünket a' Vay' Versezetére Aurórában, formája 's lángolása által.

A' Hébé' calathiscuszának*) minden virágai felől nem szólhatunk: de hallgatásunkat nem akarnánk idegenség' jeléül vétetni. Bár a' szép szándékot minden jobb Íróink segélenék! Két Zsebkönyvünk addig is megismértet bennünket azoknak dolgozásaikkal, a' kik azokat később együtt fogják kiadni. Még arra volna szükségünk, hogy Literatúránknak valamellyik barátja egy Magyar Anthológiával ajándékozzon-meg bennünket, 's nem Zsebkönyv' formában.

*) Kosárka.

9.

Meister' észre-vételei a' macskákról.

Azzal nem hízelkedem magamnak, hogy a' macskák felől oly mélyen eszmélkedtem, mint Düpont Úr a' hangyákról; mindazonáltal, gondolom eléggé vi'sgáltam azon macskák' erkölceit, hajlandóságait és járása' módját, mellyekkel huzamos össze köttetésbe válek. Bátorkodom hát kinyilatkoztatni felölök véleményemet, mellynek hihetősége nem igen fog talán tagadtathatni. Az a' különös magok' kedveltetése, mellynél fogva a' macskák, az őket pártfogolt embereknek jóvoltába betudnak sompolyodni, 's vélek szoros barátságba csatlódnak; az a' közép állapot, mellyben ügyességök által tudják magokat fenn tartani, a' szolgaság és függetlenség között, a' végett, hogy mennél kevesebb bajlódással élhessenek az egyik és másik létmód' hasznaival; okosságok, melly mellett olykor körmök tartóztatva lábaikkal puháskodnak, hogy máskor annál bátorságosabban karczolkodhassanak; gyűlöletességök a' kutyákkal, az embernek ezen meghűnyáskodott, és még is bátor szolgálival, kik olly híven, olly álhatatosan ragaszkodnak, béketűrősekkel vissza élő, szolgálatjaikat és hízelkedéseiket gyakran hálátlansággal jutalmazó uraikhoz; álnokságok és hitetlenségök, mellyel kijátszazzák a' magát nem védelmezhető ellenséget; kártékony örömeik, mellyel prédájokat megragadják; a' még gonoszabb öröm, mellyel azt el-el szalasztgatják, hogy új üzőgetésébe a' kis ellenségnek, új idő töltést nyerjenek, 's új ravaszsággal körmök közzé kaphassák, és a' könnyebb diadalom' örömét hosszabban szörbölhessék, szántszándékkal kémélvén a' hanyatlónak erejét, meggyőztetése' aggodalmai', 's haldoklása' hosszabításának reményében; továbbá, az az elhatározott szítások a' könnyű életnek, és puhaságnak minden bujálkodásaihoz; még nagyobb, 's mintegy szenvedelmes vonzódások a' magas helyekhez, bár mi veszedelmes legyen is az oda jutás, különös alkotások a' legmélyebb eséseknek szédülés nélkül elviselésére, 's képességök, szintannyi merészséggel, mint könnyűséggel, az esés után azonnal magokat felszedni; szüntelen visszatartóztatással, bizodalmatlansággal és gyanúval kevertt barátkozások; végre tökéletes részvétlenségök a' személyek eránt, és meggyőzhetetlen ragaszkodások, élelmök', munkáik', karczolkodásaik' és diadalmaik' szokott helyéhez; mind ezen egygyüvé vett vonatok, mellyek oly szembetünöképpen bélyegezik a' macskákat, elhitették velem, hogy, legalább azon macskák, mellyekhez közelebb férhettem, alkalmasint nem először lakták e' világot, hanem hihetőképpen, fiatal vagy vén, kártékony, sunnyogó és ravasz udvarnokok' alakjaiban már éltenek valaha; hogy a' végzés adta rájuk mostani formájokat, barátjaik' vagy büntetése vagy nyugalma végett; vagy talán, hogy újra emberekké átváltoztassanak, és akkor több mértékletességgel, több bölcsességgel, vagy ha akarjuk, több ügyességgel és szerencsével gyakorolhassák első rendeltetésöket.

10.

Az első kisétálás.

(Bouilly után.)

Francia szokásaink köz't, mellyeket majd egész Európa elfogadott, van egy, melly nekem mindég igen különösnek tetszett, 's mellynek veszedelmességét, 's nevetséges voltát kinem jelelnem, lehetetlen. Egy kisaszszony, ha huszonöt esztendő is, nem mehet-ki egyedül, 's nem mutathatja magát nyilván felvigyázó nélkül; megsértené az illendőséget, a' jó erkölcsöket, 's szégyent vonna nevére, ha ezt cselekedné. De az aszszony-nak, ha nem több is tizenöt esztendősnél, jussa van mindjárt lakadalmát követő napon, oda mennie magában, a' hova tetszik, ifjúságát, tapasztalatlanságát és szemérmét, a' kíváncsik' tekinteteinek, a' szemtelenek' merész beszédjeinek, 's a' csábítás' hálóinak kitenne. A' míg csak egy becsületet kelle őriznie, lehetetlenné tették, hogy azt veszélytesse; de midőn kettőnek őrzője, mellyektől függ az ő 's férje élete' boldogsága, vigyázatlanul, találomra hagyjuk futkosni az útszákon; félénk ártatlansága a' sorsra bízatik — így zúzatik össze a' szirteken egy töredékeny ladik, midőn kormányzó nélkül ragadtatván a' szelek' kényyétől, nem daczoskodhatik a' fergeteges tenger' hullámos zajjai ellen.

Ha ezen megfoghatatlan juss, mellyet használni minden új menyecske siet, csak a' gazdagoknak jutna, kik tündöklő hintóban vonatva, boldogságokat, díszöket, az új liberriákba, új ekipázsokba *) (equipages) helyhetik, nem volna rájuk nézve más veszedelem, mint az, mellynek a' tőlök látogatott, külön külön személyeknél vannak kitéve; de hogy egy, a' társaságnak közép 's oly sok tagú rendéhez tartozó ifjú menyecske, egyedül kóborólhasson Páris' útszájain, hallja a' csúfolódásokat, mellyeket okoz félénk hülledése, bátoritson némely szerelem hajhászókat, üzésére, megszóllítására, 's talán eltévesztésére a' pártfogás' színe alatt, ime ez az a' mit én veszedelmes és gyakor visszaélésnek jelek - ki, 's a' mit egy rendes történet' hív elé beszéllése által fogok megbizonyítani, mellynek úgy szóllván tanúja valék, 's melly a' tréfalkodás és bohóság' színe alatt az erőszak' vagy elcsábítás' valóságos feltétét rejtegethette.

(*) Az eredetiben így íródik equipage, de én nem írom a' külföldi szavakat, a' mint az eredeti nyelven hangzanak, értetődik: a' mennyiben tudom a' hangzást, azt pedig azért cselekszem: mert borzasztó, a' külföldi szók tulajdon szavak hangjának megcsonkítása, mikor olyan nyelvekbe valók, mellyeken az eggyes betűk' hangja ellenére másképp' írónak a' szók és másképp' hangzanak, — másik oka pedig az: mivel eggyes hangjával betűinknek, (mellyek az össze tételben is majd mindég megtartják hangjokat nyelvünkben) alkalmasint, majd minden külföldi szóhangját úgy kitudjuk jelelni írással; hogy a' külső szónak otthoni eredeti ejtése a' mi írásunk és ejtésünk által, vagy éppen semmit, vagy csak igen kicsit szenved; ezen tekintethen is hát felette becses tulajdonságú a' mi nyelvünk. Értetődik: hogy itt nem szülök a' már magyarosodott Francia nevekről, mint p. o. Bonaparte helyett Bonapárt.

Egy zománczba festett munkái miatt Pári'sban szerte csudáltatott képirónak leánya, középszerű, harmincz esztendei munka, szorgalom és takarékoság által gyűjtött birtoknak egyetlen egy, jó és ártatlan lelkű örököse, ki minden embereket jó atya után, 's a' világot azon békés házhely után ítélé, melyben töltötte vala el gyermekségét, tizenhat esztendő korában a' Szent Márton hostátja' egyik gazdag műhelyese' fiához mene férjhez. Adél, (nem nevezem másképp' a' fiatal menyecskét,) felszöktető képű vala, nagyon természetes bájakkal; tántorító, 's egyszer'smind szerény pillanatja mosolylyaival egyetemben, azt a' belső csendet, azt a' szelíd bizodalmat jelenték ki, melly egy nyilni kezdő szívet, minden érzeményekre, mellyeket reá nyomni akarunk, készen tart. A' szívétől választott 's naponként kedvesebbé lett férjnek egy hét olta lévén felesége, élni kívánt új helyheztetése' jussával, 's gyalog és kíséretlen, atyához szándékozott menni, ki a' Szent Honorius' útszájában, közel a' Vandóm (Vendôme) piacczához lakott. Adél ez alkalommal több régi ösméretségű fiatal aszszonyokat akart meglátogatni, hogy kapott csecsebecsét előtök fitogtathassa; inneplés vala szemében aszszonynak hívattatni, magán, szabadon lenni, a' leghosszabb úton mehetni, 's megállhatni a' hol akar; feltette kívált magában, hogy férjének szeretete' bebizonyítására valami tetszöt vásárol, 's újra meggyőzi őtet azon boldogságról, mellyet vele való eggyesülése' okánál fogva érez.

Elment tehát hazúlról eggyedfél órakor, 's lesétált gyalog a' Szent Márton hostátja' egyik részén, késleltetvén minden házi-bútor, minden tükör-áros' boltja előtt lépéseit, bele nézvén minden útján találtató tükrökbe, vizsgálván, jól áll e kalapja, szépen habzanak e feje felett a' tollak, és ötszeres szegésű rokolyája karcsúsítja é termétét, 's kassmíri sálja úgy terült é el vállain, hogy közép rózsáját szemekbe tüntesse? keveset gondolt vele, lökdösődik é minden ált menő' könyökétől, azon gondolat, hogy magában 's szabadon jár, minden alkalmatlan őről felmentve, mindent békességgel és elszánással szenvedtete vele. Legelőször is egy új ügyvédlőhöz méne, kinek csak a' minapában hozzá ment felesége Adéllel unoka gyermek vala: 's az aszszonynak szobái osztályába belépni gondolván, a' Cancelláriába lépett, hol öt vagy hat irnokok benne egy kecses pártfogást kereső aszszonykát képzelvén, néki szolgálatjaikat ajállani serénykedének: de ő csak azon eggyet fogadta-el, melly szerint a' ház' aszszonyához vezettete, ki vele eggyütt nevetett tévedésén. A' két új menyecskéknél oly természetes kölcsönös ömledezés, a' möringnak környülményes vizsgálata, 's elbeszélése után, azon házassági boldogságnak, mellyet örökösnek hinne az ember, 's melly az emlékezetből kitörülhetetlen, Adél búcsúza barátnejától, 's az Új-Orleánszi útsza' szegletéig folytatá útját. Egy átkozott bér-kocsis éppen azon perczen fordúlván-el mellette, midőn ura, szülei' eggyik nénnyéhez, a' város ezen szakasza' legfecsegőbb locsifecsiéhez, ki nagyban kereskedik fűszerekkel, belépett, teli fecscsentette sárral a' takaros utazóné' sálját: a' tiszteletes néne sieté azt eggyik boltos legénnye által levétetni öcsce' nyakáról, 's kiszáritatni; arra használván a' kiszáritásra szükséges időt, hogy Adéllel, mind annak, a' mi ezen útszában, 's a' szomszédban két hét olta mondódott és történt, környüállásos és igen hív elő beszéllését hallgattassa. Ezen sikátori krónika nem igen mulatá Adélt, ki oda hagyá végre a' fűszeresnét, kezdvén észre venni, mi kevés okosság magánossan keresztül-kassúl futkosni Pári's' útszájait, hol a' fecsegők elborítanak, a' haladók taszigálnak, a' bérkocsik össze fecscsentenek.

Hogy ezen elkerülhetetlen bibelődések alól magát kikaphassa a' bástya töltések *) fele sieté, 's azoknak egyik oldalán sétált, a' boltozatos ernyőjű fák alatt, hol az ember magát a' kocsik 's a' napsugárai elől elrejtheti. Czéllya lévén valamit vásárolni férje' számára, a' mi ennek egy szerencsésen választott jel-mondást, egy kedves betű-jelt mutasson, egy izletesen drágaságokat kitáró bolt előtt állott-meg, kiakarván valamit keresgélni, a' mi czéllyának megfelelhesse. Szemei egy Görög formájú porcellán vödren akadtak-fel, mellyen, egy gazdag medallyon' közepén Hímen' a' házasság Istene vala festve, miként mulatja magát enyelegve Ámornak szárnyait virág-füzérekkel özsze kötözgetni. Ezen jelkép a' fiatal menyecskét elbájolta — nem csudálhatja eléggé a' kisded remeket, mellyet, férjének, bár mi áron, megakar venni; de a' míg azt figyelmezve vizsgálgatja, egy mellette elsurrant nyaláb-hordó meglöki, 's kiejteti kezéből a' vödret, melly ezer darabokra török. A' kalmár nyolczvan frankot kíván érte, azon ürügy alatt, hogy a' festés finom és a' legnagyobb művészek után készült. Adél pirúlva sokallja, de miként kimekedni? A' kalmár lármát üt, az elmenők megállanak; fiatal menyecskénk megzavarva, nem akarván tolongást okozni, aczéllal szegett zöld-bársony táskájába nyúl, 's a' legdrágábbat veszi-ki, mellyet nem rég nősző kosárkájába kapott ajándéknak, 's kivévén abból négy Lajos aranyat, duplán megfizeti a' vöder' árát, 's odébb megy a' kalmár' kiabálásaira oda csődült henyélkedők' hahotái' közepette. Észre kezdé venni Adél, hogy egy magánosan menő fiatal aszszony, ki van Pári'sban téve nem csak a' fel 's alá menők', és bérkocsisok' bántásainak, hanem egyszer'smind a' csalárdok' cseleinek és a' bambák' faragatlanságának; feltevé hát magában: hogy csak biztos boltokban fog ezután alkuozni, és megelégedni csupán szemeivel vizsgálgatni azt, a' mi neki tetszeni találand.

Három óra felé délután Monmartr' (Montmartre) bástya-töltésére ért. Újra megállott a' Varieté theátroma mellett találtató metszések és képek' nagy boltja előtt, 's azon kellemes tárgyak' szemlélésével foglalatoskoda, mellyek között keresé férjét szerette lelke, azt, a' mi szívét és kezét bíró urának leginkább tetszhetnék. Megsejté őt itten székeken heveredett csoportban ülő négy szeleburdi, kiknek szokások a' bulvárdok ezen nagyon járatott helyét, azon idő pontban keresni-fel, mellyben azt a' módos aszszonyok látogatják; és ott olly esetcskék után leselkedni, melylyek' előbeszélése az Operát követő társalkodásokat, vagy a' Tortóni' szálait estvéneként gyönyörködtethesse. Ezek a' főváros' legiszteletesebb familiáihoz tartozó négy időt töltő bohócskák, azon törték fejöket, hogy minden előttök elmenő aszszonynak állapotját, tisztét, 's még az útszát is, a' hol lakik, eltalálják. „Én fogadok, monda az egyik, látván előttök elmenni Adélt, hogy e' fiatal galamb ma repül-ki legelőször.“ — „Igen is felel a' másik: ezen piperézett öltözet alatt, észrevehetni a' régi előítéletekhez, ősi szokásokhoz ragaszkodó burgerság' szabását 's maga viseletét, — ez Szent Dienes, vagy Szent Márton' útszáját érezteti.“ — „Bár csak a' szépet, mond a' harmadik, ügyesen rászedhetnök, mint a' minap azt a' gyors-varrónécskát, **) kitér egész éjfélig sétálgattattunk.“ — „Lehetetlen, felel a' negyedik, ez kimondhatatlanul tartózkodó, félénk és durczás.“ — „Mitsoda? lehetetlen? mond az első; fogadok akárki-

*) Bástya-töltés, Bulevár, (Boulevard.)

**) lingére.

vel is, hogy megközelitem, *) elfogadandja karom' 's a' malaczok' piaczára vezetém.“ — „Feles leszek“, kiált a' harmadik, „álljon a' legjobb ízű kocsonyás lazacz“ **) — Áll, felel a' más kettő. — De e' végett, Uraim elkell válnunk, hogy minden gyanút eltérítsünk; olly nyúl ez, mellynek nyomán nem kell csiholni. Én, mint mindég, a' megtámadó leszek — te pedig Szolánzs, (Solange) édesded pillantaiddal, szög haj-fürtjeiddel, 's kényedre ázó nagy kék szemeiddel, a' szépeknek védelmezőjét, a' félelem és szemrehányás nélkül való vitézt fogod játszani. E' szókra elválnak, 's az első elejbe ment Adélnek, kit újonnan megkandikála szemcsőivel, 's egyszerűnek, hiedékenynek, könnyen megcsalhatónak talált. Pajkos társa nyomban követte, a' legszerényebb maga viseletet tettetvén, 's mímelgetvén a' tetsző társalkodás' szabásainak, mind azon megelőzéseit, 's figyelmeit, mellyek a' jó születésű embert megkülömböztetik. Ha Adél egy könyv', egy metszett réz' alkudására egy perczig megállott, az ügyes megejtő hozzája közel vizsgálata valamit, 's szolgálatra készséggel vétete észre ez vagy amaz hibát az ifjú dámától választott tárgyban. Innen származa a' legelső köszöntő pillanat, a' hála' első indulatja; innen kezdete egy ügyesen félbe szakasztott, 's még ügyesebben újra felkapott beszélgetésnek. „Aszszony-ságod, látom, ajándékot keres valaki számára?“ — „Igen is,“ felel Adél, pirúlva, 's az esméretlen' szerény tartása 's átható hangja által biztatva: — „Ugyan ez czélom,“ felel a' tettető, földre sűtvén szemeit, 's igyekeztvén sorába pirúlni: „rövid idő olta egy személyhez kötve, ki nemének példája, a' tőle nyert boldogságnak egy zálogát akarnám neki nyújtani — oly ritkák a' szerencsés házasságok Pári'sban!“ — „Mivel,“ felel Adél, „nem hajlandóság, de számvetés köti azokat.“ — „Igaza van aszszony-ságodnak; de van is ám sok gyászos példa szemünk előtt! Az önn' szeretet 's dűzság kivannak elégítve, de a' szív szenved, 's az erkölcsök elmellőztetnek!“ Ezen utolsó szókat kimondván, tisztellettelt hajt fejet, 's eltávozik Adéltól, ki szemeivel követi, 's azt mondja halkal magában: „Mi részvételt indító ifjú ember! feleségének szintolly boldognak kell lenni, mint magamnak!“ —

Minekutánna hijában kereste Adél a' bástya töltéseken a' kívánt vásárlatot, belép a' Panoráma' közére, melly mind azt mutatja: a' mi szemszényt veszthet, 's bájолhatja a' képzelő tehetséget. Amott minden formájú legdrágább kristályok', emitt a' régiség legelmésb tárgyait, legszebb képszoبراít ábrázoló alabástromok' pompás gyűjteménye csudáltatik; de az a' mi az új férjhez-adatottnak leginkább tetszék, a' mindenféle színlett virágok, és porcellánok' tárháza volt, mellyek Sweback', Bidó', (Bidault) Bertajn' (Bertin) gyönyörű tájfestéseit, Reduté' (Redouté) van-Däel' és van-Späedonk' szép virágait, 's Isabey kecses parányékait ***) ábrázolák. Lehetetlen az ízlés' ezen temploma előtt elmenni a' nélkül, hogy az ember gazdagságát 's csínosságát ne csudálja, végig nézése' kívánásának ne engedjen. Bémegy hát Adél 's a' számos remekek köz't, tojásdad rámában, domborodott üvegen, egy virág kosarat vesz' észre, mellynek közepén két gerliczék csókolódtak. Alól ezt lelete olvasni: „Örökre egyesültek.“ — „Megvan a' mit kerestem,“ monda

*) aborder.

**) une matelote au Gros-Caillon — Minden nemzetnek más konyhája lévén, ezt a' hal étket egy Magyar bőteles csemegére kelle fordítanom, nem kételkedvén, hogy a' Francia konyha is esmeri a' kocsonyás lazaczt.

***) miniature.

Adél magában. Közelebből kívánja látni a' szép emblémát, 's azon perczen, midőn ezt elkerülhetetlen zavarodással vizsgálja, oldala mellett áll az esméretlen érzékenykedő, 's ábrándozik a' gyönyörűséges allegorián. „Semmi sem lehet, igazabban, mélyebben érezve, így kiált-fel. Látom, Aszszonyom, már feltaláltad a' kívánt ajándékot, 's minden azt hiteti el velem, hogy kedvesed' számára lelted-meg.“ — „Férjemre,“ felel őszinteséggel Adél; „'s vallja-meg az Úr, hogy szerencsés vala lelésem.“ — „Olly annyira igaz ez, aszszonyom, hogy, ha választásod nem ezen valóságos remekre esett légyen, siettem volna feleségemnek megszerezni — de ez csak néhány nappal késteti czéomat. — Kalmár Uram, egy egészen ilyen kosárra volna szükségem; azt kívánnám egyedül, hogy e' két galambokat körül verő rózsák és myrtusok közzé, néhány hervadhatatlannak *) szúródjanak, annak kinyilatkoztatására: hogy egy szerencsésen egygyüvé kötött párnak örökség a' szerelem.“ — „Gyönyörűséges gondolat!“ mond elevenen Adél: „én is kérem kalmár Urat, ugyan ezt tenni eme kosárral is, azon esetre t. i. ha ez az Úr megengedi szerencsés gondolatjának rám nézve is használását.“ — „Felette örvendek, aszszonyom, ha a' házasság' szent köteleit szorosabbra kapcsolhatom; — 's e' perczen azon férjfi' tolmácsának nézem magam', kinek szerencséje van aszszonyságotól biratni.“ Ezt mondván, tiszteletes megindulással, újra fejet hajt Adélnek, 's a' boltban hagyja, hol ez, látván őt' elmenni, halkal ismétli: „Részvételt indító ifjú! Feleségének szintolly boldognak kell lennie, mint magamnak!“

Mig Adél a' kalmárral a' jelképes kosár' árán megalkuszik, 's a' boltot végig futja, 's csudálja drágaságait, az ügyes Szolánzs, társához vissza tér, ki őt', két ellenfeleikkel egygyütt a' Sz. Márk' útszája' beszegellésénél várja, számot ad nekik a' játszott rolléről, 's örömmel festi az ifjú aszszony' bizodalmát, 's őszinteségét, kinek a' fogadás' megnyerésére határozott helyre vezetését, mintegy már bizonyosnak tartja. Adél e' közt kilép a' boltból, vásárlatjának örvendve, 's az urának okozandó meglepettetésben már előre gyönyörködve; a' midőn, csak eggyszerre, oldalazza azon ifjú bohó, kinek a' megtámadás vala tisztje, 's színelvén, mintha őt' valami fiatal, fényeskedő és szerelmeket hajhászó hetérének vélné, termete körül karját könnyeden elkanyarítja, 's a' legcsudálkoztatóbb barátkozással beszél hozzája. Adél, megcsökkenése miatt, eggyet sem szólhat, csak a' merésztől sebes elválásra marad elegendő ereje. Orczáján nagy zavarodás van festve, keze és ajkai reszketnek; könnyek gördülnek szemeiből. Elég erőt lelvén végre a' szóllásra, csudálkozását 's bosszúságát nyilatkoztatja-ki az esmeretlennek. Ez színleli tévedésben maradását; több átmenők össze tódúlnak, 's látván az ifjú aszszony' szenvedését, őt' védni készülnek: mikor a' másik, nem kevésbé ravasz bohó, egy nemes hős' testállásával elő lép, kijelenteni: hogy nem fogja szenvedni a' dáma' megbántását, esmervén erkölcsi tisztaságát; fenten fenyegeti a' megtámadót, kit a' mint mondja: először lát életében, azután pedig karját nyújtja a' szegény Adélnek, ki a' vélt megbosszuló hatás' szava-járása, tekintet parancsoló haladása által, újonnan elcsábítva, elfogadja a' néki haza vezetése eránt tett ajállást. „Nem hagylak-el aszszonyom,“ mond Szolánzs egy nemes lélek' kitörésével, 's a' leg át-járóbb hangon, „nem, nem hagylak-el, míg ott nem lészesz, a' hová

*) immortelles — virág' neme.

akarod, hogy vezesselek“ — „A' mi ezt az Urat illeti:“ hozzá teszi, fenyegető tekintet vetvén társára, „ha egy óra múlva itt akar lenni, reméllem, megbüntethetem boszszongató tévedését, 's megmutathatom neki, ki vagyok.“ — „Várni fogom az Urat,“ felel a' másik, tekintetével 's mozdulatival viadalra híván-ki Szolanzsot, „meglátjuk: ki kapja-meg közülünk az érdemlett leczkét?“ — Adél elhagyja magát vezettetni oltalmazója által, ki előtte még kedvesebbé lesz', 's kinek életéért már nyughatatlankodik jósága. Karjára támaszkodván eltávozik a' Panorámától, reszketve, 's alig felálhatva. Az álnok bajnok használja ezen állapotját, 's egy bérkocsi' felfogadását ajálja, a' mit Adél elfogad, öly tántorgókká tevé lépteit, a' fájdalommal kitört felindulás. Befutják tehát mind ketten Sz. Márk útszájának a' Montmártre vezető közét, hol bérkocsik állanak. Követé őket messzéről a' megtámadó, két ellenfeleivel, kik kezdék hinni a' fogadás' elveszthetését. — Elő áll egy kocsis, 's vévén fenn szóval Adéltól apja' lakásához az útasítást, mellyet maga jelelt-ki, Szent Honórius' útszájában, a' Vandóm piacczához közel, egy öt frankost érez kezébe csusztatva, a' dáma' hűségtelen pártfogója által, ki ezt súgja fülébe: „a' malaczok' piacczára.“ Végre megnyílik a' kocsi' csattantója, 's a' bizakodó Adél, már a' kocsiba hágni indúla magát a' merész' kényének *) által adni, midőn szerencséjére megsejti apját, ki barátjával, egy tudományos emberrel **) az *Apolló gyermekei* című Akadémiai társaságnak, a' Mandar udvarban tartott üléséből tére vissza. Ez megismeri az ifjú bohót, kivel leánya kocsiba indúla ülni, 's nem tudja mire magyarázni ezen rendes négy szemköztet ***) Szolanzs hasonlóképpen rá esmér a' menyecske' apjában, azon híres kép-íróra, ki gyakran festette portréját, 's kinek, valahányszor ült ecsetének, szerelmes történeteit, 's ifjúsága' furfangságait beszélte elő. Akaratlan mosoly hull ajkáról, össze zavarodik mentegetéseiben, 's eltávozik, mondván: „vesztettem.“ Adél megfeyti a' titkot attyának, 's kísérő barátjának, nyíltszívűen mind azt elbeszélvén, a' mi vele a' Panoráma' közinél történt. „Ha láthatta volna atyám,“ monda tovább: „melly nemes feláldozással védelmeze ezen ifjú! ha hallhatta volna, miként beszélt az erkölcsről, a' házasság szentelt köteleiről! melly illetőleg dicsérte feleségét!“ — „Feleségét!“ felele attya: „soha sem volt, csak szeretői voltak, kiknek számára ötször vagy hatszor festeté magát műhelyemben. Ez a' legnagyobb szerelem hajhászó, a' legvásottabb megejtő, a' legveszedelmes' csábító; ki gazdagságához szép nevet, megkülömböztetett elme-tehetségekhez a' legszeretetre méltóbb külsőt köti. . . . Szegény Adél! mint indulál meredékenykedni“ — A' tudományos ember a' maga részéről, észrevéteté vele, hogy a' bizodalma' megnyerésére használt csábítás, egy össze szőtt plánumot, és Pári'sban eltévesztése', 's talán még többet, t. i. a' személyéhez nyúlásnak valódi célját is árúlja-el. „Bizonyos, és nem szenved kétséget,“ monda a' bérkocsis: „hogy fülembe súgta: kocsiznék a' malaczok' piacczára.“ — „A' malaczok' piacczára!“ felkiált Adél, a' kiállott veszedelemtől megrettenve; — „mitsoda? ezen tisztelkedések, ezen oly ható gondoskodások, nem valának egyebek, mint hálói vak hiedékenységemnek! ó, soha se lászon többé senki magánossan Pári's' útszájin.“ — „Emlékezz-meg leányom,“ úgymond attya: „egy fiatal és

*) discrétion.

**) homme de lettres; mert savant más, erudit is más, homme docte is más.

***) tête-à-tête.

csinos aszszony, bár ki légyen, nem mutathatja magát kíséretlen', nyilván; a' nélkül, hogy vagy irigységet, vagy megszóllást, vagy gyanút ne ébresszen.“ — „Nem,“ monda Adél: „nem foghatom-meg balgatagságomat! de az én helyhezetemben, kit nem csábitott volna el, ezen oly szerény, oly lágy hang, 's ezen könnybe lábadt szemek? — még hallok mi-ként kéri a' kalmárt: hogy hervadhatatlanokat ragasszon a' házassági hívség' emblémájá-hoz, mellyet két galambok ábrázolnak.“ — „Bár mindég ezeket vennéd például, aszszonyom,“ monda ekkor a' tudományos ember: „eggyesülésök' után' ritkán hagyják-el a' berket, 's ez által oltalomban vannak minden veszedelmes megtámadás ellen; élük az árnyékok' hűvössét; szerelmöket, hívségöket a' virágok' közepette turbékolják; de ha egyik elhagyná másikat, a' társhagyót csak-hamar eltévedni látnók a' sűrűben, 's vagy a' vadász' gyilkos ólma, vagy a' ragadozó madár' körmei alatt elhullani!“

E.

11.

KONSTANTINÁPOLYI LEVELEK.

T Ö R E D É K.

Hasadt a' hajnal, mély csend vala kiöntve vízen és szárazon, 's csak a' lassú reggeli szellők szállongának a' tenger' hullámain, midőn hatlapátos csolnakunkba belépénk, hogy a' K i r e c s - b u r n u kisded fokáig menjünk. E' tájt már néhány ízben választottuk vala ferdő-helyünknek, 's ez minden tekintetben érdemlé e' megkülömböztetést; mert ha a' jelenlét itt gyönyörű tárgyakkal mulattathat is, még szebbek, nagyobbak, felségesebbek az elmúlt idők' emlékezetei, mellyeket az elméinkben támasztott. Ki gyönyörködjék itt a' hely' bársony hantján, ki a' Platánok' sugár növényekben 's gyönyörű-levelű gallyaikban, mellyek árnyékjokat hosszasan nyújtották-le a' tengerbe, 's a' vereses apró kavacsban, mellyel a' nem mély fenék töltve van; ki gondolhat mind azzal, ha felemelé szemeit azon közel tárgyokról, mellyek ötet csendes és új meg új kecsék által megragadni igyekeztek, 's midőn most egyenesen néz-ki maga eleibe, kelet felé, és ott másfélórányi kisdud távolságban a' Fekete-Tenger' setéthomályú szirttorkolatját megpillantja, 's annak megette a' Napot, a' mint az, lángolva kél-ki örökké-ifjú pompájában a' habok közzül? Szerencsénk volt a' dicső jelenést kevés pillantatok múlva azután hogy ide megérkezőnk, szemlélni, 's látánk, hogy a' Nap' első arany sugárai a' szunnyadó természetet mint ébresztge-

ték. Most az egész Csatorna gőzölgenni kezdett: a' delfinek felüték magokat a' tenger' fenekéből a' víz' színére, hogy az új nappalt idvezeljék; víg énekléssel emelkedének ellenébe a' pacsirták, és erejeknek csendes érzésében a' keselyők. Az éjszakkéleti szél visítva jöve felénk a' Krímiai hegyek felől, az ő léptei alatt zajogva közelite felé a' tenger. Egy két magánosan repdeső vitorlát csillámlani látánk a' horizon' legtávolabb határán. Kevés óra tölt-el belé, 's itt vagynak. Más vitorlák, közelébb hozzánk, küzdének a' széllel és vízfolyással, hogy a' torkolatra 's a' nagy tengerre juthassanak. Nyugalomban látánk őket elmenni ama' bérce' romjai mellett, hol a' felénk pogányok a' Zeüs Ouriosznak (szeleket kormányzó Jupiternek), kinek temploma itt állott, fogadásokat tőnek; most itt a' tisztelet és esedezés a' Boldogságos Szűzhöz intéztetik, vagy a' nagy Prófétához.

Kevéllé teve az a' gondolat, hogy háromezer eszt. előtt a' merész Argonauták ugyan ezt az utat tévék, hogy talán itt hányták-ki vasmacsikákat, hogy Orpheusz, hogy Heraklesz, és társaik, itt ültek, 's épen ezt a' Napot épen így láták feljönni. Nagyon hihető, hogy ők itt, balkézre, e' révben múltak, mert e' tájon ez az egy alkalmas arra, hol mentek lehetének a' vész' dühétől; hogy ők itt várták a' kedvezőbb szeleket. Kimondhatatlanul kedves az illy helyeken így eresztetni magunkat a' képzelet' játékinak. 'S az nem is szállong soha bátrabb emelkedéssel. Szemünk, lábunk alig illeti-meg a' sziklát, melly felől a' Történet a' maga csudáit beszéli, 's a' nagy megholtak' árnyai azonnal kikelnek a' földből; szólni hallod őket, 's szóllunk velek.

E' kedves álom sokáig elfogva tartott volna, hahogy a' visszas-arczú Jancsárok, kik kísérőink valának, nem emlékeztettek volna, hogy ideje, indulni. Belépénk tehát csolnakunkba, 's Ásiának tartottunk.

Bár mi kised az a' köz, melly a' világ' két részét itt egymástól elválasztja — a' tenger szorulatnak egész szélessége nem több mint a' mit félóra alatt keresztül-evezhetni — 's bár melly világos, nevezetesen a' Mineralogusznak, hogy a' két szél valaha együvé vala ragadva; olly szembetűnő a' külömbség, mellyet a' kettő között most látunk. Az orientális arcz itt már jelengeti magát a' maga erős, csontos részeiben, míg az Európai arcz magát kígyó és habos-vonásai által kedvelteti. Az emberi kéz és elme többet teve az Európai szélért: de a' mit az Ásiai a' maga hegyerdejében 's völgyes rétjeiben terem, elvan telve erővel, fűszerszámmal. Az első szőlőt, az első dinnyét mi a' nagy Városban a' keleti szélről vesszük, még pedig a' mikor azok nálunk zsendülni alig kezdenek. Az az Anatóliai tengerszél egy temérdek ángolykert, mellyben a' zöld fűzek, a' kopasz szirtpyramidok, a' fenyverdők 's a' csörgő hegypatakok, 's ezek közt a' halászkalibák, a' romok, a' királyi paloták, groteszk zavarban állanak egymás mellett.

Egy tágas-keblű öbölben szállánk-ki, melly két messzére-elzajgó szirtfok megett nyíla-meg. Titkos homályban, homlokát édes-illatú hárságakkal megkoszorúzva, áll ott vékony faoszlopain egy Indiai-Nyáriház. Ha tőled szélesen elterjedett tartományaidban irigylek valamit, hatalmas Ura Stambulnak, ezt a' kedves szögöt irigylem. Mint mosolyog által a' túlpartra, a' maga hosszú fűszálakat termő dombjaival, apró felénk viskójival, mellyek terhet-viselő almafájik 's örökké-zöld cypruszaik alól csak lopva pillonganak-ki! Itt nyughatának-meg a' győzedelmes Császárok, a' Keresztység' ellenségei, a' magok véres borostyánaikkal, a' jutalmazó myrtusz' árnyaiban. Én is itt lakoznám, 's felruházva

hatalommal, a' földnek ezen szögletét Paradicsommá változtatnám, mellybe nem lehetne egyéb jajt hallani mint a' szerelmesekét, és semmi egyéb nyögést, mint a' fülemiléét.

Útunkat egy két árnyékos völgynek vevénk, mert a' nap' égető meleggel süté hátainkat, 's nem sokára az Óriások'-hegyén valánk. A' vadfigék, mellyeket a' hegy' kopasz oldalában találánk, kedves enyhületet adának nekünk mézizú gyümölcseikkel. Még egy két szirtet másztunk-meg, 's a' hegy' tetején valánk.

Higyj nekem, Dáriusz Persza Királynak nem vala rossz gondolatja, midőn itt akara egy Belvédért (Szép-kilátót) állítani. Mint a' Sólyom a' felhők között, úgy látja-ki itt a' szem a' temérdek föld- és tenger síkot, melly előtte határ nélkül terjedett-el. A' Fekete-tenger és a' Propontisz, — amaz a' Kelet' tájairól eredve, ez egy temérdek tó, körülvéve egy mívelt halmok' kőfalával — csendes pompában úsznak jobb és balfelé. Egy kisdud csapongó patak — oda alant az a' széles, harsogó Bosphorus — hallgatva csillog-fel. Az az a' keskeny ösvény, melly a' Fekete-tengert és a' Marmorait egybe-köti, mellyen ők testvéri szeretettel nyujtanak kezét egymásnak. Mosolygó partjain zöld keskeny csíkokban vonódnak-el a' kertek és rétek, elhintve az emberi-kéz' vakondoki halmaival. Alig látni-ki a' Császári-várost, melly annak halmain úgy csillog, mint a' gyermek' Karácsonyi Bethlehemje.

A' kinézés itt valóban nagy, 's éjszak és délfelé egyedül a' Thráciai erdők 's a' Bithyniai hegylánczok által akasztatik-el. De a' szem nem múlat sokáig e' holt formákon, hanem vissza siet a' Fekete-tenger' széles víztükréhez, melly most nyugalomban csillog-fel, hogy szinte kételkedni mernénk, ha ő e az, melly tegnap felfortyanva hánykodott-ki mélységéből, 's füleinket csaknem megsiketítette.

Egy nappal azután hogy minapi kifordulásunkból haza érkezénk, olly látvány' szemlélőji valánk a' Bujukdérei réten, mellyet te az Artaxerxes' serege' mustrájának vélhettél volna; ez a' neve egy falunak a' Csatorna' szélén, közel a' Fekete-tenger' torkolatjához, hol a' szép holnapokban sok Európai Udvarok' Követjei 's Frank (keresztyén) Kereskedők tartózkodnak.

Már egy órákor a' Csatorna' bástyájin megszállalának az álgyúk, hírül adni az itt lakozóknak, hogy ma Binisch lesz. Így nevezik azt, midőn a' Nagyúr, a' mi minden holnapban egyszer kétszer megtörténik, fejedelmi pompában lovagol-ki. Lovagol ő pompa nélkül is, titkosan, 's azt Tebdül-nek mondják, olykor egyedül Bosztandzsi Basája és egy Dzsellád-ja (hóhérja) által kísérve. Az utóbbikat azért veszi maga mellé, hogy a' bűnöst, midőn azt jónak látja, haladék nélkül kivégeztethesse. Midőn Binist tart, Testőrzoi és Házi-Tisztjei sok száz főben mennek vele, és egy ilyen kísétálása mindenkor néhány ezer Piasterébe kerül.

Azonban míg a' Nagyúr a' maga egyik vagy másik mezei lakjában múlatott, ama' réten a' sok Bosztandzsi és Mektár felveré sátorait, mellyekben Ő Császári Felsége azon gondjaitól; hogy magát mint múlassa, megpihenhessen. Hogy ezek a' sátorok pompások, drága árúak voltak, az nem kíván említést. Lassandan néhány Kaikák hozák-elő külömb rendű cselédjeit, kik mind azt készíték-el, a' mi szükséges volt Urok' elfogadására. 'S most

két pompás Brigantín lövelle-elő, mellyet egy egész sereg csajka követett. Vitorlája egynek sem volt; lapátok nyargaltaták őket végig a' vizeken. A' nap kikölt egy felhő megől, 's az arany Sas, melly a' Brigantin' elején vala kiszégezve, elvakítá szemeinket, mintha tiltani akarta volna, hogy a' Hatalmast semmi skláv szem ne láthassa. De ez különben sem eshetett-meg ez úttal, mert a' Nagyúr azalatt míg jöve, kikölt a' szárazra. Így időnk volt, végig-tekinteni a' királyi Árgo' minden drágaságait. A' kelet' temérdek gazdagságú pompája itt a' nyugot' ízlésével olly szerencsésen vala párosítva, hogy a' gáncs' viszketegének bennünk el-kelle némulni. A' pompa nem csak a' hajó' belső részeire terjede-ki, mellyek selyemmel voltak bevonva, 's aranypléhekkel és gyöngyházzal kirakva; hanem a' külsőjére is, és az evező lapátokra, mellyek bevoltak festve, gazdagon ki voltak czifrázva. A' hajó' közepében és orrában tizenkét evező-padok állottak, mellyeken huszonnégy szép formájú 's inas Bosztandzsik dolgozának. Fejér öltözetek, melly egész hónjaikig fel volt tekergetve karokon, 's veres fityegő sipkájok nevelte az egész' egybeállítását.

A' hajónak emeletesbb hátuljában, aranytól és gyöngyháztól csillogó baldakin alatt egy gazdag szofa volt letéve, 's azon a' Nagyúr fog ülést, 's megette a' kormány mellett a' Bosztandzsi Basa, ki fejével áll jót minden történhető veszedelemért. Az arany Sas, ki terpesztett szárnyakkal, melly, a' mint mondám, a' hajó' orrában áll, váratlanul lepe-meg, 's kérdést tévék egy tanult Görögnél, hogy a' Nagyúr mint hágja itt által a' törvényt, melly semmi élőállatot nem enged vagy lefesteni vagy kifaragtatni. 'S ezen alkalmossal azt tanulám, hogy a' törvény ugyan semmi kivételt nem szenved, egyedül a' Császároknak engedtetik-meg, hogy magokat egyszer lefestessék, 's ez a' kép félre-tétezik egy könyvökbe, hol a' régiek' képei tartatnak — de a' mit a' szokás már béhozott, azt nem tartják tilalmasnak. Nincs Müzülmán, ki magát lefestetni engedje, vagy szőnyegén, mellyen leborúlva imádkozik, élőállatotat tűrjön; ők azt hiszik, hogy ezek a' képek vádra fognának kelni ellenek az utolsó ítélet' napján, hogy ők ezeknek testet adtak, de lelket nem adtak.

'S most zúgás esék, hogy a' Nagyúr jó, 's egyszerre képzelhetetlen csendesség váltotta-fel a' zajt. Mind azt, a' mi szemem előtt véghez ment, sem én nem mondhatnám, ki ezt a' pompát ma láttam először, és így mindent felnem kaphaték; sem te nem kívánhatnád, mert úgy kénytelen volnék beszédemet új meg új kitérések és magyarázatok által félbe szaggatni. Légyen elég tehát csak azt mondanom, hogy legelől hosszú sorban páronként jöttek a' Csauzok és Icsoglánok (Pázsok), és hogy az út' jobb és bal szélén Jancsárok vonultak-el, kezeiket keresztben vetve-által melyeiken, 's fejeket oldalt görbítvén.

Most a' Pájkok jöttek, felkötözött ruhájokban, handsárral, kardosan, láncsával, 's jelentették a' Császár' közelítését. Ez most nyeregben jelene-meg, kísérve gyalog Testőrjeitől, a' Szolákoktól, kik drága aranyszövésű ruhákban voltak persziai szabás szerint. Fegyverek, kézív és nyíl volt, 's hegyes, aranypléhhel bevont süvegek mellett hosszan nyúlt-fel a' fehér kolcsagtoll, mellyek miatt, minthogy ők mind igen magas emberck, a' Nagyurat látni alig lehetett. Ez egy fehér Turkománon ült, mellynek czafragja 's fékje el volt hintve türkizekkel és rubintokkal. A' Császáron Indiai tűzött nyári-ruha volt, 's egy sárga-atlaszból szabott Kurk, sibériai rókával prémezve és bélelve. Egy ilyen mente néha tíz és több ezer tallerba kerül. Csagsírja (bőv nadrága) skárlát; 's arra sárga kor-

dovány csizmát vont. De fő ékessége a' setétkék Kauk, egy fejér patyolat konttyal, mellyhez gazdag gyémántboglárba fejér kolcsagtollat szúra. Handzsárja öve mellett, 's úgy látszott, mintha hüvelybe egy drága-kőből volt volna csinálva.

III. Szélím szép férjfi, a' középszer magasságot valamivel felülhaladja, legjobb esztendejiben van, 's testes inkább mint száraz. Fekete, szépen nőtt szakállá igen jól áll arczához, és nem ok nélkül dicsértetik alattvalójától. Teljes kerek képe, az igen kevésé meghajlott orr, 's nagy kék szemei nem Muráthot, nem II. Mahometet mutatnak benne; minden tekintete jóságot, nemességet árúl-el. Megszűnet nélkül tette köszöntéseit azokhoz a' kik mellett ellovaglott, fejedelmi méltósággal, 's jobbjának egy bizonyos gyenge mozdultával melyje felé. Azt mondják, hogy nagyon kedvelli a' Frankokat, 's ezelőtt gyakrabban kijött ide; de a' Nép zúgolódni kezdé, mint mind azon újításokon, mellyeket a' Szerájban Európai szokásként behozni szándékozott.

Utána a' Siládár Agazi, vagy a' Fő-Kardmester, és az Ibrikdár Agazi, vagy a' Fő-Mosdató jövének, ez egy arany kannával. Ezt követték a' Csasznadár Agazi, 's egy fejér Herélt, 's a' Nagyúr' titkos Kincstartója a' Dulbendzsi Agazi, 's a' Fő-Turbán-tartó a' pompás turbánnal; 's egy két Vezér, 's egyéb Udvarnokok lovan, karoly-madarakkal, zsámolyokkal, kávékannákkal, mellyeket rúdakon tartottak. Ezek után tizenkét vezetékiparipa jött hegyes-végű kettős czafrangokkal, mellyek elváltak hintve arannyal, gyönggyel. A' nyereg' egyik oldalán paizs, a' másikon kard és buzogány fityegett. A' menést tiszték, némák, törpék, és Spahik rekesztették-be igen nagy számban, 's a' csend olly nagy volt, hogy a' lovak' lépdeléseiknél semmi hangot nem lehet hallani.

De ez a' hallgatás egyszerre változott-el a' leglármásabb Éljen! sikoltozásaivá, midőn a' Császár a' lóról szállott, 's sátorában haladék nélkül leült. A' Kávét felhozák, 's semmi kétségem nem vala, hogy Ő Nagyúri Felségét dohányozni is fogom látni, mert hol az a' Török, ki ezt az isteni-italt az isteni-füst nélkül szörbölgesse? de nem kevés csudálokozással értém, hogy Császárnak dohányozni nem szabad. Azt a' Korán nem tilalmazza, mert a' dohány plántát akkor, midőn e' könyv íratott, még nem ismerték; de a' mint ez a' Levantéban is ismeretessé leve, felkiáltának az Izlám' Orthodoxusai, hogyha betű szerint nem tilalmaztatik is, tilalmazza az értelem, melly minden részegítőt tilt. Átkok hirdettettek a' parancsolat' álhágójira; de az átkot-hirdető Mollá maga is elővév pipáját, mihelyt cathedrájából szállott. II. Muráth alatt történt, hogy a' világi hatalom büntető kart kölcsönöze a' lelki hatalomnak, 's a' hóhérlás sikeresebb szernek találtaték mint a' Mufti' ijesztései a' pokol' kínjaival. II. Muráth olta semmi Császár nem dohányzott, legalább úgy nem, hogy lássák mások.

Szélím — a' név Békeszeretöt jelent, — kényére vontam-meg magát szofája' szögletében, 's a' Bosztandzsi Basával 's a' fejér Herélttel, kik két kezeiket egész hosszokban leeresztvén, képzelhetetlen feszességben 's alázatosságban állanak Urok előtt a' sátor' falai mellett. Azalatt oda-ki a' legundokabb muzsika szaggatá a' Nagyúr' füleit. —

Hogy ez nap' estve szerencsém leszen a' Moszleminek' fejét, az Arábiai Proféta' helytartóját lelkem' idvességére áhíthatosságában látni, azt ugyan még sem álmodám. Az Ikindinamasz' órája eljött, így hívják a' harmadik Könyörgést. A' Nagyúr kijöve a' sátorból 's megtette Abdesztjét, az az: kezeinek megmosása által készült-el imádságához. Egy pá-

zsi leteríté neki a' szőnyeget, 's a' Császár hozzá fogott könyörgéséhez. Ott fekvék előtt-tem az ég alatt, homlokával a' földhöz érvén, 's halhatám mint ejté-ki az Allah-ekbert (Isten a' legnagyobb), míg jobbagyai vele együtt imádák a' Legnagyobbat. Mert a' Nagy-úr nem csak Császár, hanem Irnám is, az az: Summus Pontifex, 's a' maga személyében egyesítve látja a' Fejedelmi és Fő-Papi méltóságokat. A' Mufti, vagy más nevével Sajch-ul-Izlám, csak Senior fidei, 's a' Császárnak úgy Vicáriusa a' lelki dolgokban, mint a' Fő-Vezér a' világiakban.

Az imádság után a' Császár magát nyillövők' nézésével mulatá. 'S most jel adatott az eloszlásra. Ámbár a' sátor csak négyszáz lépésnyire volt a' tengertől, a' Császár még is lovon ment a' Brigantínhez. Itt újra zenge az Éljen! valamíg a' hajók eltűntenek szem elől.

...

12.

Rosnyai Dávidnak rövid emlékezete,

néhai T. T. Benkő Jó'sefnek az Erdély históriája' írójának Magyar nyelven találtató kéz-írásairól irt értekezéséből közölte RUMY KÁROLY, a' Philosophia' 's Philológiának privátus Tanítója Bécsben. ■

Rosnyai Dávid, Apafi Fejedelem' idejében vólt a' Török Császári Udvarnál Török Deák, az-az: az Erdélyi Követek mellett rendszerént való Tolmács. Onnan Erdélybe haza jövé 1669-ben, attól fogva tett szolgálatot a' Fejedelmi Udvarban 1679-kig. Megholt Fogarásban 1718-ban Számos - Újvárat 1683-dik tájat rabságot szenvedvén, mint akkor könnyen megesett vétségtelenül is, ottan is idejét hijába nem töltötte, hanem fordított magyarra egy *Humájom Námé* nevű nagy Török Könyvet, mellynek értelme *Királyi leveleket* tézen. Sok szép ábrázolások, Költött beszédek 's a' t. vagynak benne. Uri maradékai közül közlöt-
te velem Maros - Jarai T. T. Rosnyai Sámuel Úr, a' Második Nemes Székely Gyalog Eze-
rednél Császári Hadnagy. De vagynak nálam Hazánk historiájának öregbítésére ennél sok-
kal nevezetesebb két darab írásai is, mellyekben nevezetesek a' Török Udvar' levelei. Az
első darab, melly is tulajdon keze írása, áll 178 levél lapokból, ím ezen titulus alatt:
„A' néhai felséges és dicsőséges I. Ferdinánd Római Császárnak, Constancinápolyi Szultán
Bájezid Khánnak; VI. László' Budai Magyar Királynak idejektől fogva, a' Felséges I. Leo-
pold Római nagy Császárig; Constancinápolyi Szultán Mehemed Khánig; II Rákóczy
György Erdélyi Fejedelemig; napkeleten 's nyugoton, délen 's északon folyt haj-borzasztó,
két felé nézni tanító, kit kit nemzetéhez ragasztó, Vallásnak, Nemzetnek 's Hazának ha-
szonnal szolgálni oktató, Németes, Magyaros, Törökös, Lengyeles és több szomszéd-
ságbéliekkel elegyes, nevezetes, Császári, Királyi és Fejedelmi Asztalra méltó nagy dol-
gok 's a' t.“ —

13.

A' Királyhegyi Felül-írás.

Ezen bércz, melly külömben is *Kralovahorának*, 's a' Szepesi-németektől *Hóhlának* nevezetik, Szepes Vármegye' dél-nyugoti oldalán fekszik, hol a' három belé ütköző Vármegyét, Liptót, Gömört, 's Szepest határozza. Az általlellenben álló méltóságos Tátrától, csak egy középszerű, a' fekete Vágtól öntözött völgy választja-el. Bár magasságára nézve, a' Tátra' szikla'tornyaival nem vetekedhetik; mindazonáltal bátran hazánk' legnagyobb bércei közzé számlálható. Nagyobb részint homok-kőből, 's szép fehér kavicsból áll. A' tetőjét fedő homok kövek többnyire laposak, vastagságok hat hüvelyk, hosszúságok valamivel több egy ölnél. Ezen kő-darabok, némely helyen, annyira egymásra tornyosodnak, hogy már egynehány mértföldnyi távolságra is a' jól néző szemmel, észrevehető halmokat láttatnak. Felső formája egészen egy meszsire vonuló boltozathoz hasonlít, mellyet sok helyen nagy meredek, 's mélységek környékeznek; 's ezekben 10—12 fontos kristályokra is találni.

A' Király-hegyet borító gyönyörű fenyvesekben gyakran szokott vala Mátyás Király vadászni. Főképpen sokat mulatta magát e' helyen a' vadászat' örömeivel, midőn, a' Lengyel Országgal folyamatba vett béke-alkudozások miatt 1470-ben a' Szepességen tartózkodá. Itt léttének 's a' Király-hegyen való tartózkodásának emlékezetére, még most is mutatják a' vándornak a' vadászok, 's pásztorok a' helyet, hol sátorát felütötte, 's szokott vala rendesen falatozni. Azon kőszirten, mellyet volt asztalának állítanak, még most is, kanalat, kést, 's villát lehet vésve látni. Ezen nevezetességen kívül, a' Király-hegyen, még egy felül-írás is találtatik, mellyet Mátyás Király — mi okból? nem tudhatni, tétetett oda. Szavai, mint azt Bél is feljegyzette egyik históriai munkájában, ezek: „Privatum com-
„ modum, latens odium, juvenile consilium; per haec tria omnia pereunt regna.“ A' felül-írás éppen azon szirten áll: melly a' fennt említett három Vármegye' határát teszi. Mátyás Királynak e' hegyen való gyakori mulatásából következtetik némelly Irók, ennek *Király-hegy* nevezetét.

Míg a' béke megkötődnék a' Lengyelekkel, Mátyás Szombatfalván, (Georgenberg) a' XVI. Szepesi Városok' egyikében tartózkoda, hol az általa lakott házat 's szobát, még mutogatják. Olvashatók most is a' falon, az ennek örök emlékezetére oda véssett szók:

„Hic hospitatus est Rex Mathias Corvinus. Anno 1470.“

Melczer Jakab.

14.

Pannonia' fekvése, határai, nevezetesebb Folyói, Tavaí, Hegyei, Helyei, és lakosai a' Hunnok' beütését legközelebbről megelőző időben.

Pannónia' nevezete a' Pannonoktól jön, és Romai ejtése a' régi Görög Paeoniának. A' Paeoniak már sokkal korábban fordulnak elé a' Macedóniai hisztóriában, mivel lakhelyeik a' Macedóniai szélekig terjedének. A' Pannóniusz Királytól lehozott származtatás alkalmasint a' mesék' országába tartozik.

Itt legközelebbről a' Hunnok' beütése előtt isméretes Pannoniáról leszsz a' szó. Még így is elég homályos és zavaros 's elégtelen annak Geographiája. Ha pedig az ebben a' Tartományban a' legrégiebb időktől fogva, melyekre vissza mehetünk, a' századok' folytatában egymást követő és egymást toló, űző, vagy benne együtt és egymás mellett lakó nemzeteket és népecskéket elő akarnám számlálni, nem érném végét, és minden tanúság nélkül merő pusztá nevezetekkel tölteném-el időmet és fárasztanám olvasóimat; melly tudós tolvajkodásnak, nem lenne egyéb haszna annál, hogy kitessék: mint tüntetik-el a' barbár és csupán hadakozó népeket, bár mi vitézkedők legyenek, emlékezetökkel együtt a' föld' színéről a' századok.

Elég legyen tudni: hogy a' Pannonok az Illíria-Trácziai törzsök nemzethez tartozának, Keletről jövének, és a' Celtai és Rhetiai törzsöktől egészen különbözének. Több kisebb népecskékre oszlottak, melyeknek neveiket Plínusznál olvashatni, és belőle, könnyű lett volna ide kiírni. Nagyobb része ezeknek isméretlen, némelyeknek alkalmasint még neveik is hibásan íródtak. A' főbek ezek valának: a' *Colapínuszok*, *Latovicuszok*, *Breucuszok*, ezen kívül a' *Verciánuszokat*, és *Jaszsziuszokat* is, (talán Jászokat emliti (Ptolemeusz.)

Pannoniának ezen tulajdon nemzetein kívül, Noricumból külön-külön ágazatai, az ott letelepedett Galliai népeknek is, ú. m. a' Bójok, a' Scordiszkuszok, és Tauriszkuszok elterjedének Pannoniában. A' Pannonok, kikről itt szóllok: leginkább a' valódi Illíriaiak és Celták közt fogtak helyet. Kelet felé a' Duna' partján, és kivált a' Dunának északi részén egy más Trácziai nemzet-törzsök, t. i. a' Géták és Dákuszok valának szomszédjaik. Paeoniából szakadtak Pannóniába a' Pannonok, minekutánna a' Római aerának 733-ik esztendejében a' Rómaiaktól meghódítottak volna. Ottani határaik, Macedóniától fogva Emónáig, most (Lajbach) nyúltak. Meggyőzöttetések után fellázzadtak a' Rómaiak ellen, 's egy részök Macedoniába ütött, a' másik Itáliába akart benyomúlni, a' harmadik ott-

hon maradt honni őrizetül. De Augusztusz Császár Tibériuszt küldte ellenek, és X. Római Legiókkal megtörte és legcsilapította a' lázzadást. Legalább így beszélnek a' dolgot Vellejusz Paterculusz, Dio Caszsius és Appiánusz. Csak ezen megtörettetésök után telepedtek meg a' Duna mellett a' Római oltalom alatt, és ezek azok a' Pannonok, a' kikről itt szöllok.

Azolta Pannónia az Illíriai tartományokhoz számláltatott: mert, hogy a' nép-külömbözőségei a' lehetőségig-sietően eltöröltessenek a' Rómaiak, mint az igazgatásban jártas és próbált mesterek, minden tartományt, az Adriai tenger-parttól, napnyugot, dél és észak felé, a' Duna jobb partja, Drino vize és Macedónia köz't meghódoltatván, a' közös és tudva lévő legrégibb nevén, Illiriának mondták. Kevéssel Macedónia' megaláztatása után, az egész Illíriai tenger-melleyék uraivá is lettek; de a' tulajdonbeli Illiriát legelőbb Augusztusz foglalá-el, használván azon alkalmas idő-pontot, mellyben Antóniusz erejét és dicsősségét Cleopátrának feláldozta. *) A' Vatiniai Törvény által **) Illíria, az Álpeseken innen eső Galliával özsze kapcsoltatott, és közösen egy Proconsul által kormányoztatott; de mivel Pannónia, részszerint a' szomszéd barbárok kirohanásainak mindég kivált téve; részszerint csupán katonai erő által tartódtathatott-meg a' hűségben és engedelmességben, Augusztusztól a' Császári Tartományok' sorába tétetett, és Pretorok, vagy Legátusok által, egyesült polgári és katonai hatalommal igazgattatott.

Az új Tartomány' határait tették: napnyugotról, a' Cetiuszi (Calenberg) egymásból folyó hegyek, mellyek a' Száva vizétől északnak, Bécs mellett, a' Dunánál végződnek; délről az Emona mellett fekvő tájék, (Lajbach), a' Száva hosszában, és az Albániai hegyek, mellyek, mint az Álpesek' folyó lánczolatja szembe-tünő magossággal, nap-nyugotról napkeletnek nyúlnak; észak és napkelet felé a' Dunától egész a' Száva' torkolatjáig haladtak a' határ-szélek, a' hol Taurinum' városa, (Semlén) és Singidunum (Belgrád) még a' tartományhoz tartoztak.

Már Ptolomeusz Felső és Alsó Pannoniának találja Pannoniát. Bizonyos ideális línea, melly Komáromnál, Szőnytől (Bregetium) délfelé, a' Verbász folyó vize' bészakadásáig a' Szávába képzeltetett határozta-meg Pannónia' felosztását — az említett líneától napnyugotrá fekvő részek felső Pannoniának, (Pannonia superior) a' napkeletre fekvők pedig Alsó Pannoniának, (Pannonia inferior) neveztetettek. A' Száva és Dráva köz't fekvő része Pannoniának, fekvése miatt, *inter-amnia* nevezetet kapott, az az: folyó-közinek hívatatott. Ezt e' felosztást az Arabó, az az: a' Rába folyásának hosszában, hihetőképben; vagy megtartotta, vagy felelevenítette Hadriánusz Császár, ki alatt ez a' két Pannónia 200. esztendőkkal meghódulása után, közel 25. városokat számlált, mellyek a' Pannóniai és Illíriai Legióknak katona kvártélyúl szolgáltanak.

A' negyedik században Galériusz Császár a' Dráva, Duna és Győr között fekvő tájjékot elválasztá Alsó Pannoniától, és ezen új tartományt, a' Diokletianusz egyik leányáról, felesége' nevéről, Valeriának nevezé. ***) Ez hasonlóképpen két részre osztódott: a' Duna partján fekvő *Rippensis*, az az: partinak, hívatatott; a' bellyebbi pedig *mediterranea*,

*) Sueton. in August. C. XXI.

**) Sueton. in Julio. C. XXII.

***) Sext. Aurel. Victor. de Caesarib. c. 40. Ammian, Marcellin. L. XIX. C. XI.

az az: bel-földi, vagy-is közép-földinek. Éppen ezen idő tájban változtattak-meg neveze-
tei Pannónia' többi részeinek is; mivel ezen időtől fogva Felső Pannónia, elsőnek, (prima,) a' mi Alsó Pannóniától felmaradt, másodiknak, (secunda) hívtatták; és mivel a' Száva' két partjainak hosszában, egész a' Dunába szakadásáig e' Tartománynak nagy része kiterjedt, azért nevezték ezt a' részt Pannónia Sáviának. *)

Jobb kézre a' Cétiusz hegyének, Felső és Alsó Pannónia közt, fekvének *Bojorum deserta*, a' Bójok' pusztái, a' Bójoktól, kik minekutánna Italiából kitoltattak volna, itt fészkeltek-meg magokat. Ennyit Pannónia köréről és határ'iról; a' mennyiben azt nagyobb pontossággal esmerhetjük attól az időtől fogva, mikor legelőször, alkalmasint Claudiusz Császár alatt, Római Provinciává lett.

Pannónia tehát föld abroszaink szerint, keleti részét Ausztriának és Stájer országnak, egész Magyar országot, a' mennyiben a' Duna partja' déli részén fekszik, egy részét Carniolának és Horváth országnak, egész Sclavóniát, és egygyik szélét Boszniának a' Száva' hosszában foglalja magában.

Appiánusz Pannóniát erdősnek, Plíniusz makkal bővölködőnek, Solinusz **) lapályosnak, kiesnek és termékenynek nevezik. De Dio Caszsziusz és Strábó, azt írják: hogy Pannóniának sem termékeny vidéke, sem egészséges levegője, hogy abban sem bor, sem olaj nem termene; a' mi azonban idővel, és a' midőn Pannónia a' Rómaiak alá jutott, más-képp' volt. Mert Próbusz Császár' uralkodása alatt, a' Szirmium mellett lévő Almusz hegy katonák által válogatott szőlő-vesszőkkel ültetett-bé. ***) Könnyen látható, miképp' fundálódnak ezen külömb-külobbféle ítéletek abban: hogy a' Tartomány' fekvése nem volt mindenütt egyenlő, azonkívül, az idők' külömb-külobbféle szakaszaiban, melyekben a' környül-állások szerint, más más formát és nemzeteket vett-fel a' Tartomány; a' minek következtében állapotjának természetiképpen javulni kellett, midőn a' lakosok a' Rómaiak' öltalma alatt, a' kimívelt Rómaiakkal, megismerkedvén, a' győzők' nyelvét, erkölcsseit és mesterségeit bévén, előbbi durvaságokat letevék, és azt a' győzők' erkölcsével és kimíveltségével, lépcsőnként felcserélék. —

Pannónia, melly több Császárokat ada Rómának 's mellynek vitéz Legióji több ízben megrendítették a' Római birodalmat, még a' katonai zendülések' háborgásai alatt is a' Római oltalom alatt, a' béke' javaival elég sokáig virágzott; de végtére a' Markomanniai háborúk olta, mellyek főképpen Marcusz Auréliusz Antonínusz Császár' idejében esnek, sokat kezde szenvedni; utóbb még többet a' nemzetségek' vándorlása' kezdetével, a' midőn egygyik nép a' másikat hol ide hol amoda tolt, és a' tolattatott, vagy tovább tolóvá, vagy vissza tolóvá vált. Mivelt állapotban lévén Pannónia a' Római Császárok alatt, természetesen kedves prédája lón a' rabló barbár népeknek; azomban a' Rómaiak annak birtokában maradtak, ha bár, mint p. o. Krisztus Urunk után a' III-ik század' végével kevés időre elvesztették is, és a' Vandáloknak azt által engedni kénytelenítették; de utóljára még is végképpen elestek attól, midőn az Ázsiából szakadt Hunnok' roppant birodalmokat Európá-

*) Pannonia, veterum Monumentis illustr. a Joann. Severin. pag. 7. seq. Schönvisner in Roman. Iter. per Pannoniae Ripam. Partes II. Budae 1780. Mannert Geographie der Griechen und Römer. Thl. III. s. 754. fg.

**) in Polyhist. C. 21.

***) Vopiscus in Probo. C. 18.

ban felállítanak. Ezek a' Hunnok Mogoli nemzet törzsök valának, a' Khinaiak szomszédjai, kik ama híres nagy falat építék ellenök, de még így sem lévén elegendő bátorságban; végtére az egész Hunn birodalmat Ázsiában semmivé tevék, és a' Hunnokat nyugot felé kiköltözködni kényszerítették. Krisztus Urunk' születése után 374-ikben mentenek a' Hunnok a' Don folyó vizén keresztül, 377-ikben pedig Pannónia' meghódításához kezdvén, 420-ikban Átila alatt véghez vitték 's a' Rómaiaktól forma szerint a' később rajtok Galliában, in Campis Catalaunicis diadalmat vett Aetius' kezéből Pannoniát által vették.

A' Fő Folyók: a' *Duna*, *Mura*, *Dráva*, *Száva*, *Kolapisz*, *Drinó*, *Bacuntiusz*, a' kit Pliniusz halkal folyónak nevez (placidiorum), a' *Rába*, *Valdaszusz*, most Valpo, vagy Mannert szerint *Sarvics*.

Pannoniának Duna szigeteiről semmi bizonyost nem tud a' régiség, de esmeretes előtte *Szegesztia* szigete a' Szávában hol Siscia mellett, a' Colapisszal ezt a' szigetet formálja, és *Metubarris* szigetje, melly legalább Pliniusz szerint nem egy az előbbivel.

A' Tavak közzül a' Bőji pusztákkal határos *Peiszo*, vagy Auréliusz Victor után *) *Pelso*, érdemel említést: ezt Gallériusz Császár, a' Dunába akarta lecsapoltatni. Megmutatja Mannert, hogy az a' mostani Balaton.

A' nevezetesebb Hegyek, a' *Céliusz*, *Claudiusz*, mellyről már Pliniusz beszél Varasd Vármegyében, híres hely az Erdődi familiára nézve. — *Okra*, Mannert szerint, a' körtvélyfás-erdő, Görcz és Laibach közt. — *Albiusz* vagy *Albanusz*, kiről már Ptolomeusz és Strabó beszél.

A' Városok közt: Felső Pannoniában, *Vindobona*, *Vendobona*, *Vindomana*, Jornandesnél **) *Vindomina*, Ptolomeusznál, *Juliobona*, nekünk Bécs. Úgy valamint ezen Tájék' több városai, a' Római Legiók' táborozó kvártélyából származott. A' Notitia Imperii után, Praefectum Legionis X. Geminae habuit, nem pedig csupán Germanicae, a' mint Ptolomeusz írja: mert Bécsben oly kövek is találtattak, mellyek a' XIII-ik, XIV-ik, XXX-ik Legiónak számjeleit viselték, Dio Cassiusz szerint pedig csak a' XXX-ik Legio hívatatték Germanica; úgy hogy itt már több Legiók is lehettek. Feltalált kőírásokon municipiumnak is nevezetik. Meglehet, hogy Fáviának is hívták, a' cohorte Fabianâ. Pénzek, kövek, vödrek 's más a' szomszédságban lelt emlékek, valamint egy mértföld jelkő is, ***) mellyet a' Bécsi hostátok' valamely szőlő-hegyében találtak, nagyon hihetővé teszik: hogy ez a' mostani Bécs, alkalmasint a' régi Vindobona vala. ****)

Carnuntum Pliniusz és mások szerint, Ptolomeusz *Καρνουντ*-nak nevezi, Pliniusz még téli Pannoniának is (*Pannonica hiberna*) Lívius *****) kerített városnak (munita urbs) nevezi. Már hajdan a' Rómaiaktól erős tábor-szállásul használtatott. A' történetekben, főképp' Augusztusz és Tibériusz alatt lőn esmeretessé; mert mindegyike, minekutánna Pannoniát meggyőzé, a' Dunát vevé a' Római birodalom' határául. M. Auréliusz, Antonínusz, az Eutrópiusz *****) bizonyítása szerint, három egész esztendőt töltött e' város mellett. Licínusz és Severusz Császárok itt neveztettek ki Imperátorokká, az Imperii

*) de Caes. C. 40. **) de rebus set. C. 50. ***) Ezen írással: Imp. Caes. P. Licinio Cornel. Valeriano Nobilis Caes. Principi Juventutis Via et Pontes Vetusta conlapsa Resti. A. Vind. M. P. II. ****) Schönvisner. Brevis notitia Urbis veteris Vindobonae 1764. rec. 1767. 4. Volum. 1. pag. 128. — *****) L. XLIII. C. I. *****) in Epit. C. 45.

Notitiában pedig ezt olvasni: sub Duce Pannoniae primae et Norici Ripensis, *Legiones XIV. Geminae Milites Liburnariorum Cohortis partis superioris Carnunto*. A' mai Hainburgnak tartják azt most, noha Schönviszner Carnuntum maradványait Sz. Petronella mellett keresi. Mannert is Petronella és Német Óvár (Deutsch-Altenburg) között sejtegeti.

Gerulata Castra, a' mai Oroszvár (Carlsburg) a' mit az Itineráriumban talált mértföldes távolságok is bém bizonyítanak. Itt *Equites sagittarii*, íjjas nyilas lovagok fekvének. Most egy híres Magyar Miniszter' birtoka.

Quadratum vagy *Quadrata Castra*, a' mai Ötevény, (Hochstrasz) A' Notitia Imperii szerint: *Equitum Maurorum*, Maurusz lovagok' szállása, *Arrabona*, most Győr, *Sabaria ad Statuas*, most Sárvár.

Petovio, *Pötvio* és *Petobio*, most *Petau*, mert úgy találjuk írva a' régiéknél, és a' köveken való írásokon, Ammianusz Marcellinus *) *Noricum*' városai közzé, de Ptolomeusz Pannoniába teszi.

Siscia, Strábónál *Syscia*, (Siszek) Zozimus is *praesidiariorum urbis Sisciae* emlékezik. Vellejusz Paterculus **) ki Tibériusz legátusa vala, azt beszéli: hogy ott téli szállást tartott Imperátora, Auréliusz Prudentius pedig egy Siszciai Quirinus nevű Püspökről tesz emlékezetet.

Amona, *Emona*, *Hemona*, Schönleben után: in apparatu Carnioliae, a' mai Laubach, vagy Lajbach Carnioliában, a' mit Antónius' Itineráriuma is bizonyít.

Nauportum, egy hasonló nevű folyótól vette nevét. Plinius és Strábó szerint, a' Tauriszkusok' gyarmatja (*Tauriscorum Colonia*.) Vellejusz Paterculus ***) Tergesztével, (Tergeszte talán a' mai Trieszt) köti össze. Tacitusz ****) municipális városnak írja, és azt mondja: hogy a' Pannonok' és Dalmaták' felzendülésekor elpusztított.

Alsó Pannoniában, melly a' Dunán alól az Arabó folyójától, Mösiának határ széléig terjedett, délfelé pedig a' Carniai havasokra támaszkodék, ezek voltak a' nevezetesebb helyek:

Ad Statuas. Schönviszner szerint nem messze a' mostani Bataszeghez, itt szaguldoztak a' Római Tábornokok, (Vorposten) közel esvén a' *Castra stativa*, álló tábor.

Bregetio, Ptolomeusz Felső Pannoniába gyanítja, Auréliusz Victor, a' Valentiniánusz haláláról szólván, *Bergentió*-nak írja *****) Azt hiszik: hogy ez a' mostani Esztergam. Antóniusz' Itinerárioma, és a' Notit. Imperii szerint találkozott itt praefectus Legionis primae adjutricis cohortis V-tae. Mannert azonban Bregetiót, Szöny mellé, Komáromtól napkeletre helyhezeti.

Avincum, *Amicus*, vagy *Aquincum*, Római Gyarmat, nevezetes Római őrizettel, mivel Sidon. Apollinárisz *****) így nevezi: *Martia*, a' Notit. Imperii után, Legionis II-dae adjutricis kvártély szállása. Schönviszner *****) és Mannert oda teszi, a' hol most Ó-Buda fekszik; *Decuriones quoque suos habuit*.

Crumerum, a' mostani falucska Neu-Urf táján, azt mondja a' Notitia Imperii: quod *Equites promotos sub Duce Valeriae Ripensis habuerit*.

Vetussalina, Ptolomeusz után *Salinum*, város, az Imperii Notitiában előfordúlnak: *Equites Dalmatae Vetussalinae*, a' mostani Adony, hol sok régiségek kiásattak, lapi-

*) L. XIV. C. 57. **) L. II. C. 115. ***) L. II. C. 120. ****) Annal. L. I. C. 20. *****) In Epit. C. 45. *****) In Pa-negyr. Jul. Val. Maioriano dicto. u. 107. wo aber die Elmenhorstische Ausgabe unrichtig Achintus hat. *****) I. C. Vol. 1. p. 85. sqq.

des, inscriptiones, larium simulacra, lapides milliarum. Schönviszner *) tehát azt gondolja: hogy az Itineráriumban említett Római Ország-út erre vitt.

Lussunium, Lussonium. Schönviszner **) után három mértföldnyire Földvártól, hol valaha a' Sz. Helena Apátsága állott.

Altinum Castrum, hol a' Notit. Imperii szerint: *cuneus equitum Fortensium* vala. Az Itinerarium szerint, *in medio Lugione* feküdt, a' mit Schönviszner hosszasan magyaráz.

Teutiburgium, Ptolemeusz után, *Tithoburgum* Peutinger' Táblája után, Erdőd mellett. Ha a' szó' eredetire nézünk, úgy tetszik: hogy vagy a' régi Németektől (Teutonen) épült, vagy legalább általok lakattatott. Az Imperii Notitiában ezt olvassuk róla: *Cuneus Equitum Dalmatarum Teutiborgio*.

Cornacum. A' Duna' egyik kanyarodása mellett. Schönviszner szerint, az Itinerarium útasítása szerint, a' mostani Opatovác, itt egy *Cuneus Equitum scutariorum* feküdt.

Cusum, Ptolomeusznál erről egy szó sem találtatik, talán a' Quádusok' országában való Cususz nevű folyótól kapta nevét, mert Tacitusz ***) ezt írja: A' Quádok' királlyá Vanniusz, és seregei közzül némelyek, minekutánna országjokból ellenséges módon ki nyomattattak, a' nékiek Tibériusz Claudiusztól megígért Római párt alá adák magokat, és általa Pannoniában egy darab földet kaptak; innen nem gyaníthatatlan: hogy ezen várost a' Quádok építették. Fekvése, a' mostani Karlovicz mellett lehetett.

Acimincum, Acumincum, a' Duna partjánál, a' hol annak egy észre-vehető görbülése van. A' Ptolomeusz által feladott Pólus magassága után, kiváltképpen a' Péter-váriéval látszik egyezni, 's így a' mostani Pétervára (Peterwardein) helyére lehet gondolni. Mannert szerint Szalankemenére. Itt Equites sagittarii, ijjas lovagok feküdtek. Ammiánusz Marcellinus szerint Constantiusz Császár magos töltést és föld sánczot rakatott itten, mellyről óralt katonáihoz. Ezt e' valamivel homályosabb helyét Ammiánusznak bővebben magyaráztatja Schönviszner. ****)

Rittum Ptolomeusz, *Ritti* az Itinerarium, *Ricti*, a' Notit. Imper. után. Ptolomeusz' leírása szerint, a' mostani *Szalankemenre* mutat leginkább, híres azon szerencsés ütközetről, mellyet itt Lajos a' Bádeni Márkgróf 1691-ben a' Törökökön vett. Mannert Belekis mellé teszi, az Imper. Notit. szerint: *Equites Dalmatas* habuit.

Taurunum, Plinius oda teszi, a' hol a' Duna a' Szávéval egyesül: innen azt gondolja Celláriusz, hogy fekvése elnem hibázható. De minekutánna még bizonytalan, a' befolyás mellyik torkolatjánál legyen keresendő; némelyek Belgrád helyére, a' Száva befolyásának a' Dunába jobb kézről, mások bal kézről, a' hol Zemlén formál szegletet, helyhezteszik. Schönviszner *****) őket megegyezteteti, feltéven, hogy *Taurunum* Zemlén' tájékán feküdt, a' hajó sereg' és a' matrószok' tábor szállását pedig, mellyet Antonínusz *Taurunum* és *Singidunum* köz't helyhezteszt, Belgrád mellett keresendőnek állítván. Ezt a' közép magyarázatot Mannert is követi.

Sirmium. Erről Zozimus azt írja: hogy ezt, mind a' két oldalról a' Bacuntiusz folyója mossa, melly az Iszterbe ömlik. Herodiánusz *****) ezen vidék legnagyobb városának

*) I. C. Vol. I. p. 80. **) I. C. p. 79. ***) Annal. LXII. C. 29. — ad classem, in Danubio opperientem, perfugit. Secuti mox clientes, et acceptis agris, in Pannonia locati sunt. *****) I. C. p. 47. sq. *****) I. C. p. 20. — 29. *****) L. VII. C. 2.

nevezi, mellyben Maximinusz Császár téli szállást tartott, 's Eutropiusz *) és Vopiscusz **) után, Probusz Császár, bizonyos mocsárnak fáradságos kiszáraztatásában bele unt katonáitól, ***) megölettetett. Közel feküdt Mitrovitzhoz.

Budalia, Bubalia Szerem Vármegyében. Deciusz Császár' hazája.

Cibalä, Ptolomeusz után Cibalisz, Hiulca nevű mocsár mellett egy dombon, Valentiánusz és Válenusz Császárok' születése helye, a' Constantinus és Licínusz köz't történt ütközetről nevezetes.

Mursa, Orosziusznál Myrsa, Ptolomeusz az Alsó Pannoniai városokhoz számlálja. Stephanus Bizantínus után Hadriánusz építette. Nevezetes Ingenius Vetrano; és Magnentiusz tirannusokról, kik közzül az első, ezen város mellett megölettetett, és ha ő lett volna a' győző, vagy a' Császárságra mehetett volna, bizonyosan nem neveztetett volna éltében tirannusnak. Aurelius Victor Illíriába teszi, t. i. kiterjedett értelemben vevén Illíriát, az az: mind Noricumot, mind Pannoniát az Illíriai tartományokhoz számlálván. Alkalmassint a' mostani Eszék leszsz. A' Peutingeri föld-abroszon Mursa major-nak neveztetik, tíz ezer lépésnyire ettől van nyugot felé, a'

Mursa minor, vagy Mursella, Zozimus Constantiusában Murszáról job b tudósításokat adott, mint mások.

Antiana Castra. Bizonyos feltalált emlék után, talán valamely Antiánusz Alsó Pannoniában Proprätorságot viselő nevétől, vette elnevezését, — a' bús emlékezetű Mohács' tájjékán feküdt.

*Sopianä, Pécs városa' szomszédságában, hol Ammianusz Marcellinus ****) után, Maximinusz Császár született.*

Stridon, Szent Hieronímusz' hazája, mellyet maga régi határ-városnak nevez Dalmátia 's Pannónia köz't. Celláriusz Alsó Pannoniához számlálja, a' Száván innen — többen össze vegyítik Ptolomeusz' Szidroná-jával, mellyet ő Liburniába teszsz.

A' ki többet, bár kevés'bé emlékezetre érdemest akar tudni Pannonia' várossairól, járuljon Antóniusz Itineráriumjához, Peutinger föld-abroszához, és forgassa az úgy nevezett, és többször említett Imperii Notitiát.

Dulházy Mihály.

*) L. IX. C. 11. **) in Probomp . C. 21. ***) Wahrscheinlich war es Palus Hiulca, den Zozimus über Sirmium setat.

****) L. XXVIII. C. 2.

15.

A L P Í N,

Sulcze Rózsája III-dik Énekének kezdete.

Mint az arany Narancs, csak lassan dagadoz
 Kertészkedő kézen léves ére'tségre,
 Nem egy két bimbócska fájáról hulladoz,
 Illatozó almát míg kitoll az égre,
 Éltünk' koszorúja úgy zseng, úgy fakadoz
 Mennyi kezdő remény tün-fel, 's nem száll végre!?
 Szerencséről hallom szollani a' bölcsét,
 Öszre ha megójt, bár, mi kevés gyümölcset.

Azért helyes csupán egy vágytól függeni,
 Csak e' közé szőni érzetink' szálait
 'S bár bomlott ösvényen kelljen tévelygeni,
 Elhagyni minden más út' fény-fonalait.
 Vándorként kell annak, Vadont, Mély't zengeni
 Ki ál't szökve nem egygy árnyék homályaival
 Vig-pihegve siet, ép lábbal végtére,
 Kedves övéihez megtérni est'ére.

Mert a' mit a' láng-szív jól tisztán felfogva
 Béültete 's minteggy beszívott magába,
 Azt ömlések között, azt szintúgy zokogva,
 Éj', zivatar, ' hullám, ' víz', vas', tűz' zajjába
 Vész'-keresztül űzi. Az ég mosolyogva
 Csélcsap vágyainkat megjátszván, hijába
 Vív az osztatlan szív ellen; a' mi nem gőz,
 Borostyánt érdemel, 's végtére mindég győz.

Bár meghazudtollja sorsom leczkéimet,
 Mert forró küzdésem gyümölcstelen vala,
 Nem bánta-meg lelkem hiú lépés'imet
 Holott útjok, rózsá-reményeket csala.

Ha szúrta is tövis mindég tenyer'imet,
 Kedveskede Dallal a' Költés' angyala,
 'S minél nyújta több bút, az Imádott, nekém,
 Annál szebben hangzott keserves Énekem.

Így járt az énekes Alpín, őt' mióta
 Álnokúl elhagyá csalfa szerencséje,
 Múzsájától jobban fényült - fel azóta,
 Bú, 's vágy köz'tt lefolyó nappala, meg éje
 Világ' elejétől hány Költő, hány Nóta
 Zeng arany időket?! szép a' bús szív' kéje!
 Önn' Paradicsomát a' ki megelhelhette,
 Azt nem énekeli; mert el nem vesztette.

GR. D. J.

HESZPERHEZ.

Szunnyadozó mennyből, deli ró'salehelletű Heszper!
 Hozzám jöni sietsz e' liget' alkonyiba.
 Ah, ki mosolyg melletted?! az én gyönyörédes Enyelgőm,
 Kit mellyemtől, mint Phoszphorusz elragadál.
 Szökve legottan ölembe epedő lyánkám', elakasztá
 Harmatos eggy repülő csókja sebess szavamat.
 Hagyj egyedül minket, jó Heszper, lenni homályban,
 'S bíborlángjaidal szent örömünk' ne zavard.

PONORI THEWREWK JÓZSEF.

A' CSAPODÁR.

A' pajkos vándor ne hogy önként össze tapossa,
 Támaszt, mindég a' gyenge folyóka, keres.
 Trézsi tehát minthogy még gyengébb mint a folyóka,
 Sorban a környéklő fakhoz akasztja magát.

GR. D. J.

AZ ERŐS EREJE.

Leszszing után.

Európa Jupiternek,
Mind Istennek, mind embernek,
Mindég állott ellene.

'S a' nagy Zeüsz, hév lángjában,
Mindennémű formájában,
Kegyetlent talált benne ;

De hogy szarvas hó marhává,
Erős szügyes szép bikává,
Magát ált' változtatta —

Európa' Királysága,
Európa' durcsássága,
Néki magát megadta.

GR. D. J.

GYÖNGESÉG.

Öszve bolygok völgyet, berket,
Hogy kerüljem kínomat,
De bájképe vadként kerget,
És irigyli nyugtomat ;
Még a' sírba is követne
'S ott is lángomon nevetne.

A' hol nyugszom, a' hol járok,
Szavát hallom zengeni,
Fel-lelnek a' szem-súgórok,
Lángjokat kell érzeni.
'S a' mint vágyom őt kerülni,
Csel-törébe kell merülni.

Szívem, elmém játszi csónak,
 Dúlják a' vész' habjai,
 Nincs part a' hű távozónak
 Szét - törnek kormányai,
 Bú, öröm, mosolygva hánynak,
 Szellő-kényin egy leánynak.

Távolába', bájkörébe',
 Én hasonlón reszketek,
 Haragjába' szűz kegyibe',
 Forgatnak száz érzetek,
 Ha vig, vig vagyok, és sírok,
 Ha sír, szívemmel nem bírok.

KOVACSÓCZY MIHÁLY.

EGGY MAGYAR ENEKESNÉ' KÉPSZOBRA ALÁ.

(Egy berekben.)

Kypris' alakjában Cataláni mosolygja - körül e'
 Szent berek' alkonyait. Térj ide, hív Idegen!
 'S nézzd arczán kecsseit, 's eleven gyönyörörajkait. Édes
 Hangját íme lehet látni, de hallani nem!

PONORI THEWREWK JÓZSEF.

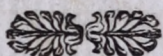
K O S Z O R Ú.

Zöld koszorúm fürtös fejedet, Ninon, általölelte,
 'S ró'sákat lenget illatozó hajadon.
 Nem sok idő reptén elhervad fűzetem ottan;
 Oh de magad, koszorúm szép koszorúja, virulsz.

PONORI THEWREWK JÓZSEF.

FELSŐ MAGYAR ORSZÁGI
M I N E R V A.

Harmadik Füzet.

Mártzius 1825.

16.

GÚTHI ORSZÁGH MIHÁLY'

MAGYAR-ORSZÁGI NÁDOR' KÉPE.

Feledés' örök homálya mereng sok pompátlan sírhalmokon, mellyek alatt nagy lelkű hősokeket, 's nemes honfiakat takarnak a' gyászgöröngyök. Érdemdíjban néma tájak jutnak ölykor a' Nagynak; 's a' pórítélet az érdemet, a' fényes ravatalokról szokta mérséklenni. De nagy a' Nemes behorpadott gyászhalma alatt is; 's a' virtus, mint a' gyémánt durva agyag mellett, dicsőbb fényt villant onnan; hol a' külszínű hatalom nem ohajtja azt önnön sugáriból szemfényvesztve alkotni. Égbeötlő kecsét ad ez a' bíborfénynek; páros dísszel 's égi gyönyörrel lobog-ki a' darócz alól, mint a' nap a' sötét felhők' öléből.

Dicső tettei, 's Királyaink' kegyei által virágzék ugyan már az előtt is a' Gúthy nemzetség, de hogy a' dicsőség' 's dísznek legfőbb pontyán feltűnhete: Mihály cselekvé. Ez tévé tulajdonává e' fő ágnak az Ország nevezetet is, melly azelőtt Gúthy névről vala ösméretes.

Még nevendék, negyven játszótársat szedett-öszve Mihály; 's azokat katonai rendbe alkotván, maga ki a' többinél valamivel nagyobb testalkatú volt, a' hadijelt előlviselve, játék közben, ifjú hőseit a' Mosoni megye' szélén fekvő atyai birtokán túl, épen az ország' határára vezérlé. A' honkormány' felvételére, 's Er'sebet és Mária Királynéjinkon Horváth János által okoztatott méltatlanságok' megbosszulására sietett e' tájban 'Sigmund Brandeburgi vezér hadiseregével Magyar-országba, 's a' Gúthyak' szerencséjökre, útjában e' gyermektábor szemeibe ötle. E' jámbor Mársz megállapítá valamenynyire 'Sig-F. M. Or. Minerva 1. Negyed 1825.

mondot; 's a' csataarczban, és hadszínbén feltűnő játék, gyönyörbe bájolta. Csudálta főkép' e' gyöngékben mind a' bátor hőstekintetet, úgy mindnyájokban, de kivált a' hadijelt viselő Mihályban a' gyors elevenséget. A' gyöngé korban feltűnő valamelly külső nagyság, 's felemelkedett lélek szülték kivált a' csudáltatást. És valóban 'Sigmondnak azon kérdésére: hogy kik lennének? Mihály a' felelet' terhét reá mint Vezérre tartozónak lenni hívén, mindnyájok' nevében nemes tűzzel állítá: „az ország' katonáji vagyunk, 's Királyunk 'Sigmond.“ Mihálynak bátorsága, 'Sigmondot azon új kérdésre gerjeszté: hogy ha ő maga lenne 'Sigmond akarnák e' Királyoknak? Semmit nem tűnődve állítá Mihály: „hogy mind maga mind övéji örömmel hódolnának neki.“ E' felelet kedves reményt nyujta 'Sigmondnak, midőn csak ebből is, — jóllehet II-ik Károly' megölettetésével a' hon' Naggyai külömböző gondolatokban haboztak — előjeleit látta örömgyanújának, mellyek őtet a' magyar trónushoz juthatással, könnyebb módok által, mint maga vélte, kecsegtették. De pontos felelete, 's gyors tűzű lelke Mihálynak olly következtetést szülő álmélatra ragadták a' Királyt; hogy idővel Mihályt udvari hívei közé számlálá; 's minthogy magát egykor ország' katonájának vallá, őt Ország nevezettel parancsolta illetetni.

E' nevezet átment a' maradéokra is, örömmel fogadtatva attól, tudván: hogy Mihály egyengeté-ki előtte, a' fő méltóságokra vezető ösvényt. 'Sigmond alatt nyert kivált magas dísz az Ország-nemzetség; 's a' mint Bonfiniusz állítja: ennek uralkodása alatt avattatott sok fő méltóságokba e' dicső ág. Mihály volt első ki 'Sigmond' hajlandóságát megnyeré; ő volt azon időben mindennek felett; kivel legmagasabb kegyeit tapasztaltatá. Mihályt a' legfőbb hivatalokra emelni, tökéllete volt a' Királynak, de még ezt az ifjú kor gátlá. Azomban csak hamar Királyi-pohárnok-mesteri dísszel ékesítetvén, 'Sigmondnak Olasz országúti útjában kísérője lett. Még magasabbra ohajtá emelni a' Király őtet, de e' dicső Uralkodónak 1437-ik évben történt halála, nemes szándékát félbe szakasztá.

Mind e' mellett sem hagyta-el Mihályt a' remény. Tudta: hogy a' virtus' valóját minden helyen megtartja; 's nincs olly meredek 's járhatatlan ösvény, hova ennek vezérkarjain eljutni nem lehetne. Érdembecsben is állott ő: Albert; I-ső Ulászló; V-ik László; és Corvin-Mátyás Királyaink előtt, polgári és hadi érdemei miatt. Ulászló Fő-ajtónálló-mesteri fényre emelte. A' számos Nemesek és Honnagyságok kíséretében, Belgrádra és Temesvárra ment, 's onnan Budára visszatért Királyt híven követte. V-ik László' uralkodása alatt Ország-bírói; nem sokára Corvin-Mátyásnak a' fogságból királyi székre lett dicső fellépése' első évében, 1458-ban a' hon' Náadori méltóságával tiszteltetett-meg. Hadi és polgári kormányra termett lelke, kivált hogy amaz elsőbben szabadabban hinthesse-el sugárait, Bessenyei Mihály Alnáadori méltósággal segédtársul rendeltetett mellé.

Már 1440-ik évtől fogva, Fridrik Császár' kezei között tartatott a' korona. Ez just tartott ezáltal az országhoz; 's nem volt remény a' trónusnak e' szent tulajdonához. Ország választaték kieszközleni a' honnak e' kincsét. Végre csakugyan kivitte: hogy 1463-ikban 23. évek' lefolytta után, 60. ezer aranyon, a' korona visszaszerezteték a' honnak, mellyel 1464-ikben, Mátyás a' Nemzet' örömtapsai között, a' Náador' befolyásával megkoronáztatott.

Ország Mihálynak harczható fegyverét, 's hős lelkét, az Erdélyi, és Moldvai zendülések fedék-fel először is. Nyolcz ezer lovas, és négy ezer gyalog seregekkel követte ő a Királyt. Erdély, Szentgyörgyi János Vajda által, (ki egyszer'smind a' partosok által Királynak választatott) jelenté hódolását. Moldvában daczosabb ellenségre talált Mátyás. István Vajda, a' tartományt bekertelő erdőségben, 's meredek havasokban bízva, önnön kárával ellentállani törekedett. De az elállott hegytorkolatokon tűz és fegyver által utat nyitva, Romanum-forumig (Róma-vásár) haladván Mátyás' seregei, ezt hamuba döntik; 's magokat Bánya-várossában öszvehúzzák. Az éj' kezdetével a' sövénnel körített városra tüzet vetve rohan az Ellenfél. Gondos készületben találá a' miéinket, kik egy marczonea ütközet után, melly kegyetlen vérontásról nevezetes, az éj' sötétében az Oláhokat visszaverik, futásra kényszerítik; 's közülök hét ezeret levagdálnak. A' Magyarok ezer kétszázan húnytak-el a' csatahelyen; 's maga a' Király a' viadal' közepette nyíl által veszedelmesen megsebesítettett, 's ekként Moldva meghódítottatott 1467-dik évben. Ezen alkalommal Mihály Nádor — a' mint többen írják, hős-lelkének sok jeleit adá, a' ki tudniillik néhány Honnaggyaival az Oláhok' rohanásai ellen kemény erővel viaskodék; 's vitéz karjainak menyköcsapásai vérpatakokat árasztának.

István Moldvai Vajdán vett diadal után, a' Cseh-vihar kezdődött. Ezeknek Lipppa Henrik' vezérsége alatt történtt gyakori berontásaik miatt, Ország Mihálynak a' hon' határán sok bajlódásai voltak. Mátyás, a' nyugtalanokat megzabolázni akarva, 1468-ikban Podiebrád Cseh- király ellen, kemény hadierővel útnak indúlt. Jeles példait adá vitézségének itt Mihály Nádor; kinek Bonfínusz rövid foglalatban akarván lerajzolni hőslelkét, ötödik második Nesztornak nevezte. Illy, 's hasonló, Vezérek alatt, nőttön nőtt Mátyás' szerencséje! Elveszté ugyan is Podiebrád Trebycziumot, Brúnát, Spilbergát, Olmuczot, 's Morvának főbb városait 's erősségeit; 's diadaldiszben fogollyá lön Viktorínusz, Podiebrádnak fia.

Alig tért-vissza hadierőnk Cseh-országból, 's ismét új gondot adott Nádorunknak a' Török-csel. A' Cseh-had alatt jó alkalmat nyervén ez, húsz-ezer emberrel a' Száva' partjára szállott, és Szabács nevű erősséget felépítvén, varörökkel megerősíté. Kinézése álnok, 's azért gyűlöletes volt. Innen akarta Syrmiumot, Ausztriát, sőt a' Magyar földet is önkényes berontásaival háborgatni, 's öldöklésekkel és gyújtogatásokkal pusztítani. Mihályt, a' Kalocsai Érsek Gábor inté-meg a' vész felől. A' Nádor neki feküdt minden gondjaival, hogy az erősséget felforgassa. De legszebb igyekezetét is elrontá a' barbarusoknak szemes vigyázatok, 's éjjeli és nappali serény munkálkodások. A' Török vadkénynek leginkább kitétetett Syrmiumnak védelméül tehát, Szabácsnak általirányában, a' túlsó parton Mihály új erősséget emel, azt derék hadierővel megtölti; 's a' Barbarusok' célzásainak sikeres gátot vet.

Ez alatt a' hon' kebelében, a' pártütés' lángja lobbot vete. A' honnak sok Naggyai, kiknek Vitéz János Esztergomi Érsek, és János Pécsi Püspök voltak fejeik, Mátyásnak tett hódolásokról lemondván, helyette II-ik Kázmér Lengyel Királynak hasonló nevű fiját, akarták a' királyi székre emelni. A' párhívek elannyira sokasultak, hogy az országban Mátyásnak csak 9 megye hódolt 's adózott. Most tűnt-ki Ország Mihály' nagy lelke; kit semmi kérelem 's kecsegtetések meg nem tántoríthatának. Hogy

érdemeit örökösi: a' Pártosoknak lecsillapítása, 's a' közcsend visszatérítése hibáztak még abból. Új példáját adá mind változhatlan hívségének, mind rátermettségének akkor: midőn némelly előkelő Nagyokkal, Esztergomban Vitéz Jánosnál megjelenén, láng ígéji által az Érsek' szívét Királyának vissza adá; 's azt ennek kegyeibe visszaszerzé. Így állítá-helyre a' hon' békét; 's hívsége, a' Lengyelek' nyugtalan szívében mély benyomást hagyott maga után.

Új vihar fenyegeté ismét a' Magyarokat. Az Alemannok', Csehek', Lengyelek', és Törökök' hadilépéseik okozák ezt. Aczélmejjel nem külömben, mint szerencsével vitt ezek ellen Mátyás, Mihály Nádor' örleke, 's segédkarjai által; midőn ez, a' csatasíkról a' hon' kebelébe visszahívattatott a' Király' személyében felügyelni a' Haza' belső dolgaira. De hanyatló korának, valódi érdemeinek, dicsően viseltt dolgainak, a' halál 1479-ik évben véget vetett. Méltó szüntelen emlékre; méltó arra: hogy Bonfiniusszal ötöt a' késő kor is, okos, és nem a' balesetek, hanem a' megértt tapasztalás által lett bölcs; a' hon és Királyaihoz őszinte hív; 's a' hadi dolgokban tapasztaltt tudós férjfiúnak vallja és hidje.

Egy fiat hagyott maga után, Lászlót, ki a' mint Tímon állítja: 1476-ik évben a' Magyar-honba diszes pompával belépő Beatrix Királyné kísérőjinek Vezére volt; 's ki azután Fő-lovászmesteri tiszteltetést nyert.

Nyugodjanak széthullott csontyaid Ország, talán már rég' felugaroltt sírhalmok alatt is!! Országokat megérő egykori léted, nem haggya késő unokáidat megpirúlni.

Debreczeni Bárány Ágoston.

17.

Egy két Dátum I-ső Mátyás nagy Fejedelmünk' Meczénásságáról.

Honnunk' dicső fejedelme Corvinusz Mátyás a' királyi széken, nem csak mint fejedelem 's hadi vezér nagy bölcsességet és bajnoki szívet mutatott, de mint a' tudományok' nagy pártfogója is megkülömböztette magát. Nagy barátja volt a' tudósoknak, 's jeles jutalmak által igyekezett azok' hajlandóságát a' maga számára megnyerni. Ennek gyümölcse a' Magyar földön csak hamar egy tellyesen új élet, 's szokatlan munkásság leve. A' tudományok' elősegítésére vezető enthusiaszmusz az ország minden elsőbjeivel közösült; 's így történt, hogy két esztendőnél hamarább Magyar és Erdély országban két tudós társaság álla elé, mellynek tagjai nemes vetekedéstől tüzeltetve, főképpen a' szép-mestersé-

gek' körében különös elő-meneteleket tettek. Mátyás' hogy e' fellángolt tüzet elaludni ne hagyja, a' Budai várban egy felséges könyv-tárt állított-fel, melly mindennek, de főképpen a' szintügy általa felállított Budai Universitásnál fénylő tanítóknak 's tanulóknak szüntelen nyitva állott. Ezen könyv-tár' fenn-tartása királyunknak esztendőnként 33000 aranyában került, 's mint Fabricziusz és Lomajerusz jelentik 55,000 darabot foglalt magában. De ezen könyv-tár' fénye, melly az akkori időben, igen ritka és rendkívül való lőn, nem sokára eltűnt. Hanyatlását több okok eszközölték. Léttét először is felállítója' halála rázkódtatá-meg. Második Ulászló, Mátyás' követője a' trónuson, nem sokat gondolt a' tudományokkal 's azoknak művelőivel. A' felséges könyv-tár' bővítése 's csinosítása nem vala hát gondoskodásai' tárgya; de mint egy őrző angyal, gyakran segített pénzbeli szükségén. — Tudva van ugyan is, hogy ezen egyébiránt jó lelkű, 's igasságos fejedelem gyakran olly igen megszorúla pénz' dolgában, hogy az országnak 's személyének jeles szolgálatokat tett tudósokat a' pénzzel meg nem hálálhatván, kéntelen vala nekik jutalom gyanánt, könyvekkel kedveskedni, mellyeknek akkor nagy becsők volt. Így bánt az udvaránál meghittelezett külső országi követekkel is. Így vesztegetődtek-el a' könyv-tár' legjelesebb kincsei. A' könyv-tár' őrző, a' király' példáját követvén, ha fizetnie, vagy barátjának kedveskedni kelle, könyvvel állá elő. E' módon vesztek-el sok jelességek, mellyeket Mátyás király nagy munkával, 's költséggel szerzett. Még bé nem hártásodott ezen seb, mikor a' Törökök' durva keze egy másodikat ejtett a' könyv-táron, Budának a' pogányok által történt elfoglaltatásakor. A' munkák' nagyobb része a' lángok' prédájává lőn, 's olly nagy vala a' pusztítás; hogy a' hajdani Corvinuszi könyv-tárnak már csak árnyéka is alig maradt. Mikor 1686. ('s így 196. esztendővel Mátyás halála után) Budát vissza-foglaltuk, csak 300. darab találtatott, melly szerteszét egymásra halmozva, egy pincze' allyán feküdt. —

Melczer Jakab.

18.

Zágráb Várossának törvényes rendszabásai.

A' Magyarok' vitéz királya IV-ik Béla, (kinek olly sok a' Tatárok' kegyetlenségeitől országain ejtett sebeket kelle begyógyítania,) mindég nagy jósággal bánt, valamint közönségesen minden jobbágyaival, úgy különösen, a' hozzá mindég hív Zágráb várossának lakossáival is; mellyet az 1266-ik esztendei November 20-ikán költ Decretuma által a' királyi városok' sorába emelt.

Örvendettek a' Zágrábiak ezen megkülömböztetésnek, 's nyert szabadságaik' meglar-
tása végett, olly rendelkezéseket igyekeztek szabni, mellyek társaságoknak több erőt és ál-
hatatosságot adhassanak. A' köz megegyezés' szellemétől lelkesítve, bemutatók törvé-
nyeiket Béla királynak, 's kérték és megnyerték azoknak megerősítését.

Emlékezetre méltók e' törvények. Tartalmok szerint, minden földes úr, Magyar,
Horváth, és Tóth országokban, 's Dalmáciában, tartozott, ha jószágai' határában, egy
Zágrábi polgár kiraboltatott, vagy megölettetett, a' vétkest személyesen elékeríteni. Ha
ezt nem tehette, vagy tenni nem akarta, kötelessége volt a' kiraboltatottat jószágából ki-
elégíteni, vagy, ha a' megtámadtatott a' gyilkos' keze alatt elesett, a' gyilkosság' bírsá-
gát megfizetni.

Ha egy polgár a' másikat megbántotta, köteles vala a' megbántó, ha téte, bémizo-
nyosodott, a' megbántatottnak kielégítésére tíz penz át *) a' felsőbbségnek pedig bünteté-
sül száz ezüst fillért fizetni. Ha egyik a' másikat pofon vágta, vagy hajon kapta, a' meg-
bántó, ugyan azt a' megsértést vala kénytelen büntetés gyanánt elviselni. Ha az efféle bán-
tások a' bíró 's a' tanácsbeliek' jelenlétében történt, a' megbántónak a' büntetés díjját du-
plán kelle letenni. Ha pedig magán a' bírón, vagy a' tanácsbeliek' egyikén paczkázott így
valaki az ítélő-házban, akkor húsz márk ezüstöt fizetett a' vakmerő. Ha a' kárhoztatott
e' summát nem vala képes letenni irgalmasság nélkül elvesztette jobb kezét.

Ha valamely polgár *háromszori* büntetésen esett által, 's nem adta a' jobbúlás' jelét,
először is az egész közönség előtt, nyilván becstelennek hirdettetett-ki, azután a' város'
határán túl űzetett — ezen felül birtokát is elvesztette, melly eladódott, 's ára a' közön-
ség' kincstárjába folyt.

Ha valamely polgár haragjában egy más polgárra, valamely élő szerszámmal; p. o.
karddal, késsel láncsával és nyíllal rá támadott, büntetésül a' város' kaszsjájába két, a'
megsebesítettjébe pedig tíz ezüst márkot kelle fizetni. Ezenkívül még tartozott az általa ej-
tett sebek' gyógyítására használt orvost és orvosságokat is fizetni.

Ha egy szántszándékos gyilkos' szabadulását a' futásban kereste, jószágát veszté-el,
mellynek két harmada a' meggyilkolt atyafiainak, egy harmada pedig a' városnak jutott.

A' szántszándéktalan gyilkosság' díjja száz-húsz penz a volt. Ebből száz a' megölt at-
tyafiainak, húsz a' város' kaszsjájának jutott.

A' polgárság maga választá bírót, kit a' király megszoka erősíteni méltóságában. A'
választásra képtelenek valának mind azok, kiket vétek vagy büntetés bélyegezett. Ha
köztudomású volt, hogy valaki egy más polgár' becsületét megsértette, vagy mint hamis
vádaskodó és tanú lépett-fel valahol, az illy' ember soha se' véteték-fel a' birói hivatal' can-
didátussai közzé.

Melczer Jakab.

*) Penz a arany pénz volt, 's 40 ezüst fillért foglala magában, — a' mi pénzünk szerént, körül-belől 20 ezüst krajczárt tenne.

19.

Mire szántam a' Fiamat?

Egy bohózat.

Szép dolog uraságra születni! Bár mint hányakodjon az öntagadást parancsoló Stoa, gúnyologjon a' szűkölést javallgató Cynismus, ritka lesz márma, mint hajdan is ritka vólt az olly anticyrás beteg, ki tenyeréből igyon, midőn pohárból ihatik, sőt szívesebben ne lássa asztalán az arany vagy ezüst kelyhet, kupát, billikomot, mint a' csekély árú üveg poharat, bár az ital egyaránt óltja is mindnyájából szomjait. Szép dolog uraságra születni! A' kigondolt vagy csak álmodott kéjt, bohóságot is egybe valósnodni látni, hintón vágatni-el a' gyalog czipelkedő mellett, árnyékból mosolyogni az égető napon izzadót, ha egyebünk nincs is pénzünk után tiszteltetni, morzsáink hullatásiért folyó és álló, kötött és kötetlen irásokban magasztaltatni, a' szegény folyamodó előtt büszkén merengni, ügyes dolgainkban elhitetni a' Világgal, hogy igazunk van, valamint azt is, hogy más agyagból készítette mejjünket Titán. Ah valóban szép dolog uraságra születni! ha már apáink' izzadási kivívták nekünk irígyelhető jussunkat semmit sem dolgozhatni, 's még is többet emészthetni a' dolgozónál, 's míg más jámbor ló, fut, fárad, a' pattanós pamlagon heverészve mondhatni: *Deus nobis haec otia fecit; dulce est desipere in loco.* Ha hát Úrnak születhettem volna, bár ki legyen szegény legény!

De a' szegénység sajátom nekem, 's tán leg jobb barátom e' világon, mert holtomig nehezen hágy-el; azt sem igen reménylhetem, hogy Fijamnak ki fogom vivhatni a' feljebb dicsért irígyelhető just. Mit neveljek hát belőle? — Mester-embert Uraim! egyenesen mester-embert és nem mást! azt is meg mondom millyet, de elébb azt súgom-meg: miért?

Akármellyik világi helyzetre vessem szememet, nem talál szívem nyugvó pontra benne.

A' Tudósnak belső értéke rendszerént nincs egyarányban-a' külsővel, a' melly sokat tud, szint olly sokat éhezik, 's minden tudományával rongyos kabátját nem tudja beföldadni. A' fej rakott; a' kamara üres, a' ki akarna nem adhat, a' ki adhatna nem akar, 's a' jámbor tudós igazán ollyan a' világban, mint egy szép mívű erszény a' szegény legénynél; használható, de ritkán használ. Ollyan mint az *obsoletum verbum* a' beszéd' részeiben.

Fiam Tisztviselő ne légyen, ne hogy elvétvén az arányt, fényleni vágyjon használás helyett, 's hivatalja tekintetét ön' személyéhez varrja.

Az Orvos szép pályát választott, de a' játszi kényű szerencsével tesz egy ember-számot, 's a' világban sokat rovatnak egymás rovására. Azt hallom: Loos Dániel Berlinben emlékpénzeket készített a' végre, hogy a' meggyógyúltak azokkal jóltévő orvosaiknak hálát mutathassanak. Szép gondolat! 's mi lehet szív-emelőbb annál, ha egy öreg orvos, sírja szélén efféle emlék pénzekből fűzött hosszú fűzerekkel bizonyíthatja-be az emberiség'

javára használt életét? De jó Loos Dániel Uram! miért nem készített ollyas emlék-pénzeket is — valami fekete maszszából, halál-fejjel 's *memento mori* betűkkel rajtok — mellyekkel Orvos-uraknak a' kezek alatt megdicsőültek? El-hagyottjaik kedveskedhettek volna? Így sülné ki mind *proficit* mind *deficit*! Nem! fiam Orvos ne légyen, ki szegény gyakran bűntelen szenved, 's bűnösen ragyog, 's ha keblében nagy a' jutalom, rendszerént nem felesleges a' zsebében, ha pedig ez rakott, nem ritkán üres amaz.

Patikásnak adjam? Ez csak keze az Orvosnak. De mit ártana ez? Kéz, láb, nincs számadás alatt, mint fő és szív, és így sorsa nyugottabb. A' patikai nehéz szagot a' nyereség jó szagáért könnyű volna szenvedni. De nem! fiam ne légyen az! a' nyereség veszélyes szaga megjárhatná fiamat szinte a' szédítésig; *exoticus* szerek helyett adhatná a' hazaiakat, 's félek a' számtalan *surrogatumoktól*.

Földmérő legyen? Perlés, osztozó zaj, 's csata közt tegye munkáit? Közfalakat vonni testvér, atyafi, szomszéd közt, 's nyakát szegni az arany egygyértésnek, öles lánczal szagatni a' természet' lánczait, ez legyen gyászos míve?

A' Fiam Prokátor nem lesz, hogy az igazságnak, az egyszerűnek, mindég szempontokat keresgessen, 's felé arányozzon, de melléje csapjon. Az igazságot mint cselédet ne szegődtesse!

Szép a' Kereskedő', a' Kalmár' osztálya. Mint a' méhecske munkásan dongja-be a' világokat, keletet nyugottal, északot déllel sógorít, nemzeteket korholtat, 's mint a' pók' szövedéke közepében szerte terjeszti fonalait, ő is polyp - kezekkel hat - ki mindenfele. De ah! az ércz melly közt forog, gyakran meg érczesíti megkeményíti szívét, 's hajlik ember-társát, a' vele rokon lelkűt, az isteni szikráját, meg annyi Bánya-cuxnak tekinteni. Nem! fiam Kalmár ne legyen! félek a' síkos úttól.

A' Katona érdemet arat, de viszont arattatik, 's kepére jár közte a' kaszás halál. Egy nyomon járda a' mankó az érdem-jelekkel. A' Hazáért halni szép pengés, benne élni szép érzés! Ah eggyetlen-egy szeretett fiam Katona ne legyen, reszket a' szív a' Szülében!

De Mivésznek óhajtanám, főképp' Festőnek. — Sort ülni a' Rapháelekkal, Caraccikkal, Mengszekkel, Angelókkal, Dürerekkal, vagy csak Hazánk' Öserjével, Kupeczkyjével és Mányokyjával is, dicső lenne! Míveit királyi Galleriákban függve látni trucczolni az időnek és mulandóságnak, hízelegne! De hogy a' jámbor Mivész Hazánkban, éhen dolgozott mívének, rongyosan koldúljon vevőt, 's a' lelketlen vevő ekkor is gyakran azt vélje, hogy kegyesen pártot fogott olcsón tett vásárlásával, mellyel a' vászon' 's festék' árát megtéríté, nem! fiam inkább láng képzeiteiben festegessen bájos ideálokat magának, 's hagyja szappan-buborékként enyészgetni őket. A' haszon egy lesz!

Hang-mivésznek épen nem nevelem. Félek, hogy instrumentjei bájos hangjait zavarba hozhatnák gyomra' korgásai. Osztán ki nem *dilettant* már ma? ki nem *musicalisch*? Nem várhatjuk e' minden órán, hogy még az iszonyodás sikoltozásait — ha póktól, egértől, véletlen csóktól ijjedeznek Szépjeink — vagy a' fájdalom' fohászszeit és felkiáltásait is gazdag torokban, vetélkedők' szerencsétlenségök hallására 's a' t. innet-tova B-dúrból vagy C-mollból, kóta szerént ejtendjük? Ki nem tudja már ma értői pergő nyelvvel, a' legfinomabb tagolgatással megítélni, hogy X** vagy Y** Énekesnének millyen a' területje, (*Umfang*) a' Scálája 's a' t. 's ha nem tudja, ki nem szégyenli hogy annyira elavult? Hej! pedig sok

kontár közt csak nyavalyog a' mívész, 's azon mesterséget, melly felől azt véljük, hogy értjük, rendszerint csak azért szoktuk becsülni, hogy bennünk megvayon.

Poëta se legyen a' Fijam, kivált ne Magyar! hogy a' Múzsája szárnyas lovon járjon, maga gyalog; hogy mind úntalan a' Moecenásokat kiáltozza, de szava kiáltó szó legyen a' pusztában. Azt mindazáltal nem bánom, hogy ifjontan, mintegy bajusz és szakál ütődéskor, egy két érthetetlen versecskét illegessen valamellyik Folyó-írásba be, csak azért, hogy just vívhasson - ki magának, érettebb korára, a' midőn már okossat irhatna, critizálhatni.

Gazdának sem szántam a' Fijamat, hogy véres veréjtékkel egye kenyerét, az egynehányadik falatot: egész Európa panaszkodik a' szántás-vetés süllyedése ellen. Jobb és kéj-adóbb dolog, mint túrni a' földet, hetykén járni rajta, 's lenézni az izzadóra.

De azért úgy nevezett Gavallér se legyen ám, hogy henye nem-dolgozásban lelje kényét, vagy forgó szélként kerengjen az emberek között; máséból költsön, de csak magát szeresse, mindennek barátja legyen, de csak magát imádja.

Nem! az én Fijam mindezekből egyik se legyen! Mester-embernek és nem másnak szántam én őtet.

Csak egyedül a' Kézmíves áll az arany középszer' boldogságában. A' természet nyers adományit finomítja, a' szükségeket kényekké varázsolja, fényt ültet a' sovárgás' ölébe, gazdagságot von be a' Karzatokba, jobb keze a' Kalmárnak, bal a' Szántóvetőnek, lába a' kény — 's fényűző Nagyoknak; de még is a' maga Ura, sőt másoké, 's független' az idő' mostohaságától adóztatja a' világot. Ha jég járt, aszály per'selt, áradás dúlt, kenyér, só, hús, gyapjú rukkolt, neki nem árt; rukkol míve is, 's búsúljon a' ki tud hozzá! Gyarapodása bizonyos, 's a' ki ifjontan kisdéd bőr - iszákjával hátán, viaszvásznas kalappal fején, 's vándor-botjával kezében, alamizsnát kére ajtódban, emeletes háza ablakain eregeti - ki pipája' füstjét, vénségére. Addig is ki van vígabbán mint ő a' Czéhek' szállásaikon és báljaikban? ki mint ő vándorlásaiban? világokat lát, tapasztal, 's mint igaz Cozmopolíta, Hazájának fogad minden tájt hol mestersége virágozhat. Fejét nem töri hálátlan munkákkal, nedveit nem poshasztja henye üléssel, vérét nem sűríti a' sáppadt gondal és szorongó epekedéssel; a' ma ád holnapra 's holnaputánra is, 's csak idétlen betegség az, a' mitől retteghet, de a' folytatott munka óvja tőle, 's kit ne rettentsen ez? A' kormány' dolgain nem aggódik, isméretlen a' Nagy világ' mázzaival, fortélyáival, 's gyakran ha felpillant is a' Nagyok' ragyogásaikra, majd mosolyva forgatja Jegyző - könyvét levélről levélre, mellyben sok Nagyságosok és más Úri-rendek veszteglenek a' késedelmesek között. — Hat napokon munkálkodik, megszűn a' hetediken, 's ennek felét Istenének, felét kedvesének szenteli. A' veres betűs napok' estvéin jobb kezével vigyorgó lyánkáját karolva, baljával tele poharat markolva, üz bajt, gondot, héti fáradást, 's boldog mámor kereng fejében, boldog mámor zsibong szívében!

Ah valóban az irígylésig boldog helyzet a' Mester-emberé! Mindazáltal a' Contó - beszédések, a' feszes antichambrirozások, az üres biztatgatások, vagy épen goromba eligazíttatások, sőt gyakorta a' Nagy-harangra szóló útasíttatások, a' bájos Tableauból, mint illik, kihagyandók lennének.

De ím az újjunk sem egyforma! azt mondja a' Magyar; nem egy becsűek előtttem a' kézmívességek is. Némellyekkel betegségek atyafiaskodnak, másokban örök tusában áll az ember a' sátánnal, többek kelletlenek 's az idő változásától függnék. Sokakat ki avít a' módi, és sok mint a' paraszit-plánta embertársainak bohóságain és gyengeségein élösködik.

Nem! az én Fiam egyenesen Asztalos legyen, és nem más! 's tudom rózsát ültet egykor a' síromra, szerencsés választásomért.

Az Asztalosnak, bár merre fordul, terem a' föld, hízik a' göboly, gyapjaz a' juh, két keze az ekéje, szorgalma a' kincs varázsló veszsző. Ezek által mindenét magának köszönheti 's büszkén elmondhatja a' Schiller német Mú'sája után:

*Rühmend darf der Tischler sagen,
Höher darf das Herz ihm schlagen:
Selbst erschuf er sich den Werth!*

Kérem kedves Olvasóimat jól megválaszszák azt a' szempontot, melyből én itt Asztalosom' becsét tekinteni kívánom. Mert az emberi becs felette sok szempontot kiáll, 's majd minden embertől másból tekintetik. Ezen Becsre mintegy kótya-vetyélnek az emberek. Legfentebb szabja azt a' Theologus, ki isteni szikrát 's halhatatlan lelket lát embertársában; alább a' Philosophus, ki nemes Mónászközből szerkezteti össze, 's a' szabadságnál fogva tiszteli. A' természet vi'ssgáló és Anatomus, testi alkotmánya' remek mívét, az inak' csuda szövődéseket, az agyvelőnek, e' materialis léleknek bámúlható alkotását csudálja, 's becsét ad a' legtökéletesebb állatnak a' természetben. Lejjebb nézi őtet a' Politicus, ki az embert társaságos életben tekint, 's a' társaság' külső és belső erejére ejtendő segedelméről méregeti. Legcsekélyebb ígérő a' Kalmár, 's nagy része a' pórságnak, ki csak pénzéért, vagyonáért, környülményeiért becsüli az embert; mert ezeknél csak portéka az ember, 's hitvány ráadás a' vagyonára. Ezen utolsó, mint mai köz becs-mérték szerint, értem én Asztalosom' becsét is, — ámbár gyakran a' többi becsekben se marad hátra azoktól, kik fellengős mosolygással pillantnak-le gyalú-asztalára.

Az ő mestersége egyszerű, de a' makkot hagyott ember nélküle nem lehet. Ki nem avúl ő többé a' világból soha, 's míg Nemzetek, Karzatok porba dőlnek, tudományok, mívészi előlépések a' vérengző hadak' „Megállj!“-jára veszteglenek, vagy hátrálnak, az Asztalos' mestersége foly 's fénylik, 's legalább mankót, fakezet 's Ispotályi nyoszolyákat készítget a' nyavalygó emberiségnek. A' ki nem fáradó természet nyújt neki mív alá szerezket, 's ő arra fordítja ezeket, hogy embertársai alkalmasan lakhassanak. Az ő míveivel telik-meg házunk, 's nem ő kíséri e' szerszámaival éltünket végig? ő első és utolsó Kézmívesünk, az ő bölcsőjében nyikkan-meg első sírásunk, abban ringanak előkori álmaink. A' bódog Ifjat lángoló párjával az ő nyoszolyája fogadja-el. A' torok' és gyomor' örömei — Földi istene soknak! — nem az ő asztalán szedetnek é? 's bolyongásod' végével, bár csillagokat szedtél is alatta, nem az ő gyászos koporsójába kerülsz é? Hát a' karszék, a' mellyen ülsz, ki míve? Ah csak akkor, ha a' Nagyok előtt, kik le nem ültettek, feszesen kelle órákig állanod, fogod érezni melly jó tét egy karszék!

Nincs kit irigyeljen az Asztalos, elébb utóbb reá szorúl mindenki. Ha ablaka előtt büszke equipage-ján elcsörtet a' kevély dúzs, megállítja ő suszszanó gyalúját, utánna te-

kint a' meredezőnek : megállj! így szól mosolyogva, körül deszkázlak egykor, szűk levegőt zárok melléd, nem többet egy szippantnyival is, mint cselédedhez, 's fa-szegeket verék körülted, hogy a' férgek elébb juthassanak henyén hizlalt testedhez! 's e' szók után élesebben suszszan a' gyalú.

Ha csinos öltözetű 's viseletű uracskákat, mindúntalan mosolygani, száraz kezét mosni, hajlongni, édelegni lát mások körül, 's ugyan ezek ötét 's másokat a' fizetésben megcsalják, özvegyeket árvákat nyomnak, ártatlanságot öldösnek: fogcsikarya hasonlítja őket gyáva asztalos bútorhoz. Felül úgymond mahagóni vékony lapozát, fényes politúr 's alatta kórhodt fenyő!

Ha atyafiakat a' vagynon perleni, barátokat egymás ellen torsongni hall: rossz enyvezet uram! úgymond, úgy barátság mint atyafiság; nincs szorító kapocs már ma, 's felvállik ideje korán.

Fűrészé' harsogásától, ha Xantippéje van, nem hallja zsörtölését. A' durva deszka' kigyalulása, magzatira nézve a' nevelés' jótételeit juttatja eszébe. Vas és fa-szegeit a' szerelem', és szeretet', foglalékihoz hasonlítja. Gyalú-asztalára, mellyről remekek kerülnek-le, azzal a' büszke érzellemmel tekint, mellyel a' Szerző a' maga író-asztalára; ámbár közte és az író közt fonák az arány. Mennél közelebb lép az asztalos a' nap' módijához, annál becses'bb míve; mennél közelebb az Író az ó Görög 's Rómaihoz annál jeles'bb. Az asztalos nem lehet remek nélkül mester; lehet az Író e' nélkül is czéhbeli 's törvény-szabogató. Az asztalos, friss fát, deszkát, új ízlésű bútorra alkot; az Írótól, kivált a' magyartól azt kíválgatják, hogy új dolgokat ó szavakba bújtasson. Abban mindazáltal kezét foghatnak mind két nemből a' számos kontárok, hogy sok szű-ette kórhodt gyáva mívекre reá vonják a' szemvakító fényzetet, 's ám szemeskedjen a' vevő!

Némelly hívatalkák sem vethetik szemére, hogy az Asztalosnak accidentiácskája sincs. Mire való a' fűrész-por, a' forgács, a' gyalú-pántlikák? Igaz hogy nem deszka darabok, nem egész deszkák!

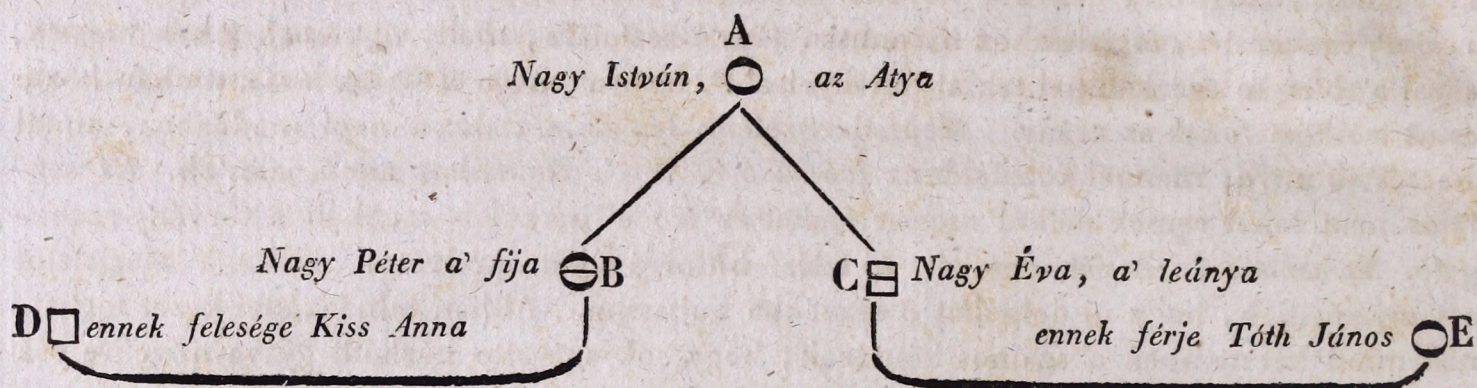
Asztalos légy kedves fiam, és nem más! 's ha egykor levívott éltém' estvéjén befogod szememet, hű fiúi hálából gondoskodásomért, készíts számomra egy koporsót, egyszerűen zöldre festve, annak jeléül, hogy nyugottabb lakást reményltem túl a' sírok' homályán, mint innen rajta. Egy csonka oszlop tartsa egygyűgyű hamv-vedremet, de a' mívész óvja vésőjét a' virág' s rózsá koszorúk' véséséől reája; mert tövisse szűrt ugyan; de a' rózsát nem szaggathatám. Fel-írása csak ebből álljon: „Itt nyugszik szegény Atyám mint fárad vándor, ellankasztva sorsától 's az emberektől; fő jóltévőm, mert asztalosnak szánt, fő jóltévője én, hogy koporsómba rekesztém.“ Nyúgodjon csendesen!

Fáy András.

20.

Az 1824-dik Eszt. Tudományos Gyűjtemény' VII-dik Kötetjének 120. 121. és 122. lapjain feltett törvényes Kérdésre

Rövid Felelet.

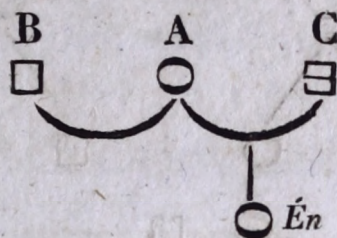
1-ső Jegyzés. A' kerekded figura férjfit, a' négy-szegletű fejer személyt, az egyszeri keresztül-rántás meghalást, (mert a' kétszeri mást, de azt máskor) az egyenes linea származást, vagy generációt, a' görbe pedig házasságot vagy egybe-keletést jelentenek juridice. És így B és C *mas et femella*, származtak az Á-tól. — C és E egybe keltek, valamint D és B is — B és C meghaltak, a' mint az egyszeri keresztül rántás mutatja. És így D özvegy asszony, E pedig özvegy ember.

2-ik Jegyzés. E' már a' Kérdés: hogy D és E egybe kelhetnek, vagy is össze-házasodhatnak e'?

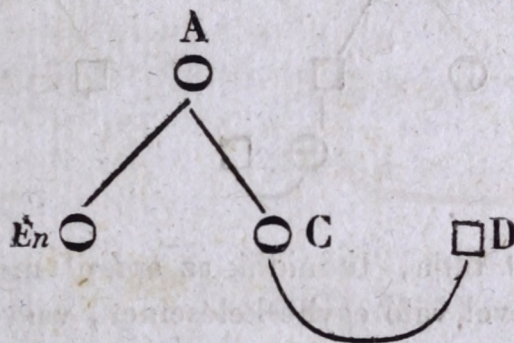
3-ik Jegyzés. A' D sógorai mind azok, valakik B-nek testvérjei. B-nek pedig azok a' sógorai, a' kik D-nek testvérjei.

4-ik Jegyzés. Hasonlóképpen C-nek a' sógorai mind azok, valakik E-nek testvérjei. E-nek a' sógorjai pedig mind azok, valakik C-nek testvérjei. Innen következik: hogy D és E nem sógorok egymással tellyességgel, és innen meg ismét a' következik: hogy ámbár ezen két házasságból született gyermekek egybe nem kelhetnek (a' melly is bizonynyal igaz) de a' Szülék, tudniillik ebben a' felvett esetben a' D és E egymással bátran egybe kelhetnek. És így ebben habozni nem lehet, mint a' tisztelt Kérdő mondja.

5-ik *Jegyzés.* A' sógorságnak tulajdonképpen nincsenek grádusai; mert a' grádusok a' származás vagy generatio, vagy nemzés által lesznek; a' sógorok köz'tt pedig semmi egybe köttetés a' származás vagy nemzés által nincs, hanem az elhálás által (concubitus, Beyschlaf); azomban még is a' grádusokról való tudományt a' sógorokra is reájok szabták, és ilyen regulát állítottak-fel: a' melly grádusban valaki nékem vérem (consangvineus) ugyan azon grádusban az a' személy, a' kivel ő hál (concupit, beyschläft) énnékem sógorom: p. o.

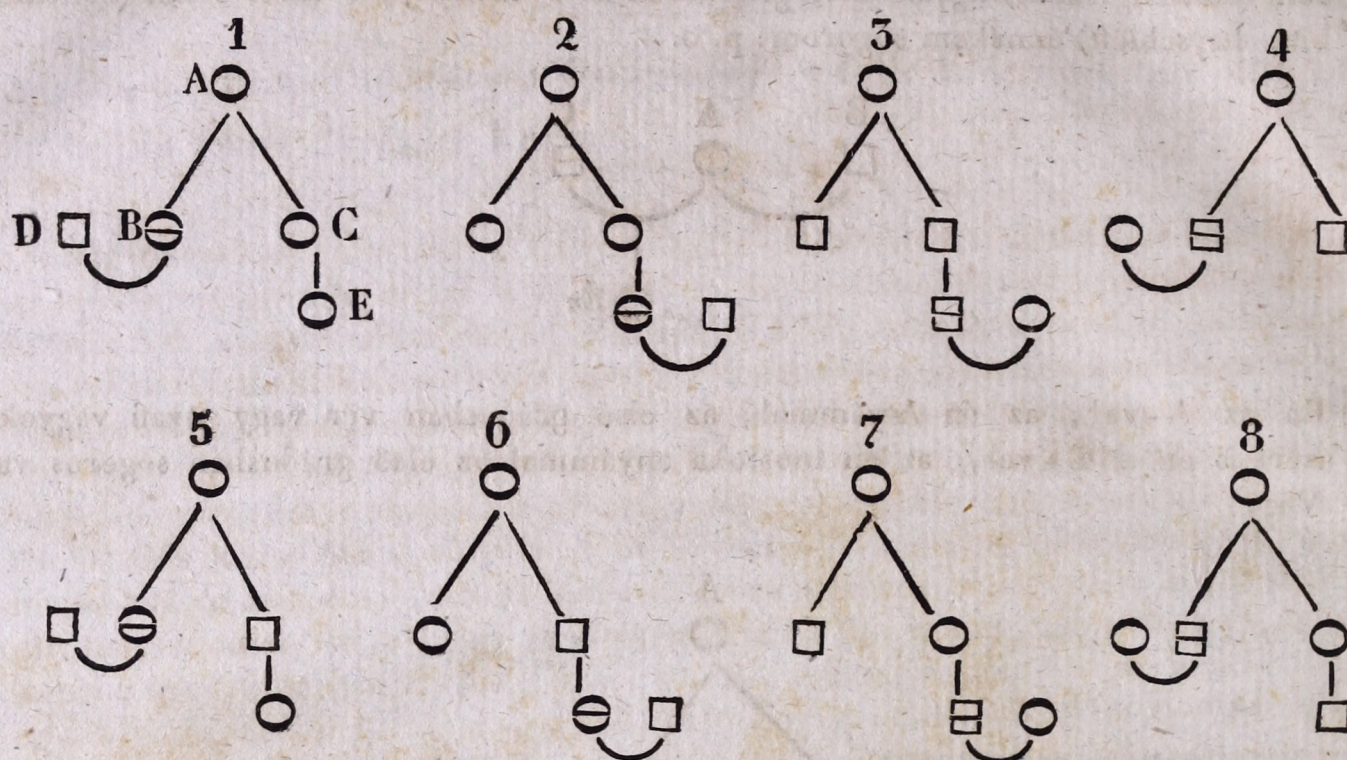
Én az A-val, az én Atyámmal, az első grádusban vér vagy atyafi vagyok; ugyan azért is én a' B-vel, az én mostoha anyámmal az első grádusban sógoros vagyok. Vagy

Én a' C-vel az én férjfi testvéremmel, a' Római Polgári Törvény szerint a' második grádusban; az Egyházi Törvény szerint pedig (Jure Canonico, az egész Kereszt. Világ ezt követi, akármellyik Secta légyen is az) az első grádusban vér, vagy atyafi vagyok. Tehát én D-vel a' Római Polgári Törvény szerint a' második grádusban; az Egyházi Törvény szerint pedig, az első grádusban vagyok sógoros. Éppen ilyen módon kell lineáról való tudományt is a' sógorságra alkalmaztatni. Ha én valakivel az egyenes lineában atyafijas vagyok, tehát én úgy az ő feleségével az egyenes lineában vagyok sógoros. Ha egy mellék lineabéli atyámfija megfeleségesedik, tehát én úgy az ő feleségének a' mellék lineában sógora leszek, p. o. B né-kem az egyenes, D pedig a' mellék lineában sógorom vagy sógor-aszszonyom.

6-ik *Jegyzés.* A' feltett hosszszas kérdésben a' felelet is megvan; hiszem ott háromféle Definió is vagynak; de ha egyszer Cicerónak minden Munkáját egy dió-hajba beszorítjuk, nehéz ám azt kifejtetgetni, mert igen apróra kell írni, ahhoz pedig jó szem kell, és csak más könyvekből lehet kimagyarázni.

7-ik és utolsó Jegyzés. Minthogy a' sógorságról vagyon szó, gyakorlásnak okáért, talán világosításnak kedviért is, vegyük-fel egy melléklíneabéli, a' Római Polgári Törvény szerint harmadik, de az Egyházi Törvény' számítása' módja szerint csak második grádusbeli valóságos sógorságnak e' következő nyolcz (mert több nem is lehet ebben a' grádusban) eseteit:

Móses csak az első tiltja, tudniük az apám' megholt férfi testvérjének életben maradt aszszony özvegyével való egybe-kelesemet, vagy is, hogy az E a' D-vel egybe nem kelhet. A' többiek nem tiltja. Most már azon disputálnak a' Júristák, hogy ha valyon Móses az egész grádust é, vagy csak ezt az első esetet, a' melyet említ, akarta é megtiltani? Némellyek azt állítják, hogy az egész grádust. Mások pedig csak az első esetet ismerik megtiltottnak, és azt is dispensálhatónak. Az említett Egyházi Törvény szerint, valamint a' Consangvinitásnak, úgy az Adfinitásnak is mind a' négy grádusai inclusive tilalmasok, respective.

Czövek István, Prokátor.

21.

KÖNYV - VI'SGÁLÁS.

AURORA, Hazai Almanach.

Kiadá Kisfaludy Károly 1825. (Negyedik év) Pesten, Füskúti Landerer Lajos' betűivel.
286. 's egynehány lap.

Ez a' nagyobb 12-ted rétbén, külön külön színű és czifrázatú keményebb papiros borítékokban megjelent Zsebkönyv, három rezeikkel, 's a' címlapon egy kis jelképekével ékeskedik. A' könyvecske' levelkéinek lapszélei bé vannak aranyozva. Két össze hajtott kiterjeszthető kótás levelek köttettek végére. Gróf Gyulay Ignácz Horváth-or-szági Bán' hitvesének, született Bárá Edelsheim Erzsébet Asszonyának szóll az ajállat. Tartalma hol folyó hol kötött beszéd.

Gyakorlatlan lévén nagyobb kisebb könyveket vagy kiszemelgetni, vagy bírálgatni, habozom valóban külsőjével, avagy belsőjével kezdjem é? De mivel a' belsőnek kedves szintűgy mint kedvetlen mind illete, mind illetődése, csak mindenkor követi a' külsőjét, és ez mindig, mindenütt és mindenben úgy vala, 's bár mint akarhatnám másképp', alkalmasint ez után is mindenkor úgy leszsz; nekem hasonlóképpen még a' F. M. Or. komoly pillogású Minerva' tekintete előtt is a' hajnal Isten-asszony' külseje körül kell legelőbb ügyetlenségemet próbálgatnom.

Legyen hát szabad mindenek előtt ditsérnem, azon, mind az ajánlót, mind az ajánlás' elfogadónéját becsesítő érzést, mellynél fogva a' könyvetske egy oly fő-méltóságú Magyar Asszonyának nyújtatott-bé, ki noha külföldi születés, már úgy honnosodott-meg, valamint némely honni dámáink megkülföldiesedtek, Magyar léttokról csak akkor emlékeztvén, mikor a' Magyar özvegyek' jussai forganak kérdésben.

Már a' mi a' Könyvecskét magát illeti: bár mi ritka legyen az arany a' XIX-dik században, és mindazonáltal azért látnám azt szívesebben egyebütt, mint a' Magyar könyvek lapjainak szélein, mivel vagy körmöket vagy körmöcskéket kell venni segédül, az arannyal bégummizott és össze ragadott levelkék' szét nyitogatására; 's nem egy Magyar Úrfieskát, nem egy Magyar kis-asszonykát láték, ki kevésbbé izzadott, midőn a' Német tánczban körül forgattatnék, mint a' Magyar Zsebkönyvek' béaranyozott levelkéinek szét szedése' fáradságos munkájában.

Nem szóllok: (mivel csak most kezdek lenni kritikus,) az Arabsz eredetű és a' Francziák által hozzánk költözött szóról *Almanach*. Egy őszibe csavarodott kritikus barátom azt hiszi: hogy nálunk Magyaroknál, a' c betű soha se hangzik úgy, mint a' k, és h betűnk; melly az Olasznál és Francziánál gyakran szusz és csupa lehellet, nálunk soha sem az; azt javasolná tehát, maradnánk a' Zsebkönyv nevezet mellett, vagy ha a' Francziák merték az Arabsz szót francziásítani, mernők mi is magyarosítani a' Francziát, és mind írni mind ejteni *Almanak*; ha pedig gyenge fülünket sérti a' k betű, mellynek úgy is bőségében vagyunk a' szavak végzetén, íránk *Almanah*. En ugyan

mondtam néki: ne akadékoskodnék, hagyná-meg a' külső szónak külső bélyegét, hadd ríjjon - ki eredete, de ő az eredetek' megjegyzését a' származási szó-tárokba, nem pedig az írás' folyamatjába igazítja, a' hol úgymond oly kevés szükség van valamely honosodott külföldi szónak eredete kijelelésére, mint akármely hazafiúítás (indigenatus) által magyarrá vált külföldi grófnak szüksége lenne külső országi eredete' kimutatása végett, egy parádés bálban, p. o: Ő Fő-herczegségénél a' Nádornál, Magyar mente mellett koszperddel megjeleni.

De menjünk által a' rezeke. Rózáé felséges. Tellyes nyakán és mellyén elszilált hajfürtjei, a' pihegő szívet övedző Magyar vál, ábrázatjának ártatlan elszánással szomorgó vonásai, megigézve tartóztatják-le a' ránéző szemeket. Jó közel válához, tágas köntöse' ujjaiból a' leggyártottabb mesztelen kar nyúlik - ki, 's ált'-ölelt hárfájának széleig kanyarodik. Ezt a' gyönyörű jobb karját kar-perecz szorítja gyengédeden. Feje hátuljáról végig nyúló fátyol lebeg. Ül a' szép teremtés, 's hajló fejével, hárfáját tartó baljára támaszkodik. Hárfájáról így lefüggő karja' alsóbb részét a' húrok' ürein keresztül mintegy árnyékban szemlélhetni. Szárnyacska repes a' csinos és magas hárfá' tetjén. — Mind ezek valóban jelentő és bájos szépségek. Nem lenne é, a' térdén felülíg festett Róza, ha ültéből felkelne nagyon tenyeres talpas, 's nem ártana é izmosága érzelmességéről magunkban formált képzetünknek? nem merném elhatározni.

A' Magyar Amazon' rezétől nem lehet hasonlóképpen elragadtatni. A' ferde kardot emelő kar nem szép, pedig lehetne, ha kevesebb erőt árúlna is el egy férjfiui kar nál, 's valamivel többet egy nem Amazonnéjénál. Az egyik paizson lévő állatra tellyességgel nem tudok rá esmerni.

A' harmadik képmetszés, melly a' térdelve szerény vitéz Tihamért mutatja, mint indul, (nagy Lajosunk és udvarnokai, 's udvari dámái' jelenléttében,) az ő nyakába függeszteni a' jutalom arany lánczot, a' szelid képű Gróf Malatesztáné, igen ható minden tekintetben; kivéven egyedül a' Királyt, ki noha a' képirói mivésztségre nézve ezen esetben, itt a' képen nem a' főszemély, mindazáltal még is csak Király és nagy Király; de ha nem lenne is oly nagy, mint a' millyen volt, még akkor se kelle vala őt' úgy adni: mint ha Dobzse László lett volna.

A' virág-lánczolatok köz't repeső két ámorkák, vagy angyalkák a' czím-jel képecskében nem deríthették ki kritikuszi komolyságomat.

Akár jók, akár rosszak e' kritikák, legalább érzéseimnek tartalmai, 's nagyobb részének oka adódik; ez pedig talán azért szükséges, mivel ennek hijjával nem élesülhet, nem formálódhatik a' kritikus' ítélete, a' néző pedig vagy olvasó, vagy festő, vagy író nem tétetik a' tárgyra figyelmetessé. A' rossz és hibás, vagy semmi ítélet is jobb, úgymond agg kritikus barátom, az okatlannál, és mindent, a' jót a' közepszerűvel és rosszsal együtt, göggel, enn szeretve, felületesen elütönél. Én újoncz tehát nem a' mostanság divatban lévő kritikák' pusztán czifra, vagy olykor nehézkos rájárára fogom ütni a' magamét, hanem ítéletem' élesítése, ízlésem' formálása végett adván magam a' szemetes mesterségre, és javítani, nem pedig akárkit is, (ha igyekszik, bár mint hibázzék, vagy láttassék nekem hibázni;) elkeseríteni akarván; alázatosan előre engedelmet kérek, midőn nem azt nézem, ki irt valamit, hanem mit és miképp? Mindég egészségesebb vagyok, 's frissebben indul vérem, valahányszor ditsérhetek. A' gyalázáshoz tellyességgel nem tudok, csak a' gögösök felett

szoktam olykor olykor elmosolyodni; de nem kell ügyetlenségemet rossz néven venni, — az csak annak a' jele: hogy még ujjoncz kritikus vagyok, és még nem oly szíves, kegyes és elmés századba való, mint a' mostani. Előre látom: mint szórándok unalmakat! mint fogom ásítóztatni némely olvasóimat! semmi; jobb ásítózni, mint botránkozni, vagy botránkozttatni. A' dologhoz tehát:

Több jeles darabokat foglal magában az ez idei Auróra. A' folyó beszédbeliek közt legnevezetesebb benne Tihamér. A' történetet, mint valami egészet, minden eltéréseivel nem tudnám előbeszélni, oly szövevényes fonalakon halad; némely egyes gondolatokhoz tehát és az előadás' színéhez kell magamat eggynehány példákban tartanom.

„Az mondódik a' 108-dik lapon Tihamérről: „korán árva, Apor' udvarában nevelkedett, 's ezzel már elébb megjárván az Olasz földet, gyuladozó lelke ott a' „Scipiók' és Fábíuszok' honában lengé körül először a' hősök' sírjait, kikre nem „kevély uraság 's hiu ősi czimer, hanem valódi személyes érdem ültete borostyánt.“ De a' Scipiók és Fábíuszok nagy Patritziuszok valának, és őket szintúgy a' vitézség, mint az ősi czimerek dicsőítették.

A' 122-dik lap' végén ezt olvasni; „Hajnali csillagként, mely szebb létbe vi- „lágít, tűnt fel Róza Tihamérnak,“ Ugyan minek testetleníteni a' szép testi képet? miért lenne ez vagy erőtlenebb, vagy kellemeletlenebb, ha természetesen így adód- nék? Hajnali csillagként, mely első derületében világít, tűnt-fel Róza Tihamérnak.

A' 123-dik lapon ezek fordulnak elő: „Ha Róza' külső ékei valami ürességet „hagyának is a' köz léten túl vágyó ifjú' keblében, fölösleg betölté bal esete a' „hijányt, 's az óhajtott dicsőség Rózába vegyült, 's úgy nézett utánna, mint a' „vándor a' leszálló napra:“ *A' külső ékek' valami üressége*, oly sok féle értel- mű kitétel nyelvünkön, hogy azt talán soha sem fogja megízlelni a' Magyar elme, *a' köz léten túl vágyó ifjú' keblét*, szintúgy nem. Tedd itt a' köz lét helyett a' köz indulatot, 's azonnal láthatóbb lesz a' kép, 's még is a' testi vágyokon felül emelkedett ifjú' lelkes ábrándozásait mintegy árnyék homályban hagyandja sejtened. Miért nem inkább valamennyire testesíteni a' kitételben a' lelkest, mint a' testit oly igen testetleníteni? Nagyon németesek az efféle kitételek, bizonyos fagyáló buz- gást árasztanak a' beszédre. Ollyan a' *Rózába vegyült óhajtott dicsőség is*. A' na- gyon határozatlan, valamint nagyon testetlen kitételek nem szülhetik a' lélekben, 's onnan a' szívben azt a' derülettel vegyített homályt, mely annyi bájjal bír, az elő- adások' némely nemeiben, és a' mely az érezve értett muzsikához leginkább ha- sonlítható. Ezt nevezi igen helyesen Staël Aszszonyság: „*le Vague*. Rokon lévén ez a' homályos érzés a' muzsika' mélázásaival, inkább illik a' kötött, az énekes be- szédbe, és ott is jobb az egésznek attól megleheltetve lennie, mint csupán helyen- ként, ábrándozatokat kísérő elandalodásokkal azt kishajtogatni. Ily forma, de más nemből, az; a' mit a' 126-dik lapon olvasni: „épült Rózának belső világa, népesülve tündér alakival képzetének.“ Ezt koloszszerű, roppant hasonlatosságnak nevezhet- ném, olly-kevés idom *) (proportio) van a' hasonlított és a' hasonlítatott közt. Nagyon kell vigyáznom, mikor a' kicsint a' nagyobb mellé teszem amannak kicsinységét emelni akarván, mert ha felette nagy a' köz, a' Nevetséges határhoz vezetem olvasómat, a'

*) Régi szó, kár lenne elvesznie, innen jó a' közforgású, idomatlan, idomtalan.

helyett, hogy a' Hatósnak köribe vigyem. Így mosolyogtatja-el a' sírni kész olvasót a' sopánkodó Ovid' ezen hasonlítása:

Haec facies Trojae, cum caperetur, erat.

Ezen kitételt pedig: „*épül belső világa*,” fordítsa bár akárki, vagy Görögre, vagy Latánra, vagy akármi más nyelvre, kivéven a' Németet, nem igen fog boldogúlni. Azt csak nem kívánhatják, minden literaturai érdemeik mellett is a' Németek, hogy őket akár szebben érzőknek, akár mélyebb és szoros'b elmélkedőknek tartsák a' többi nemzetek, a' Görögöknél, vagy Rómaiaknál, vagy egyáltalában minden egyéb nemzeteknél. Miért nem mondja hát senki a' Németen kívül, *meine innere Welt*, *meus mundus internus*, *mon monde interieur*, *il mio mondo interno*, *my internal World*, *moj vnyiternyi swet*? holott ezen nemzetek mindnyájan szintűgy képzik magoknak a' világot, és annak, mind egésze, mind részeletjei szintűgy rájuk hatnak. — A' Görög az embert kis világnak mondta: *μικροκοσμος*, — és még se mondja: *εμος κοσμος εσωτερος*. Oka talán az leszsz: hogy a' metafora, (ha még is metafora) felette erőltetett, az az: csak a' harmadik vagy negyedik következésében érthető. Mikor a' Német így szól: *meine innere Welt*, nem a' külső világot gondolja magában képezve, hanem egy egészen más, külön és olykor ellenkező világot, 's tellyességgel függetlent a' külső hatásoktól, ez az *ens metaphysicum* pedig, mellynek még inkább nagyúlni kellene, mikor képzeletünkben népesülő világnak neveztetik, nem adhat még homályos képet sem a' képzelő tehetségnek. Maradjon hát nem bánom e' kitétel a' maga helyén a' metafizikában; de ne írjuk-le efféle szóllásokkal Tihamér' életét.

Mind ezeket csak azért hoztam elő: hogy figyelmetessé tegyem Hazámfijait, és kivált egynehány írójinkat kitételeik' megválasztására. Az illyeknek sokasága idegenitivel főképpen a' többi nemzeteket, a' Német könyveknek, a' Magyar olvasókat pedig, a' Németeket igen követő Magyar írójink' sűrűbb olvasásától. Nem kell erőltetni a' valódi hatóságot, mert megátalkodik, 's küszdés közben meggyengül.

Még csak egyetlenegy jegyzéket. A' 137-dik lap' végén, 's a' 138-dik' elején ezek mondódnak: „Vernernek egyik bíztoza, csak hamar kivett belőle mindent, mi „használhata urának“? *Mi a' mi* helyett nem mindég téendő. *Mi*, ezt teszi: *quid*; *a' mi*, *quod*. Nehéz érzeni, és még nehezebb tudni, hol elhagyható nyelvünkben az izecske *a'*. Jól tennék grammatikusaink, ha e' tárgy felett egy kevésbé mélyebben eszmélkednének. Az *a'* izecske, határozottabb értelmet ad, és így olykor hatóságot szerez, azonban némelykor a' határozottabb, máskor a' határozatlanabb hat ránk jobban. Azon eszthetikuszi grammatikusunk, ki ez eránt bizonyos regulát szabna vagy adhatna, (mert addig csupán érzésünktől kell vezéreltetnünk) — nagyon érdemessé tenné magát nyelvünk' dolgában. Mindazonáltal megjegyezhető itten, hogy még a' Görögök' meghaladhatatlan szépségű előadása is tele van *ο, η, το*-val.

Másik fő darabja Aurorának, Borbély Helena', a' Magyar Amazon' levele, Férjéhez Békesi Istvánhoz; a' kötött beszédi dolgozások között kétségkívül a' legjelesebb. Mit feszegessem, minő vers nemben kellett volna e' levélnek íródni? miért írjon alagyas versekben Borbély Helena hitvesének, mert Ariadné Ovidnál azokban írt kedves hitetlenjének? ha pedig Ilona' századja' szokását kellett volna megtartani, rimelt hangeggyeztető hat lábúkat olvasnánk. Azonban nehéz törvényt szabni egy hős szívű fogoly és bús aszszonynak, mitsoda félő versekben írjon urához? Ha már kritikus lé-

temre kényszerítetem valami nem jót mondani a' felséges dolgozásról, azt jegyezhetném - meg: hogy a' levél' végével folytatott verseket, új czim alatt, mint új darabot kellett volna kinyomtatni, az egésznek egysége megtartása végett.

Oly szép, olly eggyügyű szövésű az az egész levél, hogy nem győzi az ember eleget olvasni. Változóan, 's mintegy önn magoktól fejlődnek-ki a' fogoly nő' helyheztei, gondolatai, és érzései. A' szerző' tolla költeményes, gyönyörűek a' képek, helyesek és igazak a' metaforák, a' versek mindenütt jól hangzanak, az az: a' szerint mindenkor, a' mint a' mindenkori gondolat és érzet megkívánja — az Amazoni karakter kezdetétől mind végig hibátlan, elváltozatlan marad; szóval: mind az egész, mind a' részletek olyanok, 's oly gyönyörűen egymáshoz illők, *ut quivis speret, frustra que laboret ausus idem*. Én, nem csak hogy helyben hagyom a' mértékes hatlábuk' választását; sőt magasztalom is, mert, mind époszi, mind drámai formák és helyhezetek fordulnak elő a' dolgozásban. — A' helyes szépségek' megkülömböztetése és kijelelése, szint olly hasznos, mint az elsikámlásoké, 's kétség kívül sokkal gyönyörködtetőbb a' kijelelő' részéről. Induljunk hát magunkat és olvasóinkat gyönyörködtetni:

A' Tömösváratt fogságban ülő nő szemére hányván a' többi között férjének ország gyűlésre menttét, mikor a' Török jószágaik' szélénél ácsorga, ezeket írja néki:

„Kellettél e Fejérvárban? vagy nélküled a' sok
Jámbor Atyák semmit nem tudtak szollani bölcsen?
Élemedett öregek, ki te nem vagy, kellenek ottan:
Illetik a' fiatal tőr, pánczél', 's tábori munkák.
Ott harczolni elég szóval: harczolni emitten
Fegyverrel szükség, és vért izzadni csatázva;
Ott, ha ki veszt pörben, nem fog csonkúlani hazája
Általa: itt minden fogadás nyirbállya határit.“

Ugyan nem úgy van é ez írva, mint csak Virgil írhatta volna, ha Magyarul írt légyen?

Hát ezen az emlékezetben önnként megragadó képes vers?

„Csarnokod elpusztúlt, márványai meztelen állnak.“

'S mikor leírja szerencsétlenségeit a' bús nő!

„Menny-be, 's ha szív mellyedbe szorúlt, szemeidre tapasztad
Két tenyered', ne hogy a' látás lábodról elejtsen,
'S elfojtódva te is mellettek lelkedet add-ki.“

Ez bezzeg nem hamis páthosz.

A' szegény elhagyatott így írja-le zokogásait:

— — — — — „elaludt panaszimra sirámok
Omlottak kipirúlt orczámról nedves ölembe.“

mi ható itt a' „kipirúlt arc és nedves öl“!

De a' költeményes nyelvben is felette ügyes a' Költő, p. o.

„Meglett, a' miokért remegék,“

Nem a' bombik, hanem

„a' bombák' hányása.“

hogyan képezzen a' hang.

Ily forma ez is: nem az onomatopoejára, hanem a' kitétel' hatósságára nézve

„halálunk'

Napja jelen“

„És ha Facsád elkél, legalább hű hölgye maradgyon.“

és mi szép eme az előbeszélési előadásba mozgást hozó forma,? mellyre mind a' folyó, mind a' kötött beszédben oly gyakran akadunk a' régiéknél:

„A' Török a' közben lajtorján mászni“

be nem csak a' versben nem férő, hanem egyszer'smind elhidegült volna a' kitétel így:

„A' Törökök a' közben lajtorjára mászni kezdenek.“

Nem megrázó é ez a' szép Görög forma?

„Kendefi, a' bajnok: „jól hogy közelebbre kerültök,
Felhevesedve kiált, Mahometnek kölykei, küld ma
A' poklok' mélyére karom vacsorálni, 's halálom
Nem leszsz boszszútlan“?

há úgy tennők: „a' bajnok Kendefi felhevesedve kiált: jól van, hogy közelebbre kerültek Mahometnek kölykei, küld őket ma karom a' poklok' mélyére vacsorálni,“ bizonyosan úgy is és még világosabban kilenne nyomva a' gondolat, és elég erős is lenne; de mennyivel erőtlenebb a' szavak' rendesebb elhelyeztetése mellett? azonban itt éppen ez a' szók' elhányása és elszórása adja-meg a' savát a' kitételnek és bélyegezi a' költőt, *disjecti membra Poetae*. Nem archi-poeticum és valóban Homericum e itt az önnön karja' megszóllítása Kendefinek? nem felette természetes é, hogy a' neki boszszantott vitéz Mahomet kölykeinek hívja elleneit? és a' pokol' mélyében akarja a' pogány kölyköket vacsoráltatni, 's őket kihívogatván, mintegy örül a' veszedelemnek vitézsége hevében.

Nem látszatunk e Virgilt olvasni, mikor e' sorokat olvassuk?

„Ötszáz késérte Facsádnak

Rontására gyalog; félannyi nyeregben; az ágyu

Kétszer tíz, iszonyú öblük, mind menykövet osztók.“

Mi felséges és egyszer'smind takaros rövidség!

Hát lehet-é az Amazon' hős lelkét tettben és szóban igazabban festeni?

„Harczra! vitéz hősök kik vagytok, jertek utánnam.“
Férfiak Aszszony után,“

nem felejtkezik-el azomban, a' bátor szívű hölgy neme' gyengeségéről, így folytatván:

„Vágtam, mint lehetett; de karomnak gyöngé csapásit
Viszszacsapás nélkül, 's nememet gúnyolva fogák-fel.“

's miként festi a' dicső Aszszony a' maga elszánt hadainak vitézségét:

„Már nem is életökért látszottak víni: keresték,
Mint legyen élteknek szaporábban vége, 's dücsően
Hallyanak érettünk, 's ne pirullynak élve Facsádért.“

„ne pirullynak élve Facsádért“ minő a' természetből merített mélyen ható festése a' valódi vitézségnek! egy vonással, egy két szóval!

Akarsz nagy szabású egynehány vonatokban sebeket-ütő csatát látni, íme olvasd e' verseket:

„Özönként

A' kinyitott sebeken dült a' vér, 's gőzze sürité
A' felhőt. A' csontropogás, a' jaj szavak özsze
Veszve fület sértő zajjal keveregtek az égen.“

A' Török Basa' (ki szerettetni vágyott a' szép fogolynétól 's szerettetése' díjjául a' kiszabadulás' reményét pislogtatá) gyűlöletét, 's vitéz hivei' szeretetét, (melly meg-rögzött a' nagy szívű aszszony' lelkében;) így festi a' hős-nő' tulajdon szavaival a' költő:

„Hogyha nekem kegyelem tőled, mint mondod: ereszsze-el
Más nem kell; felelém. Az ajánlott gondviseléstül
Felmentlek, 's így elviselő még éltem: ereszsze-el!
Vagy ha nem: ölly meg ezen helyben; megcsókolom a' tört
Csak fogságra ne vággy, kinomat melly végzi halállal;
Tőled ez is kegyelem lészen; bús lelkemet üzd ki
Kardoddal, mellyen hiveimnek vére piroslik.
Ő nevetett, 's hol balra szemét, hol jobbra lövellvén,
Ünneplő kocsimat vonatá a' gyilkos, előmbe,
Ünneplő kocsimat, Helenádat mellyen az attya
Házából, hah boldog üdő! — késérted örömmel
A' szent oltárhoz, 's pompásan, lakni Facsádra!
Jöttenek a' lovak is, lovoidnak szépe, sajátod;
Válogatott nemű szerszámban, mellyet te leginkább
Kedveltél.“

az egész hely résszerint Virgili, résszerint Homéri módban van költve. A' *nevetett* eleibe azonban valami epithetont tettem volna, p. o. ő keserűt nevetett. Ez az ismétlése az ünneplő kocsinak, ez a' rekeszték *hah boldog idő!* ez, a' szép formájú ki-tétel; „kocsimat késérted örömmel a' szent oltárhoz, 's pompásan lakni Facsádra,“ mind annyi meg annyi és valódi gyöngyök.

A' Török azonban nem ijeszteti-el magát a' fogoly hölgy' első maga vonogatóisaitól. „Ülj - fel,“ ugymond:

„A' kocsi, a' lovak-is a' tieid, magadén fogsz menni Tömösre.“

's büszkén,

„Ezzel méne tovább“

Ekkor eszibe jutván Békesinének gyámoltalansága, 's hogy nincs szánakozója, merő gúnyoló poroszlóktól lévén környékezve, hogy rabságra kell vitetnie öröm' kocsiján, melly máskor örömmre hordoza, így kiált - fel forró elkeseredésben:

„Mért inkább lovaidd nem vittek holtan elejbe

A' kinyitott sírnak, melly minden bánatot el-nyel.“

A' nagy felindulás' tetejéről lelkünk szintúgy mint testünk mélyre rogyik. Ezt a' hanyatló állapotját így írja-le az Amazon:

„Nem tudom én, mondják: hogy eszemtől válva feküdtem

A' földön mozdultalanul, 's szekerembe emeltek.“

Szabad akarathól nem ment volna, csak a' mozdúltalant vihették-el. Minő szerencsés itt ez a' *mondják*. Egy szócska a' maga helyén remeket szülhet, 's úgy árúlhatja-el a' mesteri tehetséget, a' miként azt a' nagy képirót, ki egy vonattal a' csupán szép Vénusból bájolót teve. Ugyan haszontalanság volna itt a' vers' végén, „*szekerembe emeltek*“ az egyenlő magában hangzók egygyüvé kerülésén, az ajak-látáson (hiatus) felakadni. Nincs idő ily jegyzetekre, mikor lelkünk' ömledézése alkalmasint még azt is elfelejteti velünk, hogy vannak füleink.

Eddig többnyire az érezve gondolkozó költők' számára szedegetém-ki a' sok jelességek közül a' jelesebbeket. Igyekezzünk már most tenni valamit a' többi gondolkozók' és érzők' kedvéért is.

Olvassák a' hazafiak, kik erkölcsi példákban gyönyörködnek, a' következő verseket:

„Elvesztette szegény Erdélyt a' czimbora Székely,

És Borbély, az atyád, legutolsó harczosi voltak.

A' bódult Zsigmond zavarodt esze tette harácscsá

Szép országunkat, 's népét irtotta kevésre.

Nem Török és Német rontóink: gyilkosít önnön
Méhében nevelé Erdély, 's a' jókat elűzte.
Kárt idegen bennünk nem tett még eddig is annyit,
'S olly tetemest, mint kik magyar emlő téjjel üdültek."

Kik sok károkat vallottak jószágaikban, e' sorokat tanulják-még:

„Élted' emésztí
Jószágod' romlása: feledd, más orvosod úgy sincs."

Ki sokat szenvedett honnosaitól, 's egyszersmind hazája' múltt sebein vérzik szí-
ve, felkiálthatna költőnkkel:

„Nincs ostor, mellyben már nem vala része hazánknak.
Jobb idegen földön békével költöni falattyát,
Mint honn mindennap gyilkos-tört várni nyakára
És ugyan a' ki velünk egyg vérből származik, attul."

de azért ne ítélje magát osztrakiszmoszra, 's már maga e' szó is emlékeztesse a'
hazák' háládatlanságára!

Kik szabadon járó elpuhult lelkeket látnak, mellyek gyengeségöket erősebbekbe
akarnák önteni, olvassák eme, a' Magyar hős-aszszony' fogságában oly lelkesen zen-
gő szavakat:

„Néne, ki engem akarsz, mondám, békíteni kínzó
Sorsommal, mért sírsz? mért lettél néma? Tagadni
Nem lehet a' nyavalyát, melly minden nyomra megújúl.
Kinlódol te is úgy, mint én. Szenvedned azonban
Kinnyaidat könnyebb, kit férjed néha vigasztal.
Én egyedül vagyok itt férjemtől meszsze szakasztva
Melly kő ez szívemen, ki tud érzeni, mérheti sullyát.
Még is előbb legyek én Tömösön prédája halálnak,
Mint ötet lássam térden koldulni kegyelmet."

Ha a' Török uralkodás' bús emlékezetét, özsze húzott képben akarjuk megúj-
jítani, ime itt van:

„Igy tett ő mindenha: Magyarat gerjeszte Magyarra
És ez elég vak volt maga ellen járni kezére.
Álnokok ők, 's hazugok; már hányszor jégre vivének
Bennünket, noha eskvéssel pártunkra szegődtek."

Ha egy jó de gyenge szívű örné' képét látni akarjuk, halljuk Székelynét:

„A' Basa választott magyar Aszszonyt, védni személyed:
Angyalom! ezt örömet; de te ennél többre ne unszolly."

A' Basa, hogy vélem szabadon járj, merre kívánod,
 Tetszésemre hagyá; de felelnem kellett érte.
 Mint van egészséged? vagy mikkel foglalog elméd?
 Millyek erányzásid? számat kér róla naponkint.
 Engedgy a' sorsnak; hitemet megszegni ne késérts:
 Hogy magamat véled még gyászosb ügybe sodorjam.
 Öröd ugyan nincsen, de bezeg több annyival a' kém."

Hát mondhat é a' vitézi büszke lélekben lobogó szabadság' érzése valamelly hig lélekről, melly fogságát békével túrvén, sem magán, sem máson nem mer segíteni, ennél helyesebbet?

„Nem vádolhatom őt: szive jó, de segíteni félénk
 Attyafián. Van kötve, 's magát álmodgya szabadnak:
 Mert a' térre kijár, és nincs rá ajtaja zárva.
 Én így lenni szabad nem akarnék, 's nem leszek: inkább
 A' Török e' nyomorult testbül kergesse-ki lelkem."

De nem csak festő, nem csak költő, hanem a' minek szintűgy kell lenni a' jó poétának, szószolló is a' szerző. Célja lévén az egész levélnek, Békesit, Amazon nője' kiszabadítására bírni, minekutánna a' lelkes aszszony fogságra jutásának, bús érzeményeinek 's szabadúlni vágyásának részvételt gerjesztő környitményeit leírta volna; minekutánna a' maga nemü, de nem szívü Székelynével nem boldogúlt a' hős aszszony, már most közelebből néki esik férje szívének: hogy azt meghajtsa, 's egészen aszszonnyá válván egynehány szempillantatokra, a' kiszabadulás' vágyát a' tetszeni akarással, és azon féléssel, hogy férje talán sétálgat és semmi gond nem gyöttri, míg ő maga fogságban szenved, vegyítvén; így szól:

„Tiszta szobám; vannak szobalányaim; asztalom ellen
 Nincs kifogás; búmban de alig hogy kóstolok étket.
 A' jó másod anyám késztet szellőre kimennem,
 És örül, elmémnek ha derültét lelheti közzel.
 Véli ugyan hogy lelte: de én, mikor ő vigad, és más
 Itt körülem, magamat fogyató képekkel emészttem.
 Mit használ? kedvet, nem termett, a' ki szerezzen
 Ott, hol az elfoglalt szívben már nincs helye kedvnek.
 Így vagyok én. Meg nem kérlelhet semmi Tömösben
 Sorsommal. Legelek keserítő tárgyakon önkint.
 Nem csinos öltözetem; nincs fürtöm szedve fodorba;
 Nincs perecz a' karomon; nincs gyöngy kapcsolva nyakamra:
 A' mikoron te talán unalomtul mentve alá fel
 Nyalka lovad' hátán sétálgatsz, 's nem gyötör a' gond."

Hogy ezen felbizgató szemre-hányás után lecsilapítsa, már nem csak mint férjéhez, hanem mint viselő anyja, gyermeke atyáához is így szól:

„Ah nem! az én férjem velem együtt érezi, a' mit
 Szenvedek ártatlan, 's valamint én, nyugtalan ő is.
 Ő szeretett forrón, úgy, mint más senki: kegyetlen
 Állapotom hozzám most még hiszem, edzi szorosban.
 Ah! legyen úgy, kérlek! lelkünk kapcsolva maradgyon,
 Míg az enyészítő kéz fátyolt szemeinkre nem aggat!
 Esztelenül, meg is ismérem, rabságom okának
 Mondalak, 's hűségedet is vagdalta beszédem:
 Ah de te háborodott aszszonynak férjfi, bocsáss meg!
 Átkoztam mindent eszemen kül, még mikor a' seb
 Nyers vért serkedezett, lévén hozzája szokatlan.
 Tisztábbak szemeim már most; gyógyulni sebemből
 Ámbár nem tudtam, 's bánom hevenyébe szidalmát
 Tollamnak, melly kába fejem' forralmait irta.
 Büntess meg! csak előbb szabadíts, szabadíts ki Tömösből,
 Büntess-meg valamint tetszik, ha halállal is, osztán,
 Elviselem; leszs így meghalnom kedves ajándék.
 Meghalnom; — csak előbb a' gyermek lássa az atyát,
 Kit e' meleg csókkal fognál olvasztani szádhoz!
 Avvagy akarhatnád: itt düllyön hölgyed az ágynak
 Gyöngé nehezkével, 's te ne légy mellette szülésén?
 Jőjj atya magzatodért! vidd el feleségedet innen!
 Hűtvőse; két ösztön benned gerjeszsze fel a' vért.
 Vagy de ne jőjj értem; magadat koczkára ne tedd ki.“

De még ezzel sem elégszik-meg, és ekkép' adja férje meghajtandó képző tehetőségének és szívének az utolsó lökést:

„Embered a' fejemen lobogó kendőre vigyázzon;
 Rózsapiros lészen. Vezetékét a' felülésre
 Készen hozza felém, valamint lova győzi, serényen.
 Több nem kell. Evező szárnyam leszs társi szerelmem.
 És te hazám, és tí, kik bűnnek eredtetek értem,
 S már már holtomnak vártatok hallani hírét.
 Addig is édes Férj! ezeket míg válni valókká
 Én 's te tapasztallyuk; honnlétem képzeletével
 Támogatom magamat. Meszszünnen látom, előmbe
 Mint szárnyalsz habozó lovadon, 's gyöngédeden át-nyúlsz.
 A' porral belepett lovagaszszonyt hajtni szivedre.
 Ah! nehezen várt nap; te szabadság napja, ne késsél
 Felvirradni reám, 's add Békesit újra karolnom!“

Kedves társ! te pedig légy gonddal társad ügyére:
 Itt ne feledgy kérlek; ne feledgy itt, kérlek az égre,
 És mindenre, mivel kegyedet lelhetni reméllem!
 Majd ha szabadságban hozzád kapcsolva leendek:
 Elmondom, miken átestem, csak hallani győzzed.
 Majd félsz és borzadsz; szavaim majd félbe szakasztván
 Támasztaszsz több több kérdéseket újra, mirül már
 Szóllani hallottál, 's inségem felhozom újra.
 Könnyeimet kicsalod, tudom ezzel; sirnom öröm leszsz,
 Könnyeim arczámrul ha hazám földére csöpögnek.
 Ez mind későbbben; 's most csak távulban enyelgő
 Gondolatok! Tőled függ őket tenni valókká,
 'S a' ragadott Helenát férjének visszaszerezni. "

Nem győzném, ha a' másik Szakasznak, mellyben elő-beszéltetik mint fájlalta hölgyétől váltát a' nőtől fosztott Békesi, mint készült, vevén nője' levelét, őt' kiszabadítani; és végre mint szabadította-ki — szebb helyeit (mert mind szépek) kijelelni akarnám. Ha a' két szakasz valamelly nagyobb egésznek, valamelly éposznak töredéke, úgy vissza veszem az egészre nézve felül tett jegyzékemet. Talán azért hozátam tévedésbe, mert az előbbi szakasznak nem bocsáttatik elibe előbeszéllésképpen, hogy Ilona ily levelet irt légyen férjének.

Szán'szándékkal hosszabb valék, mert nem gondolhattam unatkoztatni valakit, midőn a' Költőtől annyira mulattatám. Láttatni akarám a' szeretetre méltó és dicső költőtől, hogy találkoznak még a' hazában testvér lelkek, kik a' valódi Szépnek bájait mind érzik, mind becsülik. Én nem adhatok egyéb jutalmat, de majd ad a' jövő kor.

Illyen költemény' olvasása után a' kisebb daraboknak, bár mi helyesek légyenek a' magok nemőkben, természetesen kevés'bé tetszőknek kell láttatni.

Az *Alagya* Mohács felett, jeles darab. Nem lehetek mindenütt olly hosszas, mint valék, 's ebből, csak egynehány szerencsés verseket fogok kijelelni a' sok szerencsések között. p. o.

„Mennyi nemes bajnok, méltó sok századot élni,
 Fénytelen itt szunnyad, 's kő se mutatja helyét.“!
 „A' sorvasztó láncz, így készüle árva hazánkra,
 Nem — nem az ellenség, önfia vágta sebét.
 Gyász emlékü vidék! mi sok inség' kútfeje lettél,
 Párolgó mezejid' bánatos oszlopa ez. “

„El! ti komoly képek! ti sötétség' rajzati félre!“
 „Él Magyar, áll Buda még!“
 „És te virúlj gyásztér a' béke' malasztos ölében,
 Nemzeti nagylétünk' hajdani sírja Mohács!“

hihető, minden Magyar lélek fogja e' szívható versek' erejét érzeni.

A' *vtg Chloe* szerzője is, nagyon szépen fejezi-be öröm-kedvűségét:

„Szabad pedig kiki lehet,
Míg fejét — de hol vagyok?
Lilim míg istenné tehet,
Legyen, legyen, hallgatók.“

A' *Fellegek* szintűgy dörgés nélkül végződnek, felette lebegő és könnyen hangzó versekkel:

„Óh az égnek fellegeivel
A' vad éjszak' vad szelével
Délre sóhajt e' kebel,
'S ott talán már a' lyány' szíve,
Hű szívemnek rég nem híve
Mást vidámít, mást ölel.“

A' *hamis Pathosz* nem elmétlen darab prózában, bár orvosolhatna, hol a' nyavalya orvost kíván. Meg kell vallani: szerencsésebb nagyobb része Magyar írójinknak, a' kötött, mint a' folyó beszédben. Ez erőre és tehetségre mutat, de mérsékelni kell talán az erőt — nem kell a' prózát a' költeménységig emelni, nem a' költeményt prozaizálni. Minden kimivelt nemzeteknél később formálódott ki a' folyó, mint a' kötött beszéd; a' folyó beszéd' nemei köz't pedig az úgy nevezett stílus historicus. Ha Berzsenyi szerint,

„Megfagy az Égi hideg kezekben,“

szintűgy:

„Meggyúl a' földi tüzes tenyerekben.“

Íme egynehány szerencsésebb helyek a' hamis Páthoszból: „Hallgasd el kobzom, a' csipőre szegzett könyökök' kéklő hagyományit.“ 's vége felé: „Ki ül ott búsan a' vadkörtefa alatt duzzadt szemmel nézve Simon' kertjébe? Andor az a' szőke fürtös ifjú, a' szerencsétlen szerető. Így andalog ő estvéként, 's forró sóhajtásával lele fújja a' savanyú körtéket.“ Valóban nem minden Simonnak, nem minden Andornak való az oszsiánkodás.

A' *Tünődönek* végső strófáját megtartottam:

„Hasztalan! még csendes a' hab',
De szivemben zaj vagyon.
Merre térjek, hol pihenjek?
Messze még a' part-nagyon.“

A' *Czáfolhatatlanban*, egy szerencsés gondolat nincs szerentsétlenül adva:

„Az élet néha sok ezer
Idő-perczen által megy,
De az élet' kezdetéhez
És végéhez elég — egy;“

Siller' harangja' fordításában több szerencsés hangzatú versek találhatók:

„Oh ez élet' leg szebb napja
Végezi a' gyöngy Tavaszt,
Az övet, fátvált el kapja,
'S minden bájkényt elszakaszt!“

Ezek is tetszettek:

„Jóltévő a' tűz' hatalma,
Mihelyt ember fékezi,
'S a' mit alkot ész'-fuvalma
Azt ez, égszeszszel teszi!“

Nincs harmónia nélkül e' két sorocska is:

„Lételt a' felhőkből vesz
A' cikázó villámszesz!“

Egyik leghatőbb képei között Sillernek így adódik:

„'S a' felhő vegyes szinformában
Néz a' magasról belé.“

Egy elégett tetőtlen puszta házról van a' szó, melybe a' felhő mintegy belé tekint. Itt nem a' felhő vegyes szinformájában van az erő. Az eredetiben így van:

„Und des Himmels Wolken schauen
Hoch hinein.“

nagy erő van ebben a' rövid kitételben: *Hoch hinein*, „a' magasról néz belé“, kinem adja semmi módon; jobb lenne: a' magosról belé néz; de még így sem lennék egészen megelégedve.

Csövár. (Rege a' Magyar előidőből) Jól készült rege, eléggé futó festeléseket foglal magában 's úgy kell e' nemben. Ha helyel-hellyel szorgosabb lenne a' verselés, talán még több könnyűséget lelne benne az olvasó' füle. Több kellő gondolatok közül ezt jegyzem-ki:

„Ki nézheti a' villámot
 Sötét felhők' méhében?
 Ki értheti a' titkokat
 A' sors' szövevényében?
 Ama lecsap — ez öl, gyilkol —
 Ama tiéd — ez is az —
 Azt nem láttad — ezt nem érted
 Belőle csak az igaz.“

Talán jobban kedvelené mind a' fül mind a' képző tehetség azon prózai kitételt

„Ki értheti a' titkokat
 A' sors' szövevényében?“

így?

Ki mér fonalt, ki lát számot,
 A' sors' szövevényében?

A' frissiséget jól ábrázolják a' következő versek:

„Sok száz paripák ugrálnak
 Körülte e' tündér várnak,
 Egyik fel, a' másik le,
 Ez ki — az el — ez bele.“

Bár legutóljára legyen téve Auróra a' *Boldogság vágya*, (holott ez minden embernél oly természetes) még is tudok egy igen jó izlésű Aszszonyságot, ki ezen felette természetes, 's minden egyszerűsége *) mellett igen szép és jól hangzó versetből több strófákat könyv nélkül megtanult; jelesebben ezeket:

„Az életnek örömeit
 (Mikor sorsunk engedi),
 Mint egy fának gyümölcseit
 Ki hogy éri, úgy szedi.“

mi útféli, de igaz és szép kép; századik sem talált volna reá. —

Továbbad ezt:

„Sokszor szívünk olyant is kér,
 'S az ohajtott bálvánnya;
 A' mit végre hogy ha el ér
 Keservesen meg bánnya.“

*) Egyszerűség, simplicité; — egyformaság, uniformité.

vége:

„ Az ész — 's a' szív — ez a' kettő
Éltünkben az evező;
Haj! de ezen két vezető
Igen ritkán egyező.
A' hideg ész sokszor gátol
Midőn szívünk olvadoz
'S a' merő ész tanácsátol
A' meleg szív borzadoz.“

Még több darabok is vannak Aurórában, akár folyó, akár kötött beszédben, melyek itt említést érdemlenének; de már így is elég hosszú az ujjonc kritikusz' ügyetlen munkácskája, és gyanítom, nem egy fogja kérdeni: ugyan minek annyit írni egy Zsebkönyvről, és annyit kiírni belőle? — írni azért, hogy kitessék, mint lehetnek több szép dolgok egy könyvecskében is, és ha oly hosszan adódhatik elő egy Zsebkönyvben, a' vitéz Tihámér' históriája, miért ne lehessen szintúgy hosszú kritikát írni egy Zsebkönyvről? Annyi szépeket pedig azért irtam-ki: hogy idővel még mindég jobb és szebb dolgok jelenjenek meg Zsebkönyveinkben. Látván olvasóim, mennyi jelességeket szemelhettem-ki Aurórából, talán szívesebben és számosabban fogják ezután megvenni Zsebkönyveinket. Mi történhet? vagy az hogy olvastassék az ifjancz kritikusz, vagy hogy ne olvastassék. Ha az első esetben, még kevesebb Magyar Zsebkönyv fogna ezután elkelni, szebb helyeiknek kritikámban össze-gyűjtögetett feltalálhatások miatt; úgy nem ígérem ugyan, hogy nem fogok ezután kritikát írni, (mert a' ki inni kezdett, folytatni fogja az ivást) de ígérem; nem fogok ezentúl legkisebbet is kiszedegetni akármely könyvből, hanem helyén hagyok mindent, akár helyes lesz, akár helytelen. Ha pedig nékem szegény fejemnek sem akadnak olvasóim, akkor azal fogom vigasztalni fáradságomat, a' mivel oly sok, annyi századok óta írni meg nem szünő írók és kritikuszok:

„ Non scribit cujus carmina nemo legit.“

Addig is fakadó, de még meg nem érett kritikusz léttemre bocsánatot kérek; hogy még nem tudok harapni, marni, karczolni, szaggatni, vágni, döfni, és szúrni, hanem ritka és ártatlan csipkedésekkel megelégszik együgyűségem.

P.

22.

A' kor, 's nagy hivatal nem ád just az élesebb megtámadásokra. *)

William Pitt, az utóbbi híres Miniszter Lord Chatham, 32 esztendő's korában, t. i. 1740-ben ellenkező vélekedésben lévén a' Parlamentomban, Walpollal az akkori első Miniszterrel a' matróz fogás iránt, ezen Miniszter ötlet ifúsága, 's elő-adásának theátrumi módja miatt megtámadta. Pitt az itt álló rövid beszéddel felelt.

Uraim!

Az ifúságnak szörnyű vétjét, melyet az igen tiszteletre méltó Úr (Walpole) olly sok észszel és illendőséggel tolt reám, sem elpalástolni, sem eltagadni nem akarom, 's megelégszem azon óhajtással, lehetnék egyike azoknak, kiknek bolondságaik ifúságokkal megszűnnek, 's ne tartozzak azokhoz, kik tapasztalások' truczára is megmaradnak a' tudatlanságban. Nem tartom jussomnak meghatározni, ha lehet é az ifúságot valakinek hiba gyanánt vetni szemére — de az bizonyos, hogy az öregség megvetést érdemel annál, kiben az ezzel járó jótételek semmi hasznos fogamatot nem eszközöltek, 's a' vétek uralkodik, minekutánna az indulatok' ereje megszűnt. Azon gonosz ember, ki minekutánna ezer hibáknak látta rossz következtetéseit, folytatja a' tévelygést, 's a' kinél az idő egyedül csak makacsságot tolda az ostobasághoz, kétség kívül iszszonyodás' és útálat' tárgya, 's nem érdemli, hogy ősz hajfűrtjei a' bántástól megóvják. De még inkább útálatra méltó, uraim, az, ki azon mértékben távozik a' virtustól, melly szerént halad a' karban, 's bűnösebb, kevesebb kísértet mellett — ki szégyennek teszi ki magát pénzért, mellyel nem élhet, 's élete hátra lévő részét hazája' vesztére pazarolja. — De az ifúság, uraim, nem egyedül való vétkem — azzal is vádoltattam, hogy *theátrumi móddal* élek beszédemben. A' *theátrumi mód*, vagy mozdulatim' 's kifejezésim' valamelly különösségét, vagy igazi érzeményim' elsínlelését, 's más férfiak' vélekedései' és beszéde' kölcsönvételét teheti.

*) Ha igaz, hogy századok' lefolytával mind jobban jobban tökéletesedik az emberi nem, és Condorcetnek perfectibilité ind éfinie du genre humain nem mérő képzelet, a' később időben élő fiatal ember, ha hasonló elme tehetséggel és igyekezettel bír, mint a' megelőző kornak ifjai, bizonyossan nem érdemel megvetést a' nálánál korosabbaktól, kiknek ifúságok korábbi időkbe esett. Ezt kellene meggondolni némelly gögösebb véneknek; a' magokat nagyra-tartó fiataloknak ellenben, azt kellene meggondolni, hogy a' talentom és tanulás a' tapasztalást egészen ki nem pótolhatja; hogy következőképpen, egy ötven esztendő's érdemes ember tiszteletet és tekintetet érdemel a' legérdemesebb húsz — huszonkét esztendő's embertől. Ha ezeket meggondolnák az öregek' és az ifjak, amazok engedelmesebbek lennének az ifúság iránt; emezek pedig, több bizodalommal és tisztelettel viseltetnének a' tapasztaltabb évültség iránt, és sokat nyerne vele mind a' társasági, mind a' társalkodási rend.

Az első értelemben, uraim, a' vád csekélyebb mintsem czáfolást érdemlene, 's csak említésre, megvetésre méltó. Szabadságomban áll nekem mint minden más embernek, tulajdon szóllás-formáimmal élni; 's bár igen óhajtsak is tetszeni ezen úrnak, nem fogom mindazáltal sem magam' ő miatta megszorítani, sem az ő, a' kor által érlelt, 's a' tapasztalástól formált beszéd-módját, 's mozdulatit igen is szorgossan mímélgetni. Ha pedig valaki, midőn *theátroni móddal* vádol, azt érti, hogy más érzeményeket fejezek-ki, mint a' magaméit, úgy fogok vele bánni, mint egy rágalmazó alávalóval; és semmiféle pártfogás nem fogja őtet az általa érdemlett büntetéstől megoltalmazni. Illy alkalommal bátran elfelejtethem, mind azon formákat, mellyek megé sánczolja magát a' gazdagság és méltóság — és egyedül az öregség fog határt szabni haragomnak; az öregség, melly a' büntetlenül gorombáskodás' és dölyfösködés' szabadságát mindég magával hozza. De azokra nézve, uraim, a' kiket megbántottam, azt vélem, hogy ha kölcsön-vett móddal éltem beszédemben, nem vala miért neheztelniök — az őket megsértő melegség a' meggyőződés' heve, 's azon buzgóság vala hazám' javáért, mellyet bennem semmi remény, vagy félelem elnem hidegíthet. Nem ülhetek csendesén, midőn szabadságom megtámadtatik, sem halgatva nem nézhetem a' közönség' meglopását — igyekezni fogok, akármi történjen, visszaverni megtámadómat, 's eleibe huzandom a' rablókat az igazság székének, akárki pártfogolja alávalóságokat — és — akárki osztozzék prédájokban.

L.

23.

Az élet-vermekről.

Gabonát bővebben termő tartományokban, kivált a' tengerektől és kikötőhelyektől távolabb eső tájékokon, főképp' a' hol a' termékenység a' népességet meghaladta, kellett természetiképpen az életnek több esztendőkön keresztül ép állapotban történhető eltartásáról, az embereknek legelőször gondolkozniok. Ezen élet-megőrzés' legeggyűgyűebb módja kétségkívül a' legrégiebb is. Már az idős'bb Pliniusz *) emlékezik a' Thrácziai és Kappadócziái, Spanyol országi és Afrikai élet-vermekről, mellyeknek Kappadócziában és Thrácziaiban *Sír* vala nevök. Varró az így eltakarított gabonát ötven esztendeig, a' kölest pedig százig eltarthatónak állítja; sőt ő szerinte Ambrácia' bizonyos barlangjában,

*) Histor. natur. libr. XVIII. Cap. 73.

az efféle vermekben borsót találtak, melly Pürhosz' idejétől a' nagy Pompéjusz' tenger-rablói háborújáig, az az száz húsz esztendeig, folyvást épségben maradt. A' Párizsi tudományos akadémia' 1708-ik esztendei aktájában, oly gabonáról olvashatni, melly 1578-tól 1707-ig, az az 128 esztendő múlva is, még ép vala, és felette jó ízű kenyérrel szolgált. Porticsi alatt, vagy mellett, a' hajdani Herkulánumban a' legépebb élet találtatott a' 18-ik század' elején, holott Herkulánus 79. esztendővel Krisztusz Urunk' születése után borítatott-el a' látától. Franciaországban, Szédán mellett, sziklába vágott föld-alatti barlangokban, (holott nem egészen száraz volt a' szikla) száz tíz esztendős gabonát leltek nagy rakásokban, a' rakásoknak felületén kicsirázott magvak' 's ezek' mintegy szövet gyanánt egymásba tekergődött szálainak vastag kérge alatt. Hazánkban is több helyütt felette régi ép gabonákra akadtak föld-alatti vermekben, p. o. Tóth-Prónán Nyitra Vármegyében. Nincs példa, a' gabonának, akár ládák' akár ketreczek', akár hombárok', akár szuszékokban, illy sokáig épségben maradására, 's megjegyzésre méltó, hogy az illetén épen maradt ó életből kerekedett kenyér, nem csak jobb ízű, hanem táplálóbb is. *)

Nem lévén tehát az életnek sokáig ép állapotban tartására nézve jobb mód a' föld-alatti vermeknél, nem csuda, miért kezdettek egy időtül fogva jó hírbe jönni a' Magyar élet-vermek, 's miért kívánják többen, Francia és Német országban megtudni azok' készítése' módját, mellyről eddig-elé igen keveset találtak a' könyvekben.

A' Magyar országi élet-vermek az említettek felül, a' minden módon költségesebb mag-tárok (Pethe is így nevezi a' granáriomokat,) felett, még annyiban is érdemlenek tekintetet, a' mennyiben az élet' gyakori forgatását és szellőztetését megkíméltetik, és így a' sok munka' vesztegetés' fáradságát elhárítják, az életet pedig, ha jó helyen és alkalmas földben vajúdtak, vagy ha nagyobbak, a' föld alatt téglából (de mész nélkül **) építődtek, kevés költséggel, nem csak a' víz, hanem a' tűz ellen is bátorságba helyeztetek. Csak az érzi, a' kisok életnek mag-tárt épített, mennyiben kerül az, és mind a' mellett, mennyi kézi munkát emészt-fel a' gyakori forgatás és szellőztetés, végtére, mennyivel inkább, vagy több, akár két, akár több lábú osztályos atyafitól lehet megőrizni az életet a' vermekben, mint a' mag-tárokban.

Ez az oka miért nem vala a' híres Dühamel a' mag-tárok' barátja. Azzal áll-ki ellenök, hogy sokba kerülnek, 's területökre 's nagyságokra nézve, bár minő mesterségesen és hely-kímélve építtessenek, nem vehetnek-be magokba annyi gabonát, mint a' teli töltött föld-alatti vermek, és igaz is ez, mert különben, nem lehetne benne, a' munkát, időt és fáradságot emésztő gyakori mag-forgatást véghez vinni. Hát mennyi kő, mennyi költség, mennyi munka megy, valamely mag-tár' fundamentomára? A' Leydai, p. o. 500,000 livrába került. Ehez járúl, hogy az egerektől és patkányoktól szintoly nehéz, és talán még nehezebb a' gabonát a' mag-tárokban megőzni, mint a' vermekben, kivált téglából készült vermekben. Már a' mi az élet' gyakori forgatását illeti, magok a' forgatók, mennyi port és sarat hoznak magokkal a' mag-tárba? A' forgatásnak igen gyakran

*) „Il y a encore une différence de ces blés conservés en terre d' avec les autres, en ce que le pain qui provient de ceux-là, a plus de goût, et est en même tems plus nourrissant.“ La nouvelle maison rustique par J. B. Bastien, à Paris, an XII (1804), tome premier, page 553.

**) Horrea aliqui sine calce construi jubent, quoniam sit frumento inimicissima. Plinius, histor. natur. Libr. XVIII. Cap. 15. Ezt az oltott mész miatt mondja Plinius.

ben, czirkalomra, legfellyebb másfél ölnyi kerekded mélységre kívájni, nehogy a' nagyobb mélység miatt a' víz' árja magát bennök könnyebben felüsse. Legalkalmasabb lesz' formájok, ha fületlen butykoshoz fognak hasonlítani, keskeny szájjal, belől gömbölyűen domborodott potrohossággal, alól pedig valamennyire keskenyebb fenékkal — így az élet jobban, és tartósabb csilapatra (aequilibrium) fog benne megtömődhetni, különben a' hibásan kiczirkalmazott domborúság azt fogja következtetni, hogy a' killyebb vagy bellyebb eső egyenetlen görbületnél, a' föld omlani kezdend. A' szűk száj tágassága és kerektsége czéljának megfelelel, ha azon egyenesen álló jó vállas ember a' verembe férhet.

A' kiégetés előtt tökéletesen ki kell separtetni és tisztittatni a' vermet. Maga a' kiégetés szalmával történik. Annyi jól száraz szalma hányattatik a' verembe, a' mennyi fenekétől közepéig térhet belé — osztán felülről egy csóvával meggyújtatik, és több ízben póznával megpiszkáltatik, míg a' fenéken egészen hamuvá válik. Ezt a' kiégetést, kétszer, háromszor, sőt többször is kell egymás után gyakorlani. Megkell várni minden kiégetés után a' veremnek nem túl hűlését ugyan, de kihűlését; mert különben nem lehetne belé ereszkedni, a' perjét kihányatni, és a' veremnek fenekét újra jól kisépartetni, kitisztittatni; a' mi azomban felette szükséges, különben soha sem fog tökéletesen kiégni és kiszáradni a' verem' fenéke. Minden verem' számára egyegy deszka kalap álljon készen, és elegendő száraz szalma is, hogy a' kiégetések köz't folyó essős vagy nedves időekben, a' verem' szája egy jó csomó szalmával, könnyedén, (ne hogy megint a' levegő elromoljon benne,) bedugattathassék, a' deszka kalappal pedig, jól beborittassék. A' gondosabb gazdák agyaggal öszsze fogott téglával rakatják ki a' verem' fenekét, száját pedig száraz termés-kővel béleltetik ki. A' jól kiégettett verem, glét, vagy máz gyanánt szokott simán fényleni.

A' száraz, jól kiszórtt, kiostáltt tiszta életnek betöltése előtt, a' verembe, annyi polyva szóratik a' fenékre, hogy az legalább egy jó tenyéryi vastagságra a' fenéktől fel felé emelkedjék. Széllyel szedett, de felállított, 's jól a' verem oldalaihoz szorított zsúp markokkal szokás a' verem' üregének oldalait bőven körül rakni; hasonló széllyel szedett, de lefektetett zsúp-markokkal vagy kévékkel a' polyvát egészen betakarni, és csak így azután az életet a' verembe tölteni. Már a' töltés' kezdetével szükséges, egy vendég oldal rudat a' polyvát takaró zsúpig a' verembe bocsátani, 's ezt a' betöltés közben, szüntelen mozgatni, forgatni, hogy a' mag mind jobban jobban nehézsége által lefelé szállhasson, a' levegő pedig kiszoríttassék a' veremből, mellyben, még minekelőtte az élet színig fel-tolódott, nem kell elmulasztani, a' gabonát, száraz, tiszta, mezítelen lábbal mind addig letapostatni, és mintegy a' verembe beszuszakoltatni, míg a' verem-száj' felületéhez egy tenyéryire fel nem ért — azután pedig ismét jó száraz szalmával kell betakarni, és arra újra polyvát nyomdosni, hogy az a' száj-felületének színéig érjen, melly száját végre erős földdel, ha lehet agyagossal, a' víz' lefolyása végett minden oldalról csappanólag leereszkedővel és terjeszkedővel, ormósan vagy csúcsosan tanácsos befedni, 's tetejét számára bémázolni. Az így bétemetettett élet felett, virító fű és gyepterem, valamint a' holt emberek' tetemeik felett, csak hogy amaszt igen sokáig semmi bogarak, semmi férgek nem bántják.

Némellyek nagyobb bátorság' okáért, és hogy ne kellésék egyszerre az egész vermet kiüríteni, minden negyedik, ötödik lábnyomnyi magasság után, elszilált zsúpot fektetnek, és azután polyvát szórnak az életre, 's ezt minteggy emeletenként rakják-bé a' vermekbe, mások sírvermeket, az az: sír forma kisebb mélységűeket ásatnak, de ezeknek bajosabb kiégetésök, és sokkal kevesebb életet foglalhatnak magokban. Kik a' zsúpot fa-czövekekkel, a' vermek' oldalaihoz üttetik, mivel a' fában mindég valami nedvesség marad, veszedelmeztetik gabonájokat.

Hasznos, ha lehet, sorban építeni a' vermeket, eggy eggy ölnyi, vagy valamivel több távolságra egymástól; így könnyebb a' felvigyázat is. Nem árt hasonlóképpen a' férgek' és bogarak' még bizonyosabb előlése végett, a' vermekbe némelly nehéz, csípős szagú plánták' jól kiszáritott gyökereit vagy leveleit, mint p. o. a' komlójéit, a' földi-bodzájéit, a' száraz élet, zsúp és polyva közzé vegyíteni. Némellyek ugyan ezt ellenzik, a' plánta illatot és gőzölgést, melegség és nedvesség nélkül nem tudván képzelni, 's a' nehéz és csípős szagot inkább a' férgek' és bogarak' elűzésére, hogy sem megfojtására tartván alkalmasnak; de ezen állítások, még igen kétségesek, és szorosabb vi'sgálatokat, tapasztalásokat kívánnak.

Az élet-vermek hol nagyobbak, hol kisebbek — vannak húsz, harmincz, vannak háromszáz köblösök; némelly földalatti téglavermeim' négyszáz köblösök; ha megkezdem, egészen kiszoktam ürítettetni, és életemet vagy a' föld-felettiébe, vagy mag-táromba, vagy földalatti téglás-vermeim' fedeles teteje alá, a' hol száradhat, és forgattathatik, tétetni; azután pedig minden esztendőben a' nedvességtől megóvjandó üres vermeimet több ízben, a' felül említett mód szerint, kisépertetni, kitisztíttatni, megigazíttatni, és kiégetetni. Minden esztendőben, minden kitisztítás és kiégetés előtt, égő szalma csutakot hányatok beléjek, hogy megtudjam, mehet-e valaki azokba veszedelem nélkül, és-hogy az égő szalma-csutak' füstjével a' rosszsz gőzt kiküszöbölhessem belőlök.

Mind ezeket azok' számára írtam-le, kik a' Magyar élet-vermekről tudósításokat kívántak tőlem; nem mondtam hazám' termékenyebb részeiben esmeretlen dolgokat, hanem ollyakat, mellyek gyakoroltatnak, bár nem mindég és mindenütt azzal a' pontossággal, mellyel kellene gyakoroltatniok; és a' mellyel itt' világosan elő-adódnak.

Azzal akarnám béfejezni értekezésemet, a' mivel hajdani, valóban tudós és szíves tanítóm kinek három esztendeig folytában valék Pesten tanítványa, Mitterpacher Lajos, a' Faggot' csöveiről tartatott tanításait szokta vala mindég kezdeni. „Nem akarok, úgy-mond, az élettel uzsoráskodóknak leczkéket adni. Az élet a' legelső szükségű természet-mény a' társaságban élő emberekre nézve, — éhségig tartani az életet nyerekedés végett, istentelenség; de megszorúlnak olykor a' legáldottabb tartományok, — a' nagy áldás vesztegetésre szoktatja az embereket és a' nagy áldásokat olykor nagy csapások követik — nem kél-el mindég mindenütt a' termés, ha legolcsóbb áron is; a' ki tehát az élet' eltartását tanítja, hasznos és idvességos dolgot tanít.“

Ha bátorkodnám valamit ezen helyes okoskodásokhoz tenni, tapasztalásom szerint azt tenném, hogy hazánkban úgy vagyunk olykor az élettel mint a' Karaibok Amerikában az ő ágybeliekkel; reggel eladják azokat, estvére pedig újakat kell venniük. A' Prusziai hombarkodás' szertartásait csak a' könyvekből ösmerjük — hol igen sok terem és

fulladunk bővségünkben, hol pedig száráról tépjük az éretlen gabonát, és a' fák' kérgei porából eszünk kenyeret.

Azt beszéli Pethe: hogy 1803-ban csupán csak egy vármegyének 96,000 mérő gabonára vala pótolékul szüksége az éhel halás eltávoztathatására; következendőképpen, dicséri azon Anglus' feleletét, ki egy magát hánykolódó Magyarnek, hogy t. i. *extra Hungariam non est vita, si est vita, non est ita*, ezt mondta: „*miserrima vestra vita, neque canis vivit ita* *) — Azolta még olyan esztendőnk is volt, a' mikor egyedül Bihar Vármegyében, több holt-meg éhen 30,000 embernél. Ez a' szám, még egy híres nagy ütközetet is dicsőítene!

De nem csak a' keserves esztendőkben, mellyek olykor legtermékenyebb tájainkat meglátogatják, hanem a' jókban és áldottakban is, nem bővölkednek élet' dolgában honunk' minden részei, minden tájjai; olykor éhség van a' szomszéd vármegyében, a' határosban pedig bőség, és megfordítva. Majd hogy semmi életünk nem megy többé Olaszországba. A' jég-essőt jobban kiálló kolompér elborította az ország' nagy részét — hová tenni a' második esztendei termést, ha a' megelőzőjét el nem lehet adni? A' köz-jó nem drága életet, de könnyen és mindég eladhatót kíván; a' hol tehát némellykor a' sertések' eleibe kell önteni sok penészes és dohos életet, olykor pedig nincs mit eladni, vagy méreg drágán kell megszerezni, vagy nincs min venni, ott' az élet eltartás' tudománya nem haszontalanság. Nem rontják-el annak szívét a' gazdálkodás' rendszabásai, a' ki érzi az Evangyelistával, hogy nem kell olyan gazdagságokba elmerülni, mellyeket, bár mit tegyen az ember, hol elébb, hol utóbb a' zsuzsokok megemésztének, és a' csótánok össze rágnak.

Megjegyzésre méltó dolog, hogy Magyar-ország' alsó részeiben, mellyekben többnyire zsíros szájú Magyarok laknak, és a' hol legbővebben terem az élet, majd mindenütt, még ott is a' hol mag-tár' építésekre elégséges kő találtatik, és elegendő ember a' cséplésre; az élet-nyomtatás és föld-alatti eltartás vagyon szokásban. Ha szó-származtató lennék, az idős'bb Pliniusznak fellyebb említett *Sír* szavából eredeztetném sír-vermeinket, és a' Kappadócziakkal és Thrácziaiakkal atyafiasítanám, vagy tesvéreltetném nemzetemet; de nem bírván elegendő tudománnyal, a' nemzeti eredeteket nyomozóknak csak azt a' kérdést teszem: vallyon hol és mikor tanúlták eleink az al-földön szokásban lévő gabona elnyomtatása' és eltakarítása' módját, ha csupán Nomadeszek, az az, marha-tartó, sátoros-nép valának ők Ásiában? Az elmélkedni szerető bölcseknek pedig, egy más kérdést szeretnék tenni, ezt tudni-illik: miképp' van az, hogy az élet' eltartása' tekintelében annyi fesszegetések, és új találmányok után is, a' legeggyűgyűebb, és legrégebb mód, még mindég a' legbiztosabb, és legbátorságosabb?

Gr. D. J.

*) Lásd: Pethe Pallérozott Mezei-Gazdaság — 1-ső Dar. Lap. 677.

24.

Allegoria.

Tiszta boldogság a' földön.

Úgy mint most, sokat esenkedtek az emberek hajdanában is az Istenek előtt, és könyörgéseik az egekig hatottak. Kiki bajait fedezte-fel, számítgatta az élet' terheit. Az Istenek hajlottak segíteni az emberiségen, azért nagy zsinatot hirdettek Olümpra, hogy tanácsot üljenek; mint változtathatnák az ember' életét tiszta örömmé.

Megjelentek az égiek, 's Jupiter szállott a' szent gyülekezethez: orvosoljuk közös szándékkal az emberi nem' baját, irtsuk-ki a' földi élet' terheit, hogy ne panaszolja többé nyomorúságait, végezzetek felőle; eszközöket mutat néktek a' bölcs ítélet, hatalmatok alkalmazzassa, az Istenség bélyege pedig, az irgalom; tegye jó-akaratotokat bennetek tökéletes munkává.

Zsibongás lőn erre Olümpon: az Istenek közzül kiki maga vélekedését terjesztette elő. Voltak, kik a' földi bajokat elháríthatatlanoknak találták, 's arra, hogy az égi a' földi élet-től megkülömböztessék, szükségeseeknek. Voltak, kik a' földi életben tellyes boldogságot állítottak lenni, 's az emberek' panaszszait meg sem halgatni javaslák, minthogy azoknak oka, csak emberi nyughatatlanság és telhetetlenség lenne. Így sokan, sokféleképpen vélekedtek. Mómus is jelen volt, nyughatatlankodék, ülésében feszengett, hol egyik hol másik szomszédjához hajlott, majd ismét fejéhez kapott, 's hajszárait illegeté; néha felkiáltott, 's szavát ismét elharapta. Látván az Istenek, hogy Mómus igen kívánna szólni, hangosan kiáltozának: halljuk, halljuk! Így kezdé Mómus szavait: Hatalmas Istenek! én már régen bírálom az emberi természetet, 's úgy találom: hogy az, a' tökéletes boldogsággal megfér. De mi is volna lehetetlen égi erőnek? Hát nem mi kormányozzuk é az embereket? ha elhinthettük a' meg nem elégedés' magvait, nemde ki is gyomlálhatjuk azokat? Igen csekély ok hátráltatja köztök a' tökéletes boldogságot, 's csak azt kell eltávolztatni; — fojtsuk-meg az emberekben a' kívánságokat, mert ezek minden indulatok' és nyughatatlanságok' élesztői és táplálói, 's ekkor a' mit óhajtottak, megtalálták.

Hajlottak a' kegyes Istenek, 's elvégezték: maradnának-meg az emberek testi állapotjokban, de kívánságaik csudállatosképpen irtódnának-ki, 's ne lenne egyiknek szerencsétlensége, a' másiknak szerencséje. A' végzésnek nagyobb erejére a' boldogság' Isten-aszszonya leküldetett a' földiek' közzé, ki lak-helyül egy fényes templomot választván, ott magát a' boldog embereknek színről-színre mutatandja. A' szép Isten-aszszony' látására, örült, tapsolt az emberiség, áldotta az ég' gondviselését, irgalmát. Már nem halottál volna a' templomokban könyörgéseket, dicséret, 's hála-adás volt minden isteni

tisztelet. A' panaszok megszűntek, a' terhek megkönnyedtek, a' bántások, boszszúságok eltűntek; nem volt rágalmazás, nem boszszuállás, nem irigység, bú avagy bánat. Mindenki magára szorította lelkét, nem ostromolta a' jövődőt, élt a' jelenléttel.

De éppen ez lobbantotta-fel újra a' nyughatatlanság' tüzét, az édes remények nem edzették többé a' szíveket, a' kecsegtető indulatok meg voltak fojtva, a' sokáig tartó eggy-szerűség unalommá vált, a' kellemetes érzések, mind a' kívánságokkal egyetemben elfogytak. Ismét nem tűrhethén az emberek ezen egygyformaságos állapotjokat is, futkosák újra a' templomokat, hordák temérdek áldozatjaikat, 's az Isteneket, hogy forditanának unalmas sorsokon, buzgón kérék. A' földön lakó boldogság' Isten-aszszonya mosolygott egy ideig a' földiek' nyughatatlanság'ira, míg az égiek a' már régen nem hallott könyörgésektől megháborítatván, parancsolnák neki: hagygya-el a' földet, 's térjen elő-bi lak-helyébe. Erre az Isten-aszszony szörnyű villámok, csattogás, és ropogások között, felemelkedvén; még a' szent templomot is füst-gomolyagba szét párologtatva, földünket ide hagyta.

No jó Mómus! elmaradhatsz te javallataiddal. — Nem enged már többé az ég a' földnek tiszta boldogságot, hanem ládd most már az emberek csak magok tehetik magokat boldogokká, 's nem kereshetik azt sehol is magokon kívül; ha pedig magán kívül keresi valaki boldogságát, eltéved útjában, 's elől nyughatatlanság vezet, hátul pedig kétségbeesés kíséri őtet. Boldogok leszünk, ha igen keveset kívánni, 's még a' piczi kívánságok' heveit is mérséklenni tudjuk; olyakat óhajtván, melyek nem tesznek minket magunkkal ellenkezésbe, és nem czéloznak akár továbbra, akár fellyebbre, mint a' mihez érhetünk.

S.

25.

A f o r i z m á k.

Az ember legtündöklőbb reménységeiben leggyakrabban csalatkozik-meg, mert ezekben önn' szeretete hízelkedvén néki, a' lehetetlenségeket is lehetőknék képzei.

Dolgaidban, ne nézd mennyi időt töltöttél, hanem mit végeztél.

Nem kívánom, hogy mind azt, a' mit teszünk, másokért tegyük; csak-hogy a' mit másokért látszatunk tenni, ne magunkért tegyük.

Az emberek' körébe az a' veszedelmes szokás harapózott, hogy a' szép tettek' dicsérésében pazarlók, követésében fösvények.

Tested állattá, lelked' minéműségre tesz' emberré. Ugyan ingerelhet é mulandó és számtalan gyarlóságokban merengő tested kevélységre? Jól szóllott Athéne törvény-tévője: „az ember eredetében szenny, életében ragadozó, halálában férgek' és bogarak' eledele.“

Leggonoszabb a' gonosz, mikor jónak látszik.

Előbb veszne-ki minden élet a' világból, mint az élet' szeretete az emberekből.

A' htr 's név.

Önn' hírnevünk, 's ítéletünk másokról, olyan mint árnyékunk, melly majd követ, majd megelőz; majd rövidebb, majd hosszabb nálunknál; de azért igen gyakran, nem nagy okunk volna fenten gondolkozni magunkról, ha nem lenne más jó tulajdonunk, mint a' miért a' világ becsül; következőképpen a' helyes ész' egyik legnagyobb bizony-sága ítéleteinkben mások felől, nem gondolni ezeknek felőlünk tett ítéleteikkel.

Az indulat' tulajdonsága. Si non paret, imperat.

Semmi sem esik könnyebben az indulatoknak, mint magokat az okosság' eleibe ten-niök: diadalok akkor nagy, mikor az önn' haszon-szereteten győzedelmeskednek.

Mindég csal minket önn' szeretetünk.

Szintoly ritkaság egy hiu embert találni, ki magát elég szerencsésnek, mint egy szerényt, ki magát elég szerencsétlennek tartaná.

Pirit ollykor a' szerencse.

Némely nyomorúságok' látásakor szégyen szerencsésnek lenni.

26.

Epikúrosznak három Gnómái.

Nem lehet kellemesen élni, hanemha okosan, becsületesen, és igasságosan: sem okosan, becsületesen, és igasságosan, hanemha kellemetesen.

Az igaz ember tellyesen szabad a' zavarodásoktól — az igaztalant a' legnagyobb za-varodások ostromolják.

Kiknek erejükben áll, polgár-társaik' szoros bizodalmát megszerezni, azok igen kellemetesen élnek, erős barátsággal össze kötve; 's a' szoros barátság' gyümölcsét kóstol-ván, elholt barátjoknak kora vesztét siralmasan nem panaszolhatják.

27.

MIMNERMUSZ *) és SZÓLON.

Mimnermusz.

Engedj friss vérrel, gond nélkül hatvanat érnem,
Párka! de akkor szeg'dd egyszeriben fonalam.'

Szolon.

Daldd ezt másképpen, tudn'illik: nyolczvanat engedj,
(Így is jókor van —) 's vágdd azután fonalam.'

oo

É R O S Z.

Siller után.

Csúf csont-vázak vagyunk, a' mikor gyűlelünk,
De Istenek, mihént lelkesen ölelünk.

Kart karba függesztve végtelen lejtőken
Fel, fel, ti lelkesek a' végig látóig,
A' végső Szeráfhoz szép sorral hágjatok,
És tenger örök fényt ragyogó lépcsőken,
Hol az idő 's mérték a' mindenhatóig,
Jut, 's benne merül-el, boldog helyt' fogjatok.

Örömtelen bús volt a' világ' mestere,
Teltelen lelke hát alkota lelkeket,
'S hogy idvességének tükrei légyenek,
Magából magához hasonlókat vere;
'S lehelvén beléjek özön szerelmeket,
Rendelé: hogy mindég mindég tenyészsenek.

*) Mimnermusz a' hatvant meghaladván, a' nélkül, hogy téljére gondolkodott volna, — öregségében egy szép fiatal Sípósne-
ba, kivel hó hajait felejtetni akará, bele belondúla; ez kevés okot adott néki viszszonos szerelme' meghálálására. A'
szegény ősz-énekes iránt mutatott kegyellenség, úgy mint Himfinknél, igen sok szép szerelmes verszeteket szült, mel-
lyek Athéneosz' idejében még szüntelenül szerteszét zengedezének. Töredékeiket láthatod Brunkhiusz' Analektáiban.

Te nap-pillantású bölcsesség álj fére,
Mikor Érosz méz't önt az érző' lelkére.

Ki, mutatja nekünk a' szentek' szentségét,
Ki, az Elízium' fény-gyönyörűségét,
Túl a' sír' résein?!

Te! Te vezetsz minket lelkek' seregébe,
Te, a' nagy természet' anyának ölébe,
Szívünk' ömlésein.

Gr. D. J.

EPEDÉS.

Ama' hosszan elterjedett
Kékellő hegy' aljában,
Egy szelíden emelkedett
Domb' kies ol dalában
Ott lakik az a' tündér Szűz,
A' kit imád kebelem,
Ki tüzeimből csak tréfát űz,
'S imígy játszadoz velem.
Bár néki kibeszélhetném
Kínom', 's vele közölhetném!
Így, érezvén tüzeimet,
Meggzánna tán engemet.

Fenyéry Gyula.

J E G Y Z É S.

Ha az ezen Negyedben a' 14-ik lapon kezdődő értekezés az izlésről, vissza nem tesszend, a' következő Negyedekben is készek leszünk esztetikai tárgyakról szolló értekezéseket, olykor olykor bévenni, mivel az ezekről folytatott elmélkedések tették mindenütt, minden időben a' kimívelt embereket leginkább képesekké nemes érzéseiket eszközkel, eszközket pedig nemes érzéseikkel össze egyeztethetni; következőképpen a' Görögök' αγαθοκαλου-ját, az az a' Szépen-jónak érzetét, egyszer'smind a' morál' támaszává tenni, 's így ezt a' felnemesített emberi természetben, annál biztosabban meggyökereztetni.

A' Redact.

Foglalatja az 1-ső Negyednek.

	Lap.
Elő-szó, az avúlni kezdő és a' nagyon újítgató írás-módról a' Magyar nyelvben.	III
Esztei Károly Ambrus' Ausztria', Magyar és Cseh-országok' örökös Királyi Hercege', Esztergomi Érsek' és Magyar-országi Primásnak élete' Rajza	XIII

Első Füzet. Januáriusz.

1. Minő indító okoknál fogva kell ösztönöztetnünk a' Tudományok' művelésére?	4
2. A' Nyelv', az Írás' feltalálása; a' Magyar Nyelv' Bölcsője, 's legrégibb Maradványaink.	5
3. Az Ízlésről.	14
4. Takarékosági javallat.	26
5. Magyar-ország és Erdély. — A' Magyar ihlet. — Báró Wesselényi Miklós-hoz, Miklós' Fijához. 1809.	29

Második Füzet. Februáriusz.

6. Kriton, vagy Erkölcsi beszélgetés arról, mit kelljen cselekedni. Plátóból.	33
7. A' Sípöcska. Igaz Történet. (<i>Angoly nyelvből. Franklin után.</i>)	42
8. Könyvbírálat. HÉBE, Zsebkönyv. MDCCCXXV.	43
9. Meister' észre-vételei a' macskákról.	48
10. Az első kísétálás. (<i>Bouilly után</i>)	49
11. Konstantinápolyi Levelek. <i>Töredék.</i>	55
12. Rosnyai Dávidnak rövid emlékezete.	60
13. A' Király-hegyi Felül-írás.	61
14. Pannonia' fekvése, határai, nevezetesebb Folyói, Tavai, Hegyei, Helyei, és lakossai a' Hunnok' beütését legközelebbbről megelőző időben.	62
15. Alpín, Sulcze Rózsája III-ik Énekének kezdete. — Heszperhez. — A' Csapodár. — Az Erő' Ereje. (<i>Leszzing után.</i>) — Gyöngeség. — Egy Magyar Énekesné' képszoبرا alá. (<i>Egy berekben.</i>) — Koszorú.	69 — 72

Harmadik Füzet. Mártziusz.

16. Gúthi Ország Mihály' Magyar-országi Nádor' képe.	73
17. Egy két Dátum I-ső Mátyás nagy Fejedelmünk' Meczénásságáról	76
18. Zágráb Várossának törvényes rend-szabásai	77
19. Mire szántam a' Fijamat? (<i>Egy bohózat.</i>)	79
20. Az 1824-ik Eszt. Tudományos Gyűjtemény' VII-ik Kötetjének 120. 121. és 122. lapjain, feltett törvényes Kérdésre, Rövid Felelet.	84
21. Könyv-vi'sgálás. AURORA, Hazai Almanach. 1825.	87
22. A' kor, 's nagy hivatal nem ad just az élesebb megtámadásokra.	103
23. Az élet-vermekről.	104
24. Allegoria. — <i>Tiszta boldogság a' földön.</i>	110
25. Aforizmák	111
26. Epikúrosznak három Gnómái.	112
27. Mimnermusz és Szólon. — Érosz. (<i>Siller után.</i>) — Epedés. — Jegyzés.	113 — 114

A' betű-szedők' kezdeti gyakorlatlansága némely főbb igazításokat térszen itt szükségessé:

<i>Lap.</i>	<i>sor.</i>	<i>gáncs.</i>	<i>olvasd.</i>
III.	4	Mind egyiket	Mindegyiket
XI.	25	előadás'	elő-adási
XVI.	21	ntésére	intésére
8	12	Sennica ,	Fennica ,
19	29	elo'sonnak	elosonnak
22	24	bojtorianban ,	bojtorjánban ,
23	18	bizonyságot	bizonyosságot
24	13	azon	azokon
49	1 a' (-ban	nem	úgy
52	28	szemszényt	szemfényt
71	13	durcsássága ,	durczássága ,
72	23	lenget	lengett
85	15	kell lineáról	kell a' lineáról

A' iöbbi becsúszott és netalántán meg nem sejtelt gáncsok' igazítása szíves olvasóink' bocsánatjára 's javítására Bízatik.
